

Міністерство освіти і науки України
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет – Експертизи, біотехнології, харчової інженерії,
підприємництва та торгівлі

Кафедра – Торговельного підприємництва, товарознавства та
управління бізнесом

Ступінь вищої освіти – другий (магістр)

Спеціальність – 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність»

Освітня програма – «Підприємництво і торгівля, товарознавство
та експертиза в митній справі»

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

на тему:

«Стратегія повоєнного розвитку зернового господарства України»

KPM.ТПТтаУБ.1.769-03.ІІІ.3.1

Здобувач _____ Кучеренко Валерій Олександрович
Підпис

Керівник: _____ д.е.н., професор Басюркіна Н.Й.
Підпис

Кваліфікаційна робота допускається до захисту

Рішення кафедри від 12 грудня 2023 р., протокол № 7

Завідувач кафедри

_____ТПТтаУБ_____ Наталія БАСЮРКІНА
Підпис

Одеса – 2023 р.

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРИКЛАДНОЇ ЕКОНОМІКИ І МЕНЕДЖМЕНТУ ім. Г.Е. Вейнштейна

Факультет – Експертизи, біотехнології, харчової інженерії,
підприємництва та торгівлі

Кафедра – Торговельного підприємництва, товарознавства та
управління бізнесом

Ступінь вищої освіти – другий (магістр)

Спеціальність – 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність»

Освітня програма – «Підприємництво і торгівля, товарознавство
та експертиза в митній справі»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Зав. кафедри Торговельного підприємництва,
товарознавства та управління бізнесом

д.е.н., проф. Басюркіна Н.Й.

15 серпня 2023 р.

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ МАГІСТРА

здобувача Валерія КУЧЕРЕНКО

(ім'я, ПРІЗВИЩЕ)

1. Тема роботи: «Стратегія повоєнного розвитку зернового господарства України» затвердженою наказом ОНТУ від 01.12.2023 р. № 769-03.

2. Термін здачі здобувачем закінченої роботи 07.12.2023 р.

3. Вихідні дані роботи: дані Державної служби статистики України, методичні вказівки кафедри ТПТнУБ ОНТУ, підручники і посібники, монографічний матеріал, аналітичні дані спеціалізованих Інтернет-видань, ЗМІ, дані підприємств агропромислового сектору.

4. Зміст кваліфікаційної роботи магістра: Анотація. Зміст. Вступ. Розділ 1. Наукові основи розробки стратегії ефективного розвитку. Розділ 2. Аналіз розвитку зернового господарства України. Розділ 3. Проект заходів, спрямованих на забезпечення ефективного розвитку зернового господарства. Розділ 4. Охорона праці. Список літератури. Додатки.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень): таблиць – 60, рисунків – 15. Визначення поняття «стратегія» (табл.), Типи аналізу для розробки стратегії економічного розвитку (табл.), Критерії, джерела, типи ефективного розвитку (рис), Кон'юнктура світового/України ринку зернових культур (табл.), Динаміка зміни посівних площ під зерновими (рис.), Рівень рентабельності зернових та зернобобових (рис.), Порівняння

рентабельності виробництва основних зернових (табл.), Основні техніко-економічні показники виробничо-господарської діяльності ПАТ «Кагарликський елеватор», ТОВ «Бузький елеватор» (табл.), Базовий кошторис витрат ТОВ «Бузький елеватор», (табл.), Характеристика ощадливого виробництва і прогноз зміни показників економічної діяльності ПАТ «Кагарликський елеватор» (табл.).

6. Дата видачі завдання 15.08.2023 р.

Керівник: _____ д.е.н., професор Басюркіна Н.Й.
Підпис

Завдання прийняв до виконання _____ Кучеренко Валерій Олександрович
Підпис

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№	Назва етапів кваліфікаційної магістерської роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1.	Збирання інформації для дослідження зернового господарства. Аналіз теоретико-методичних основ понять “стратегія”, “ефективний розвиток” і написання розділу 1	15.08.2023 – 15.09.2023 рр.	Виконано
2.	Моніторинг сучасних трансформацій зернового господарства України, аналіз статистичної інформації елеваторів і написання розділу 2	16.09.2023 - 26.09.2023 рр.	Виконано
3.	Проектування заходів, спрямованих на ефективний розвиток елеваторів в Україні та написання розділу 3	27.09.2023 - 08.11.2023 рр.	Виконано
4.	Написання розділу 4 з охорони праці та безпеки життєдіяльності агропромислових об'єднань	09.11.2023 - 19.11.2023 рр.	Виконано
5.	Формулювання висновків до роботи	20.11.2023- 30.11.2023 рр.	Виконано
6.	Оформлення роботи та її рецензування	01.12.2023 - 07.12.2023 рр.	Виконано

Керівник _____ д.е.н., професор Басюркіна Н. Й.
Підпис

Здобувач-дипломник _____ Кучеренко В. О.
Підпис

Несу відповідальність за ідентичність електронного та друкованого варіантів кваліфікаційної роботи, даю згоду на обробку персональних даних та не заперечую проти розміщення кваліфікаційної роботи на офіційних web-ресурсах ОНТУ.

Підтверджую, що в кваліфікаційній роботі відсутні порушення норм академічної доброчесності.

Здобувач-дипломник _____ Кучеренко В. О.
Підпис

АНОТАЦІЯ

на кваліфікаційну роботу магістра

Кваліфікаційна робота магістра містить 158 сторінок, 60 таблиць, 15 рисунків, список літератури з 99 найменувань, 1 додаток.

Мета роботи полягає в обґрунтуванні науково-методичних засад та практичних рекомендацій щодо забезпечення сталого економічного розвитку підприємств зернового господарства України в післявоєнний період.

Для досягнення цієї мети поставлено низку завдань, а саме:

- визначити економічну сутність ефективного розвитку;
- розкрити сутність методичних підходів до оцінки економічного розвитку;
- дослідити стан і тенденції ринку зернової продукції;
- обґрунтувати напрями удосконалення виробничої діяльності двох підприємств представників зернового господарства.

Об'єктом аналізу, узагальнень і дослідження є процес забезпечення сталого економічного розвитку підприємств зернового господарства України.

В якості предмету дослідження обрано сукупність теоретичних, методичних і практичних підходів до забезпечення сталого економічного розвитку підприємств зернового господарства України.

За результатами роботи сформульовано висновки щодо забезпечення сталого економічного розвитку підприємств на ринку зерна.

Одержані результати можуть бути використанні на підприємствах зернового господарства як заходи з підвищення ефективності діяльності.

Рік виконання роботи – 2023.

Рік захисту роботи – 2023.

Ключові слова: зернове господарство, стратегія розвитку в повоєнний період

ANNOTATION

Masters Qualification Work

The diploma work contains 158 pages, 60 tables, 15 illustrations, list of references of 99 titles, 1 appendices.

The purpose of the work is to substantiate the scientific and methodological principles and practical recommendations for ensuring the sustainable economic development of Ukrainian grain enterprises in the post-war period.

In order to achieve this goal, we have set **a number of tasks**, namely:

- to determine the economic essence of effective development;
- to reveal the essence of methodical approaches to the assessment of economic development;
- to study the state and trends of the grain market;
- to substantiate the directions of improvement of production activity of two enterprises of representatives of grain economy.

The object of analysis, generalizations and research is the process of ensuring sustainable economic development of grain enterprises of Ukraine.

As the subject of the study, the set of theoretical, methodological and practical approaches to ensuring sustainable economic development of grain enterprises of Ukraine were chosen.

According to the results of the work, conclusions are formulated to ensure sustainable economic development of enterprises in the grain market.

The results obtained can be used at the enterprises in the grain market enterprises as measures to increase efficiency.

Year of implementation of work – 2023.

Year of presentation of the work – 2023.

Keywords: grain management, development strategy in the post-war period

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. НАУКОВІ ОСНОВИ РОЗРОБКИ СТРАТЕГІЇ ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ	
1.1. Суть поняття «стратегія», типи аналізу для її розробки	9
1.2. Суть поняття «ефективний розвиток», критерії та джерела зростання	17
1.3. Аналіз моделей ефективного розвитку	33
Висновки до розділу 1	49
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ЗЕРНОВОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ	
2.1. Аналіз економічного розвитку в Україні	50
2.2. Аналіз розвитку ринку зернових в Україні та світі	55
2.3. Аналіз діяльності підприємств зернової галузі	65
2.3.1. Аналіз діяльності ПАТ «Кагарликський елеватор»	66
2.3.2. Аналіз діяльності ТОВ «Бузький елеватор»	84
Висновки до розділу 2	96
РОЗДІЛ 3. ПРОЕКТ ЗАХОДІВ, СПРЯМОВАНИХ НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ ЗЕРНОВОГО ГОСПОДАРСТВА	
3.1. Напрями ефективного розвитку підприємств зернового господарства	97
3.2. Обґрунтування модернізації ТОВ «Бузький елеватор»	98
3.3. Обґрунтування проекту прискорення оборотності оборотних фондів ПАТ «Кагарликський елеватор»	115
3.4. Тенденції та шляхи ефективного розвитку зернового господарства	121
Висновки до розділу 3	125
РОЗДІЛ 4. ОХОРОНА ПРАЦІ	127
ВИСНОВКИ	134
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ	137
ДОДАТКИ	147

ВСТУП

Стратегія виступає важливою запорукою ефективного стабільного соціально-економічного розвитку країни. При цьому слід враховувати, що ефективний розвиток, з одного боку, є головною метою державної політики та індикатором добробуту країни і ефективності соціально-економічної системи країни, з іншого – його параметри зумовлені станом економіки країни. Усе це обумовлює необхідність комплексного і всебічного дослідження сутності ефективного розвитку, його джерел, чинників, тривалості та наслідків.

Значний внесок у розробку методологічних та методичних підходів до визначення економічного зростання внесли вітчизняні і зарубіжні науковці В.О. Безугла, І.Б. Висоцька, М. Дайламі, А. Дарешвар, С.А. Єрохін, Б.І. Кабаці, Н. Лутчин, О.В. Мішук, І.В. Сацик і В. Томас.

Аналіз економічної літератури за темою магістерської роботи довів, що незважаючи на різноплановість та глибину проведених досліджень щодо ефективного розвитку країни, недостатньо вивченими залишаються питання сутності поняття «стратегія ефективного розвитку», а також визначення критеріїв якості і стійкості ефективного розвитку. Крім того в економічній літературі приділяється недостатньо уваги дослідженням економічного розвитку окремих галузей економіки, в тому числі, такої значущої для України зернової галузі.

Враховуючи вагомість проблеми економічного розвитку підприємств АПК та її практичне значення темою магістерської роботи було обрано «Стратегія ефективного розвитку зернового господарства України».

Метою дослідження є обґрунтування теоретичних основ та практичних рекомендацій для забезпечення сталого економічного розвитку підприємств зернового господарства України в післявоєнний період.

Для досягнення поставленої мети нами було визначено і вирішено такі завдання:

- визначити економічну сутність стратегії економічного розвитку;

- охарактеризувати зміст та теоретичні засади ефективного економічного розвитку;
- розкрити сутність методичних підходів до оцінки економічного розвитку;
- дослідити стан та тенденції ринку зернової продукції;
- дослідити фактичний стан виробничо-господарської діяльності двох підприємств представників зернової галузі;
- обґрунтувати напрями удосконалення виробничої діяльності двох підприємств представників зернової галузі;
- розрахувати економічну доцільність впровадження заходу з технічного переоснащення підприємства;
- розрахувати економічну доцільність впровадження концепції ощадливого виробництва;
- визначити вплив запропонованих заходів на економічну ефективність підприємство.

Об'єктом дослідження є процес забезпечення сталого економічного розвитку підприємств зернового господарства України.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних і практичних підходів до формування стратегії сталого економічного розвитку підприємств зернового господарства України.

Методи дослідження. У даній роботі було використано систему загальнонаукових та спеціальних методів пізнання. Серед них доцільно виокремити наступні: аналіз, синтез, індукція, дедукція, узагальнення та систематизація науково-методичної літератури, посібників, збірників наукових праць, які дозволили обґрунтувати теоретичні основи забезпечення сталого економічного зростання підприємств зернового господарства; спостереження, збір фактів, вимірювання, порівняння та діагностування; описовий метод, групування, класифікація, абстрактний аналіз, нормалізація та узагальнення стали основою формування стратегії забезпечення сталого економічного розвитку зернового господарства.

РОЗДІЛ 1

НАУКОВІ ОСНОВИ РОЗРОБКИ СТРАТЕГІЇ ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ

1.1. Суть поняття «стратегія», типи аналізу для її розробки

Нині Україна знаходиться на шляху трансформації умов господарювання. Інтеграція у світовий простір відбувається то прискореними темпами, то, навпаки, сповільненими. Маючи всі шанси бути успішною державою, Україна нездатна своєчасно мобілізувати всі необхідні ресурси в потрібний момент. Актуальними нині стають проблеми залучення та раціонального використання трудового та інтелектуального потенціалу як основи прискорення усіх соціоекономічних процесів країни. Людський ресурс є головною рушійною силою успіху. Вміння правильно управляти ним становить найважче завдання уряду кожної країни. Добробут економіки країни є прямопропорційним добробуту її громадян. Кожна людина своєю працею творить суспільний продукт, цим самим, ніби, збагачуючи себе, одночасно збагачує державу. Розвиток економіки, щоб бути ефективним, має бути плановим. Таким чином розробляються стратегії економічного розвитку. Однак стратегію потрібно не тільки розробити, але й виконувати. Стратегія економічного розвитку, розроблена крізь призму соціальних потреб, буде найуспішнішою, а за умов її реалізації виведе країну на найвищі світові рейтинги за економічними і соціальними показниками.

Поняття “стратегія” вживається у світовій науці та практиці управління з 50-х років ХХ ст. Вперше його вживають А. Чандлер, К. Ендрюс, І. Ансофф, які надали перші визначення основних положень стратегічного управління. В. Гєєць, Я. Жаліло, В. Куценко, У. Садова вивчали проблеми стратегічного соціального розвитку України. Питаннями соціального розвитку і чинників його забезпечення займалися С. Пакулін, М. Соколов, М. Хвесик та ін.

Стратегії соціально-економічного розвитку регіонів розробляли В. Гринева, М. Новикова, Я. Побурко. Дослідження регулювання державних процесів економічного розвитку здійснювали О. Білорус, С. Дорогунцов, М. Чумаченко, А. Шегда.

Незважаючи на значне дослідження стратегій розвитку країни, великої кількості розроблених стратегій, саме поняття стратегія економічного розвитку є недостатньо обґрунтованим. Більшість авторів ототожнюють поняття розвитку країни з економічним розвитком. Однак доцільно знайти зв'язок соціального і економічного, за допомогою об'єднання їх стратегічним напрямом розвитку.

Стратегія є головним напрямом руху країни чи конкретного підприємства до певної мети. Це є бажана позиція, конкретизована у показниках. У таблиці 1.1 наведено визначення поняття «стратегії» різними авторами.

Таблиця 1.1

Визначення поняття «стратегія» різними авторами

Автор	Визначення
З. Шершньова	Стратегія – це конкретизована у певних показниках позиція в середовищі, яку займає підприємство, це своєрідний погляд на внутрішнє і зовнішнє середовище і спроба знайти шляхи ефективного пристосування до зовнішніх, неконтрольованих фірмою факторів, а також проведення необхідних змін елементів та їхніх комбінацій внутрішнього середовища [12].
Л. Швайка	Стратегія – це узагальнена модель майбутнього стану економіки та планових дій щодо його досягнення, яка встановлює основні напрями, цілі та пріоритети діяльності, визначає критичні ресурси та необхідні нововведення, містить засоби реалізації пріоритетів та індикатори досягнення планованого результату [11].
С. Чистов	Стратегія – це детальний, усебічний комплексний план, спрямований на втілення місії організації (держави) [10].
Б. Мізюк	Стратегія – це складний і потенційно потужний інструмент, за допомогою якого сучасне підприємство може протистояти швидким і непередбачуваним змінам середовища [6, с. 10].
К. Андрюс	Стратегія – цілеспрямовані рішення, які визначають і розкривають цілі компанії; приводять до розроблення принципів планів і політик організації, які спрямовані на досягнення цілей; визначають рамки ділової активності компанії і тип людської та економічної організації; визначають природу економічного та неекономічного вкладу, який компанія намагається зробити задля своїх власників, працівників, клієнтів і громадськості [1].
Дж. Б. Куін	Стратегія – це спосіб поведінки або план, який інтегрує основні цілі організації, норми та дії в єдине ціле, допомагає спрямовувати та розмішувати ресурси унікальним чином, який заснований на відносних внутрішніх перевагах і недоліках організації, очікуваних змінах в оточенні та пов'язаних з ними діями конкурентів [1].

Продовження табл. 1.1	
А. Чандлер	Стратегія – встановлення основних довгострокових цілей і намірів організації, а також напрямку дій і ресурсів, які необхідні для досягнення цілей [1].
Г. Ансофф	Стратегія – набір правил для прийняття рішень, якими організація керується у своїй діяльності [1].
Б. Карлоф	Стратегія – узагальнююча модель дій, необхідних для досягнення встановлених цілей шляхом координації розподілу ресурсів компанії [2].
М. Портер	Стратегія – аналіз внутрішніх процесів та взаємодій між різними складовими організації для того, щоб визначити як і де додається цінність, позиціонування організації щодо галузевого середовища [8].
А. Мескон	Стратегія – комплексний план, сформований для здійснення місії організації та досягнення її цілей [1].

Стратегія – це сукупність дій визначення способу передбачити майбутнє, визначити можливі шляхи негативного впливу на країну і заходи для його запобігання, а також розроблення методів для досягнення вищого показника економічного та соціального рівня розвитку. Отже, стратегія економічного розвитку – це набір рішень, розроблених виходячи з можливостей країни та її поточного стану, що в перспективі забезпечить вихід держави на нові ринки збуту, зміцнення власної валюти, покращення рівня життя населення, збільшення експорту товарів, прискорення власного виробництва, зниження залежності від іноземних енергоносіїв. Розробці стратегії економічного розвитку передують певні типи аналізу, які необхідно здійснити (рис. 1.1).

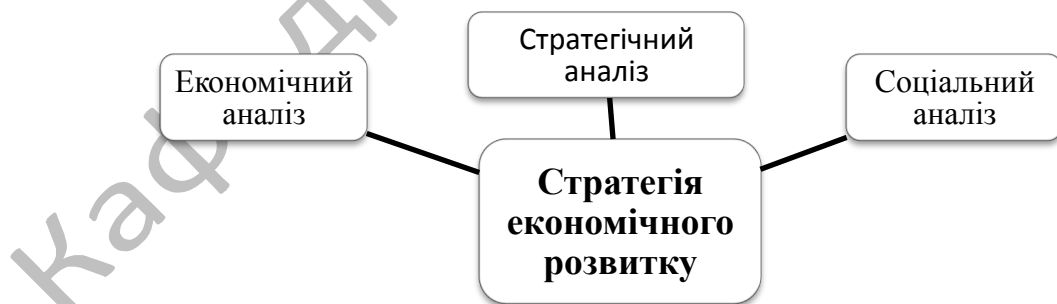

Рис. 1.1 – Типи аналізу для розробки стратегії економічного розвитку

Метою стратегічного аналізу є змістовний і більш-менш формальний опис об'єкта дослідження, виявлення особливостей, тенденцій, можливих і

неможливих напрямів його розвитку. Результатом стратегічного аналізу стає системна модель об'єкта та його оточення [12, с. 59]. Проте необхідний економічний аналіз стану справ. Наскрізна система економічного аналізу має вирішити такі завдання: забезпечення можливості системного дослідження регульованого об'єкта, підпорядкованого єдиній меті у потрібні для управління проміжки часу; обґрунтування мети господарської одиниці, виходячи зі стану внутрішнього і зовнішнього середовища, корегування її у разі їх зміни; обґрунтування співвідношення між глобальним та національним; дослідження впливу кожної підсистеми для досягнення мети, пошук найефективніших шляхів її реалізації; вивчення потреб і запитів, стосовно яких необхідно вживати спеціальні заходи тодіж або в найближчому майбутньому; виявлення систем взаємозв'язків між підсистемами та елементами, вивчення впливу кожного елемента на систему загалом і навпаки – виявлення підсистеми (елементів систем, які є "вузькими місцями" і які є "провідними ланками"; порівняльна оцінка конкуруючих альтернативних курсів дій кожної підсистеми для вибору варіанта, який найбільшою мірою відповідає цілям системи загалом, вироблення своєчасних, виважених ефективних управлінських рішень) [4]. Наступним і головним аспектом розробки стратегії економічного розвитку є соціальний аналіз. Стратегія розвитку виступає проектом реалізації інтересів громадян. Елементи соціального аналізу:

1. Визначення регіону, розмірів території, яка перебуватиме у сфері впливу проекту.
2. Характеристика етнічно-культурного середовища, демографічного та соціально-економічного стану регіону проекту.
3. Проектування соціального середовища та розроблення стратегії забезпечення підтримки проекту населенням регіону.
4. Пошук та залучення до розробки проекту всіх зацікавлених осіб, сприяння ефективним комунікаціям між учасниками проекту.

5. Проведення моніторингу змін у соціологічній сфері проекту та вивчення його соціальних наслідків.

Система показників, які використовуються у соціальному аналізі:

- демографічні показники: чисельність населення, динаміка зміни чисельності, щільність (кількість мешканців на 1 км²), урбанізація (частка населення, проживає в містах), вікові та етнічні пропорції (структура сімей);
- зайнятість (чисельність працездатного населення, рівень безробіття, плинність кадрів за професійними групами, структура робочої сили за віковою та статевою ознаками, наявність вакансій);
- соціальна структура (рівень освіти, чисельність студентів, осіб з вищою освітою, науковців, структура населення за майновим статусом);
- житлові умови (частка сімей, що мешкають у приватних будинках; частка населення, що проживає у власних квартирах);
- громадське життя (наявність професійних, етнічних, релігійних, політичних організацій);
- охорона здоров'я (кількість лікарів, лікарняних ліжок на 1 тис. осіб, рівень дитячої смертності);
- злочинність (кількість вчинених злочинів, засуджених осіб, алкоголіків, наркоманів) [5].

Отже, такий комплексний аналіз покликаний зробити стратегію економічного розвитку найбільш вдалою і пристосувати її до ситуації в цій країні. Правильно зроблені такі типи аналізу сприятимуть ефективній реалізації цього типу стратегії.

Політика економічного розвитку втілюється в життя на основі концепції соціально-економічного розвитку через політику держави. Загальна мета макроекономічної політики держави полягає в досягненні економічного оптимуму розвитку господарського комплексу країни. Форми і спосіб дій держави як суб'єкта економічної політики визначаються основними параметрами концепції соціально-економічного розвитку, прийнятої у тій чи іншій країні. Проте сама концепція соціально-

економічного розвитку країни не встановлює і не регламентує масштаби й сфери економічної політики держави. Її роль полягає в тому, щоб з'ясувати кінцеву мету суспільного розвитку на певний етап, розкрити засоби її досягнення, описати принципові правила поведінки господарських суб'єктів та індивідів, зробити можливою економічну політику, яка буде довгостроковою і послідовно запроваджуваною. Політика економічного розвитку втілюється в політику стабілізації, структурну політику, політику розподілу доходів тощо. Ці конкретні види економічної політики сприяють реалізації цілей економічної діяльності держави у сфері стабілізації економічного розвитку, розподілу економічних ресурсів, перерозподілу доходів. Показником політики стабілізації є висока зайнятість працездатного населення країни або низький рівень безробіття. Держава втручається в ситуацію на ринку праці для того, щоб недопустити значних розривів у безробітті на різних фазах циклу і забезпечити його відповідність темпам розвитку виробництва [9, с. 334].

Якісне перетворення національної соціально-економічної системи пов'язане з реалізацією таких найважливіших стратегічних цілей:

- проведення якісних структурних перетворень в економіці, активне впровадження результатів наукової та винахідницької діяльності в практику, збільшення частки високотехнологічних галузей у виробництві валового внутрішнього продукту;
- забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної продукції (товарів і послуг) на внутрішньому і зовнішньому ринках;
- формування ринкової моделі соціально-економічного розвитку, що забезпечує створення максимально сприятливого інвестиційного клімату й умов для програмного забезпечення інвестицій [3, с. 72].

Що стосується країн із розвиненою економікою, то вони завершують проходження етапу задоволення потреб у збалансованому соціально-економічному розвитку і переходять на стадію регіонального підходу до сталого розвитку. Оскільки вони перші зрозуміли, що поодиночі не досягнути

сталого розвитку держави, то потреби в регіональній інтеграції, в обміні досвідом та прикладанні спільних зусиль до формування основ світового сталого розвитку для них та окремих регіонів стають домінуючими [4].

Стратегія економічного розвитку України покликана змінити ситуацію країни на кращу. Бажаним результатом є досягнення сталого рівня розвитку України. О.В. Пирог, Л.І. Катан розробили концепцію сталого соціально-економічного розвитку України і визначили основні фактори впливу [7].

Сталий розвиток України містить в собі головно два типи розвитку: економічного і соціального, кожен з яких передбачає досягнення певної мети, надзвичайно важливої для суспільства. Досягнення будь-якої з цих цілей призводить до полегшення досягнення іншої, адже в системі всі елементи взаємопов'язані. Соціальний розвиток є такий же важливий, як і економічний, тому неможливо досягнути найвищих економічних показників, не покращуючи соціальних умов. Тому важливо насамперед розробити стратегію економічного розвитку країни крізь призму соціальних потреб.

Нова стратегія розвитку повинна спиратися на зміцнений фундамент ринкової економіки, яка в Україні характеризується такими ознаками:

- певною рівновагою між пропозицією та попитом на товари і послуги за допомогою цінових механізмів;
- насиченням ринків товарами різної якості, які задовольняють платоспроможний попит населення;
- функціонуванням валютного і фінансового ринків;
- зменшенням залежності вітчизняної економіки від імпорту енергоносіїв, сировини, матеріалів, комплектуючих виробів;
- збільшенням експорту, що є свідченням відкритості економіки;
- розвитком ринковоорієнтованого інституційного середовища [11, с. 70].

Найважливішими проблемами сучасного економічного розвитку є: вибір правильного напрямку розвитку, чіткий вибір пріоритетів на шляху до втілення обраної моделі. Проведення ефективних ринкових реформ передбачає не “шокову” ліквідацію економічної системи, а інституційну

трансформацію, пристосування соціально-економічних інститутів до нових умов. Особливо це стосується інститутів державного регулювання економічних процесів і соціальних інститутів, що склалися протягом еволюції суспільства. Темпи економічного зростання визначають динамічні параметри економічного розвитку країни, її місце та історичні перспективи на міжнародном урівні. Забезпечення стійких темпів економічного зростання є одним з найважливіших завдань національної економіки [9, с. 33].

Отже, кожен розвиток потрібно планувати, особливо коли йдеться про соціальний розвиток, який є запорукою успіху економіки держави. Передусім з'ясовано поняття "стратегії", визначено підходи авторів до її визначення. Подано визначення поняття "стратегії економічного розвитку", виходячи з проблем соціальної інфраструктури. Щоб розробити ефективну стратегію економічного розвитку держави, необхідно провести комплексний аналіз середовища. Запропоновано стратегічний аналіз поєднати з економічним та соціальним аналізом, результатом яких стане найбільш адаптована система. Потреби населення є ключовими, і держава насамперед повинна їх вирішувати. Якщо держава їх проігнорує, то рівень добробуту теж буде підірваний. Отже, ключовим фактором успіху є фізичний та інтелектуальний потенціал країни.

1.2. Суть поняття «ефективний розвиток», критерії та джерела зростання

Ефективний розвиток є центральною економічною проблемою, що стоїть перед усіма країнами. За його динамікою судять про перспективи національних економік, про життєвий рівень населення, про те, як вирішуються проблеми обмеженості ресурсів. Це основний показник розвитку і добробуту будь-якої країни, одна з основних макроекономічних цілей, досягнення якої зумовлене необхідністю випереджаючого зростання національного доходу у порівнянні з чисельністю населення [12, с. 184].

Під ефективним розвитком прийнято розуміти збільшення обсягів товарів і послуг, створених за певний період. Економічне зростання визначається багатьма чинників, найважливішими з яких є чинники попиту, пропозиції і розподілу. Розвиток традиційно вважається важливою кількісною характеристикою стану економічної системи країни, проте це поняття є комплексним і багатогранним, що утруднює оцінювання його масштабів, чинників, джерел і наслідків [12, с. 186].

Дослідимо науково-методичні підходи, що склалися у міжнародній і вітчизняній науці щодо розуміння сутності поняття «розвиток».

Зарубіжні вчені С.Л. Брю та К.Р. Макконел розуміють під розвитком збільшення виробничих можливостей, що відбувається зі збільшенням кількості використовуваних факторів виробництва або вдосконаленням техніки і технології [13, с. 634]. Р. Дорнбуш та С. Фішер визначають розвиток з позиції зростання реального ВВП [14, с. 21].

Дещо інший підхід до тлумачення сутності поняття «розвиток» використовують П. Самуельсон та В. Нордхауз – вони визначають його як збільшення потенційного валового національного продукту країни, що в кінцевому рахунку являє собою розширення меж виробничих можливостей країни [15, с. 485].

С. Кузнець розуміє під “розвитком” тривале підвищення можливості країни поставляти все більше і більше різноманітних економічних товарів і послуг населенню, засноване на розвитку технології і ефективному ідеологічному регулюванні [16].

М. Шніцер розглядає розвиток на макроекономічному рівні як здатність країни розширювати свої можливості щодо виробництва потрібних людям товарів і послуг [17, с. 322].

К. Перес трактує розвиток як процес накопичення технологічного і соціального потенціалу в країнах, що розвиваються, який знаходиться в залежності від їхньої здатності використовувати різні можливості, які послідовно розкриваються перед ними [18, с. 40].

Р. Бейд і М. Паркін підходять до тлумачення розвитку як до розширення кривих виробничих можливостей [19].

Вирізняється від інших підходів тлумачення поняття розвитку Й. А. Шумпетером, який розглядає його як основний імпульс, який приводить капіталістичний механізм у рух і підтримує його поступ, походить від нових споживчих благ, нових методів виробництва і транспортування товарів, нових ринків і нових форм економічної організації, які створюють капіталістичні підприємства [20].

У новому тлумачному словнику української мови В.В. Яременко і О.М. Сліпушко поняття «розвиток» розглядається як абсолютна і відносна зміна макроекономічних показників, що характеризують стан економіки країни в часі і протягом тривалого періоду (року, декількох років) [21].

Б.І. Кабаці пропонує розуміти під розвитком довгострокову тенденцію до збільшення обсягів сукупного виробництва, яке відбувається в умовах структурної перебудови економіки країни відповідно до нормативних вимог технологічного та соціального прогресу, а також підвищення ефективності відтворювальних процесів [22, с. 216].

С.Д. Дзюблик визначає “розвиток” як збільшення обсягів суспільного виробництва та розширення можливостей економіки задовольняти зростаючі потреби населення в товарах та послугах [23, с. 88].

С.А. Єрохін під “розвитком” розуміє особливий тип руху, що характеризує прогресивний характер взаємодії речей [24, с. 35].

І.Б. Висоцька “розвитком” вважає збільшення в обсязі виробництва країни, тобто збільшення реального валового внутрішнього продукту на душу населення [25].

В.Г. Чепінога вважає, що “розвиток” проявляється як тривале збільшення виробничого потенціалу економіки, який пов’язаний із такими виробничими чинниками, як праця, капітал, знання, земля, використання яких пов’язане із межею виробничих можливостей [26, с. 327–328].

О.В. Безугла, досліджуючи сучасну парадигму розвитку в умовах відкритої економіки, наголошує на тому, що системне економічне зростання має місце тільки тоді, коли виконані певні умови по відношенню до всіх цих аспектів зростання [27].

Тому можна визначити економічне зростання країни як стійке в часі, територіально збалансоване кількісне збільшення та структурно-інноваційне вдосконалення результатів виробництва у вигляді вироблених товарів і наданих послуг, що відбувається пропорційно за всіма галузями економіки та базується на оптимізації відтворювальних процесів.

Таким чином, дослідження і критичний аналіз визначень зарубіжних і вітчизняних науковців сутності поняття «економічне зростання» дозволило дійти висновку, що, в цілому сутність цього поняття розглядається в межах трьох підходів: процесного, результативного і трансформаційного (рис. 1.2).

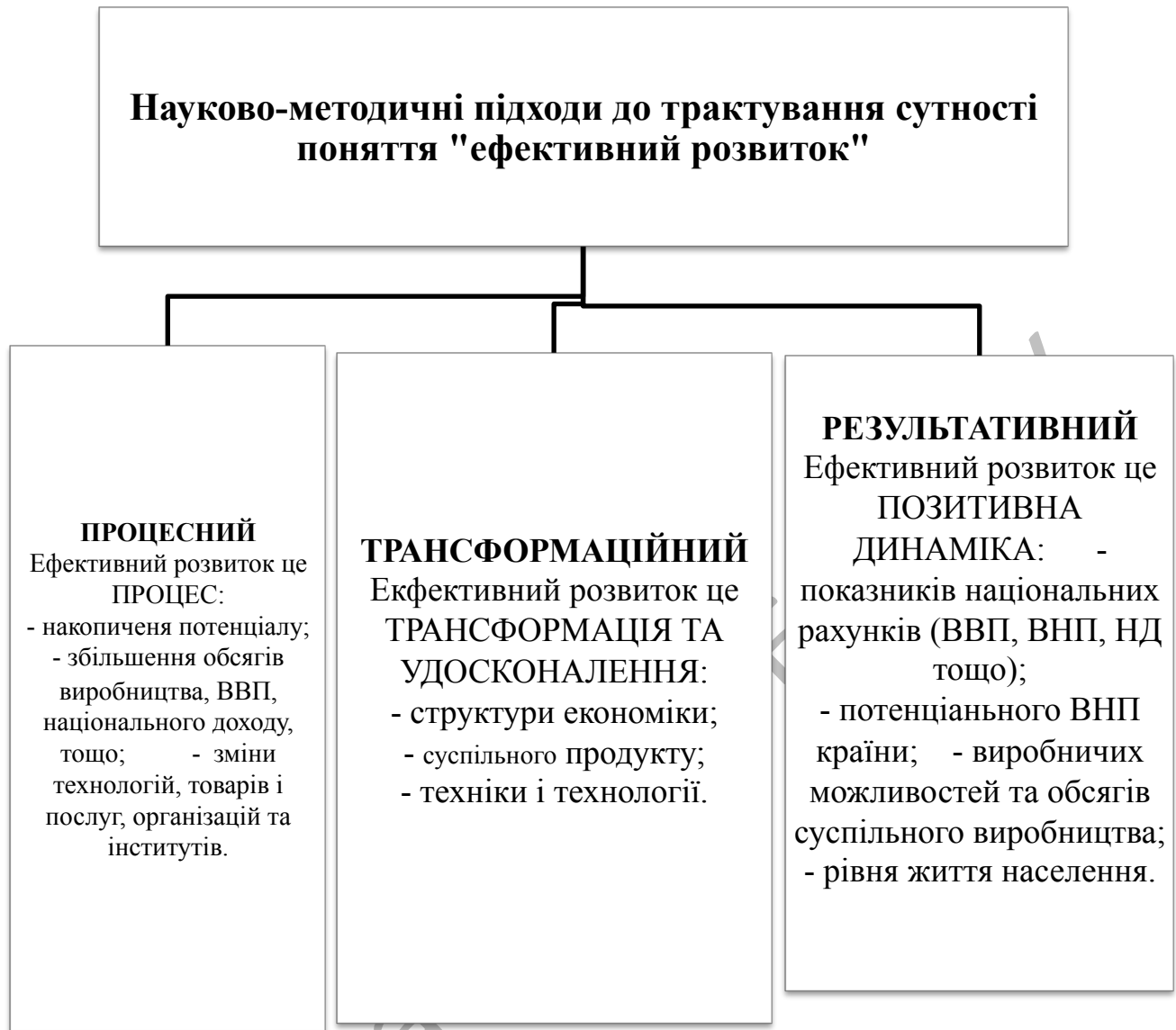

Рис 1.1 Основні науково-методичні підходи до тлумачення сутності поняття «ефективний розвиток», згідно [39]

Достатньо обґрунтованим видається об'єднання усіх підходів при визначенні поняття «економічне зростання» і розуміння його як досягнення вищого ступеня розвитку економічної системи за рахунок удосконалення структури економіки, технологій, суспільного продукту та інтенсифікації суспільного виробництва протягом певного періоду часу, що знаходить свій прояв у позитивній динаміці ключових показників національних рахунків, виробничих можливостей та соціально-економічних стандартів.

У контексті реалізації економічної політики особливого значення набуває не просто ідентифікація масштабів розвитку, а й визначення його якості – джерел і факторів зростання. З огляду на це дослідимо науково-методичні підходи до сутності поняття якісного розвитку.

Одразу зауважимо, що проблематика ідентифікації якості ефективного розвитку є вкрай складною, системною та багатоаспектною. Саме через це процес теоретичного розуміння та методологічного визначення сутності якісного економічного зростання не завершено.

Якість розвитку є настільки комплексною і багатогранною характеристикою динаміки економічної системи, що виміряти її за допомогою одного показника не видається можливим.

Такої ж думки дотримується і І.В. Садик, який наголошує на тому, що для цього необхідна цілісна система індикаторів, адже поліпшення життєвих стандартів супроводжується підвищенням не лише ВВП на душу населення, а й таких показників людського розвитку, як продуктивність праці, рівень освіченості, очікувана тривалість життя тощо [29].

У праці [30, с. 258] ключовим аспектом оцінювання якості вважають аналіз рівня розвитку людського потенціалу – за напрямками зниження дитячої смертності, скорочення неписьменності серед дорослого населення, зростання тривалості життя.

Одним із найбільш поширених підходів до оцінювання якості розвитку є підхід, розроблений у рамках Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй. Він базується на інструментарії обчислення індексу розвитку людського потенціалу на основі 3 показників: валовий національний дохід на душу населення, освіченість та тривалість життя.

Таблиця 1.2

Розрахунок індексу розвитку людського потенціалу

Назва показника	Формула для розрахунку	Умовні позначення
Індекс тривалості життя	$I_{life} = \frac{x_i - x_{min}}{x_{max} - x_{min}}$	x_i – очікувана тривалість життя при народженні населення i -ї території; x_{max} – максимальне значення показника (прийнято на рівні 85 років); x_{min} – мінімальне значення показника (прийнято на рівні 25 років)
Індекс рівня освіти	$I_{educ} = \frac{2x_{adult} + x_{child}}{3}$	x_{adult} – індекс грамотності дорослого населення; x_{child} – індекс сукупної частки учнів у загальній чисельності населення відповідного віку
Індекс грамотності дорослого населення Індекс сукупної частки учнів у загальній чисельності населення відповідного віку	$x_{adult} = \frac{x_i - x_{min}}{x_{max} - x_{min}}$ $x_{child} = \frac{x_i - x_{min}}{x_{max} - x_{min}}$	x_i – визначає частку освічених серед дорослого населення на i -тій території у відсотках (для розрахунку x_{adult} і сукупну частку учнів у відсотках (для розрахунку x_{child}) x_{max} – максимальне значення обох показників (прийнято на рівні 100%); x_{min} – мінімальне значення обох показників (прийнято на рівні 0%).
Індекс скоригованого реального ВВП на душу населення	$l_{inc} = \frac{lgx_i - lgx_{min}}{lgx_{max} - lgx_{min}}$	x_i – скоригований реальний ВВП у розрахунку на рік (за паритетом купівельної спроможності) на душу населення i -ї території; x_{max} – максимальне значення показника (прийнято на рівні 40 000 дол. США на рік); x_{min} – мінімальне значення показника (прийнято на рівні 100 дол. на рік)

Джерело: [31]

На думку Н.П. Лутчина, якість розвитку – це сукупність властивостей і ознак, що характеризують процес зростання, тобто тенденцію до збільшення обсягу виробництва, і результати цього процесу з позиції задоволення інтересів суб'єктів, які забезпечують розвиток і сприймають його наслідки [32].

Систематизувавши існуючі науково-методичні підходи до оцінювання якості економічного зростання в країні, ми дійшли висновку, що її слід

оцінювати за напрямками якості факторів виробництва, вироблених товарів і послуг, галузевої (секторальної) структури економічної системи, розвитку регіонів країни та соціальних стандартів.

Не менш важливою характеристикою поряд з якістю розвитку є його стійкість. При цьому основне змістовне навантаження відбувається не на постійності системи чи об'єкта, а на збереженні їх сприятливих якостей за несприятливого впливу зовнішнього середовища. Саме такий підхід до сутності стійкості при визначенні поняття «стійкість розвитку» є найбільш правильним і адекватним з позиції використання у фінансово-економічній науці та практиці, в якій присутні зовнішні шоки, значні ризики, невизначеність та асиметричність інформації.

Слід зауважити, що трактування поняття «стійкий розвиток» в економічному аспекті бере свій початок з конференції ООН у червні 1992 р. у Ріо-де-Жанейро, на якій було обґрунтовано нову концепцію розвитку людства, що базується на розумінні тісного взаємозв'язку економічних, соціальних і екологічних проблем людства та їх комплексного вирішення за рахунок тісної співпраці і координації зусиль усіх членів світового співтовариства [33].

У широкому розумінні під стійкістю розвитку традиційно розуміють постійність його відносних показників динаміки, відтак на практиці стійкість економічного зростання може бути визначена на основі коливності темпів економічного зростання, що реалізується на основі статистичного інструментарію оцінювання стійкості рівнів динамічного ряду та стійкості його тенденції. Стійким може вважатися розвиток, який характеризується темповими показниками, не меншими, ніж у попередні періоди, за умови забезпечення його якості.

Необхідність визначення критеріїв ефективного розвитку зумовлена формуванням засад ринкового господарства, потребою дотримання співвідношення між результатами виробництва і суспільними потребами, що

сприяє зростанню економіки і ефективному соціальному розвитку суспільства.

У науковому розумінні критерій є головним, визначальним виміром певного процесу або явища. Критерій – це риса відповідності теорії та практики і водночас – відповідності практики поставленій меті [34].

Як економічна категорія “розвиток” в поєднанні з чинниками, що його визначають, виступає узагальнюючим вираженням ефективності розвитку виробництва. Виходячи з цього, вирішуються питання підвищення матеріального добробуту, всебічного розвитку всіх членів суспільства, активної соціальної політики, що сприяє досягненню стабільності розвитку.

Сучасна економічна ситуація переходу до ринку свідчить про складність і суперечливість поєднання економічного і соціального розвитку, загострення низки соціальних проблем. Зокрема, стабільність натуралізованої економіки тривалий час підтримувалась за рахунок перевиробництва основних фондів, що створювало передумови для зайнятості населення. Зрівняльна система оплати праці не тільки породжувала ілюзію соціальної справедливості, а й знижувала стимули до високопродуктивної праці. Існування збиткових та низькорентабельних виробництв призводило до неможливості структурної перебудови, неефективної інвестиційної політики, низької інноваційної активності. Ринкові регулятори несумісні з такими характеристиками економіки. Саме тому вирішення цих проблем може супроводжуватися загостренням проблем зайнятості, диференціації грошових доходів населення, банкрутством підприємств [35, с. 185].

Які ж особливості визначатимуть економічне зростання за умов формування ринкових відносин?

Темпи розвитку господарства країни, окремих сфер та галузей набувають циклічного характеру, зумовленого трансформаційним спадом, зміною кон'юнктури ринку. Це спричинить коливання ставки відсотка, рівня інвестицій, заощаджень, попиту на робочу силу. Виходячи з цього, перший

критерій ефективного розвитку можна сформулювати так: спроможність механізму державного регулювання усувати негативні соціальні наслідки, що є результатом спаду виробництва. Використання резервних потужностей, фінансових ресурсів, дотримання оптимального співвідношення між рівнем оподаткування і можливостями товаровиробників самостійно приймати ефективні управлінські рішення виступає засобом демпфірування циклічності [36].

Другий критерій ефективного розвитку – це відсутність дефіциту на споживчому ринку, ринках фінансових коштів, інвестицій, предметів праці. Головна складність полягає в досягненні рівноваги на товарних ринках. Так, насиченість ринку споживчих товарів має супроводжуватися зростанням ефективності, використанням інтенсивних чинників розвитку, формуванням ринкового середовища [36].

Третій критерій ефективного розвитку – необхідність впровадження нових прогресивних технологій, ресурсозберігаючих видів техніки — зумовлюватиме підвищений попит на інновації та товари інвестиційної сфери. Це, в свою чергу, призведе до суттєвої структурної перебудови цієї сфери, підвищення ефективності її функціонування. Слід звернути увагу на суперечливість цього процесу. Виробництва, продукція яких не задовольняє суспільні потреби, будуть ліквідовані, що зумовить обмеження попиту на малоефективні види продукції машинобудування. За таких умов виникає потреба в заходах державного регулювання таких проблем: допомога у технічному переоснащенні, реконструкції, перепрофілюванні виробничих потужностей [37].

Отже, четвертим критерієм ефективного розвитку є спрямування інноваційної активності не тільки на ресурсозбереження, структурну перебудову та ефективну інвестиційну діяльність, а й на соціальну орієнтацію виробництва [37].

Рис. 1.3. Критерії ефективного розвитку

Джерело: розроблено автором на основі [36, 37].

Аналіз особливостей ефективного розвитку свідчить про єдність і суперечність економічного та соціального розвитку, взаємне доповнення і взаємне обмеження цих процесів. Соціальна сфера взаємодіє з технічною та уречевленою сферами: її відтворення засноване на русі особливої частини суспільного продукту, яка формує матеріально-уречевлені елементи процесу праці (матеріально-технічну базу) в цій сфері. Це невиробничі фонди у складі соціальної інфраструктури, а також предмети споживання (в їхній матеріально-уречевленій формі), які надходять до соціальної сфери. Результатом відтворення соціальної сфери є надані суспільству соціальні послуги.

Особливу роль у розвитку соціальної сфери має духовне виробництво, стан якого значною мірою визначає якість матеріальної культури суспільства, спосіб формування ринкового середовища. Результати соціального розвитку свідчать, що його ефективність підпорядкована відтворенню умов всебічного розвитку особи завдяки підвищенню рівня, а також способу життя всього населення.

Якість розвитку за умов соціальної переорієнтації економіки об'єктивно має складатися з позитивних, негативних та нульових темпів у різних галузях і сферах народного господарства. Наприклад, негативні темпи (скорочення виробництва) можуть бути необхідними у деяких традиційних галузях або на підприємствах із застарілою технологією виробництва, антиекологічними умовами. При цьому високі темпи можуть спостерігатися у виробництві високотехнологічних товарів та у сфері послуг [38, с. 280].

З урахуванням такої побудови критерію розвитку узагальнюючим вираженням ефективності відтворення є рівень динаміки результатів і витрат за техніко-економічними, організаційно-економічними та соціальними параметрами. При цьому посилення соціальної орієнтації економіки спрямоване на реалізацію інтересів суб'єктів власності, їхню спроможність забезпечити високі темпи економічного зростання.

Потенційні можливості соціального розвитку – активність товаровиробників, ставлення людей до праці, комплекс нових стимулів до самовідтворення – потребують гнучкого регулювання виробництва відповідно до змін у структурі суспільних потреб для своєї повної реалізації. Тим самим суперечність економічного і соціального розвитку дістає адекватну економічному зростанню форму прогресивного руху через розв'язання суперечностей і комплексне вирішення соціальних і економічних проблем [39].

Крім того, існують досить вагомі аргументи проти економічного зростання. Більша їх частина зводиться до того, що економічне зростання зумовлює руйнацію навколишнього середовища. Залучення до виробничого процесу нових природних ресурсів в умовах їх обмеженості може призвести до їх повного вичерпання. Тому представники Римського клубу – впливового об'єднання вчених – виступають за відмову від економічного зростання, вважаючи, що достатньо підтримувати нульові темпи зростання.

Унаслідок високих темпів економічного розвитку відбувається інтенсивне забруднення природного середовища. Прихильники ідеї

нульового зростання доводять, що отриманий приріст національного виробництва спрямовується на задоволення все менш значущих потреб [40].

Однак сучасний науково-технічний прогрес не тільки створює суперечності між людиною і природою в процесі розвитку, а й значною мірою породжує умови для їх розв'язання. По-перше, нові технології стають більшою мірою безвідходними або маловідходними. По-друге, ефективний розвиток дає можливість виділяти достатні кошти для реалізації природоохоронних програм. По-третє, посилення ролі державного регулювання дає змогу перейти до природозберігаючого типу розвитку.

Система соціальної орієнтації економічного розвитку містить такі функції, як організація пізнання та вибору шляхів суспільного розвитку, узгодження інтересів та забезпечення пріоритетної реалізації інноваційної та підприємницької активності, створення мотиваційних умов, що узгоджують економічну поведінку суб'єктів господарської діяльності з завданнями реалізації загальної стратегії на макроекономічному рівні [41].

На основі теоретичного підходу легко вичленяються джерела економічного зростання. До них відносяться фактори виробництва (праця, капітал, природні ресурси), які роблять економічне зростання можливим, а також технологія їх з'єднання. Розширене трактування джерел економічного зростання включає чотири види економічного потенціалу: людський (лежить в основі фактора «праця»), виробничий (пов'язаний з фактором «капітал»), природний, а також технологічний, або науково-технічний (в останньому випадку підкреслюється особлива роль науки в ході її перетворення на безпосередню продуктивну силу) (Рис. 1.4.)

Відповідно з переважаючими джерелами зростання виділяють два основних, «чистих» типи економічного зростання: екстенсивний та інтенсивний (Рис. 1.5.).

Екстенсивний зростання – економічне зростання на основі кількісного збільшення економічного потенціалу країни незмінної якості та ефективності. Інакше кажучи, екстенсивне зростання має місце в разі

збільшення кількості застосованих факторів виробництва при незмінній технології їх з'єднання.

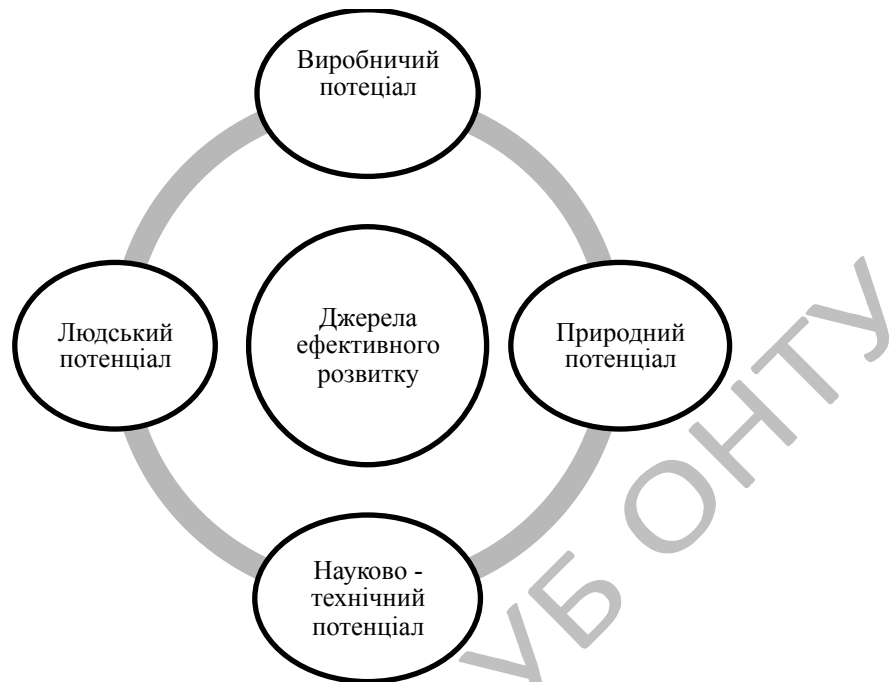

Рис. 1.4. Джерела ефективного розвитку
Джерело: розроблено автором

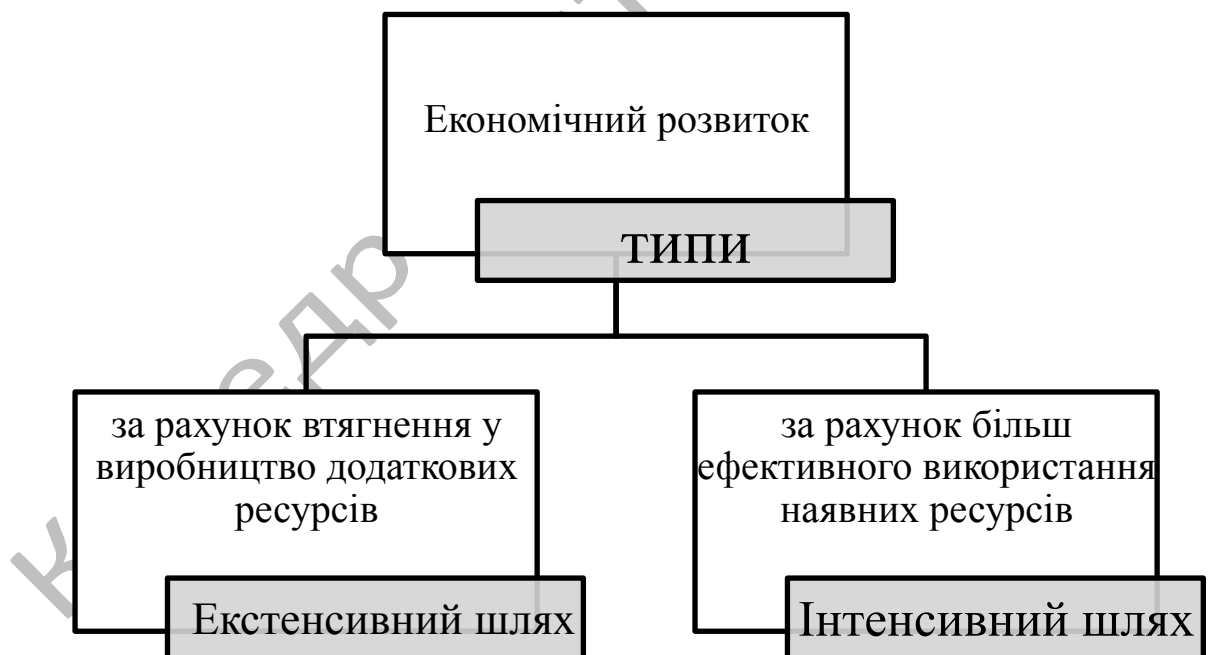

Рис. 1.5. Типи розвитку

Джерело: розроблено автором

Інтенсивний розвиток – економічне зростання на основі підвищення якості (ефективності) економічного потенціалу країни при незмінній кількості використовуваних факторів виробництва [42, с. 345].

Розглянуті вище типи економічного зростання є двома крайніми, «ідеальними» типами. На практиці зазвичай має місце змішаний тип економічного зростання з переважанням екстенсивної або інтенсивної складової. Наприклад, будівництво нового заводу з більш досконалим устаткуванням пов'язано як з екстенсивним ростом (новий завод дає збільшення запасу капіталу в країні), так і з інтенсивним (новий капітал є більш продуктивним). У цьому зв'язку можна виділити два реальних типи економічного зростання: переважно екстенсивний і переважно інтенсивний.

Під факторами економічного зростання розуміється сукупність різних явищ, що впливають на джерела економічного зростання, їх характеристики. Фактори росту можуть бути класифіковані за різними ознаками, зокрема:

- за сферою виникнення: економічні, політичні, соціальні, культурні;
- по відношенню до національної економіки: внутрішні і зовнішні;
- по відношенню до типів росту: екстенсивні, інтенсивні і т.д [43, с. 85].

Слід розрізняти джерела і фактори економічного зростання. Наприклад, сприятлива кон'юнктура на світовому ринку нафти (зовнішній фактор) може спонукати нафтовидобувні компанії до збільшення інвестицій в устаткування, розробки нових родовищ для подальшого збільшення випуску і т.д. В результаті в країні почнеться економічне зростання. Проте джерелом такого зростання залишаються фактори виробництва і технологія. Якщо в країні відсутні нафтові родовища, то фактор сприятливої зовнішньоекономічної кон'юнктури на нафтовому ринку не зробить впливу на її економічне зростання. Інший приклад: вдосконалення інституційного середовища (зокрема, спрощення процедури відкриття бізнесу) може стати фактором економічного зростання, але якщо обмежені джерела зростання (наприклад, не вистачає кваліфікованих робітників), то ніяке вдосконалення інститутів саме по собі економічний ріст не запустить [44, с. 65].

Слід також розрізняти економічне зростання і економічний розвиток. На відміну від економічного зростання економічний розвиток – більш широке явище, що охоплює всі сторони національної економіки і пов'язане з

якісним вдосконаленням як факторів виробництва, так і системи економічних відносин. Виділимо такі сторони національного економічного розвитку:

- Техніко-економічний розвиток, пов'язаний з удосконаленням факторів виробництва та структури економіки, зміною базових технологій і заснованих на них технологічних укладів, переходом від старих технологічних укладів до нових. Зокрема, в сучасних умовах підвищується значення технологічного укладу, заснованого на біо- та нанотехнології;

- Соціально-економічний розвиток, пов'язане з удосконаленням системи економічних відносин, що в сучасних умовах означає підвищення ролі людини як головної продуктивної сили, зміна характеру та умов праці, відносин власності тощо. Техніко-економічний і соціально-економічний розвиток знаходяться у взаємній відповідності, що не означає, однак, автоматичного слідування одного за іншим, оскільки система соціально-економічних відносин володіє певною інерцією в порівнянні з більш швидкими техніко-економічними змінами;

- Культурно-екологічний розвиток, пов'язаний з розвитком національної культури (за умови збереження її базових основ) та інших інститутів, а також враховує екологічні обмеження, про які йшла мова вище при аналізі наслідків економічного зростання. Дана компонента вкрай важлива при оцінці економічного розвитку як національного, оскільки вона накладає певні обмеження на інші дві складові економічного розвитку, що носять універсальний характер. Навряд чи правомірно говорити про національному економічному розвитку в країні, в якій під час пришвидшеного техніко-економічного та соціально-економічного розвитку відбуваються втрата національної ідентичності, зміцнення цінностей «суспільства споживання», порушення традиційних зв'язків з природою, притаманних даній національній культурі, і т.п. [44, с. 65].

Розвиток – феномен набагато складніший, ніж спад або депресія. Воно має свою структуру, чинники, джерела, наслідки. Немає зростання взагалі.

Реально існують його конкретні види, виділення яких можливе за різними класифікаційними ознаками. Наприклад:

- за темпами збільшення головних економічних показників (ВВП, ВВП на душу населення, ефективність виробництва тощо) розрізняють повільний, бурхливий та сталий розвиток;
- за ступенем використання економічних ресурсів – екстенсивний та інтенсивний розвиток;
- за характером взаємодії національної та світової економіки – експорторозширюючий, імпортований, імпортозаміщуючий, розоряючий розвиток;
- по відношенню до чинного законодавства – легальний, тіньовий та кримінальний розвиток тощо.

Зрозуміло, що характеристики змісту зазначених та інших видів розвитку не можуть бути однаковими в різних соціально-економічних умовах, а тому не можуть не відрізнятися і відповідні механізми їх регулювання. Але загальною метою використання цих механізмів має бути формування і вивільнення створювального потенціалу провідних чинників сучасного розвитку:

- розвинутого професійно-кваліфікаційного та інтелектуально-освітнього потенціалу людини;
- науково-технічного прогресу;
- суспільної стабільності та цивілізованого правового середовища;
- оптимального співвідношення партнерських та конкурентних засад, соціальної справедливості та економічної ефективності [44, с. 75].

1.3. Аналіз моделей ефективного розвитку

Проблемі ефективного розвитку завжди приділялась значна увага вчених різних наукових шкіл. За останні 50-60 років можна виділити три основні етапи його вивчення, кожний з яких виникав як наслідок прорахунків і протиріч робіт попередників, які ставали очевидними на певній стадії розвитку теоретичних основ і нагромадження досвіду. Перший з них був пов'язаний з роботами Кейнса, Харрода і Домара, другий — з розвитком неокласичного підходу до теорії зростання у працях Солоу і Удзави. Саме цей підхід визначив вершину актуальності тематики економічного зростання. Третій етап відродження інтересу до цієї проблеми з кінця 80-х років базується на роботах «нового неокласичного напрямку» [45, с. 245].

Проблемою пошуку та вдосконалення моделі ефективного розвитку України займається багато вітчизняних вчених. Геєць В.М. у своїй роботі “Нестабільність та економічне зростання” [46] досліджує розвиток як процес, якому іманентно властива нестабільність, що є генератором зміни співвідношень між попитом та пропозицією на ринку. Автор, підтримуючи прибічників „економіки пропозиції”, наголошує на необхідності активізації факторів пропозиції для пожвавлення економіки України. Аналізуючи характер розвитку економіки в світі, Геєць В.М. встановлює особливості, внутрішні та зовнішні чинники, основні загрози та перспективи економічного зростання України, обґрунтовує різницю між поняттями “економічного розвитку” та “зростання”.

О.Г. Осауленко у своїй монографії “Стійкий розвиток: макроекономічна політика та державне регулювання” [47] аналізує інтенсивні фактори забезпечення стійкого якісного зростання економіки України, серед яких: оптимальне поєднання заходів монетарної та фіскальної політики, прогресивні структурні зрушення в доходній структурі та структурі кінцевого споживання ВВП, в структурі валової доданої вартості,

оптимальний темп інфляції, вдосконалення кредитної політики банківського сектору України, тощо.

Деякі вітчизняні науковці, розкриваючи проблему екстенсивності економічного зростання, в основному наполягають на таких макрочинниках забезпечення сталого економічного розвитку, як проведення адекватної економічної політики, досягнення конкурентоспроможності вітчизняної економіки, її оновлення на інноваційній основі, активізація інвестиційної та підприємницької діяльності, зміцнення національної грошової одиниці, удосконаленню податкової системи, удосконаленню міжбюджетних відносин, лібералізації руху капіталів, створення сприятливого інвестиційного середовища, удосконалення державного регулювання діяльності суб'єктів природних монополій, розвиток ринку праці тощо [48].

На жаль, дослідженням багатьох вітчизняних вчених бракує детального аналізу трансформаційних процесів в Україні, в тому числі моніторингу динаміки, структури розвитку. У зв'язку з цим їх висновки не надають уявлення про стратегію ефективного розвитку України в коротко- та довгостроковій перспективі. Особливостями робіт західних вчених є прагнення теоретичного обґрунтування трансформаційних процесів, а також на основі відстеження та аналізу динамічних рядів виявити їх особливості в кожному регіоні, країні тощо.

Так, наприклад, Олексій Іващенко у своїй роботі "Розвиток та нерівність: досвід транзитних економік" [49] виявляє причини нерівномірності в розподілі доходів у 24 транзитивних економіках. Автор, досліджуючи економіку Східної Європи та країн колишнього Радянського Союзу, зробив висновок про зв'язок між розвитком та нерівністю у розподілі доходів в транзитній економіці. Якщо в Східній Європі цей зв'язок від'ємний, тобто розвиток скорочує нерівність у доходах, то в країнах пострадянського простору за різноманітними причинами (лібералізація, деіндустріалізація, безробіття, інфляція, розвиток приватного сектору) розвиток поглиблює нерівність в розподілі доходів.

Geoffrey Wyatt у своїй роботі “Корупція, продуктивність та перехідний період” [50] зробив висновок про залежність рівня продуктивності економіки від розмірів корупції в тій чи іншій країні із перехідною економікою.

Hristina Bojadzieva, досліджуючи „Фактори економічного розвитку в перехідних економіках Східної Європи” [51] на основі порівняльного аналізу факторів розвитку (експорт, прямі іноземні інвестиції, інфляція, корупція, вітчизняні інвестиції, частка неформального сектору у ВВП тощо) виявила особливості їх впливу в тій чи іншій перехідній економіці. Так, поряд із однаково позитивним впливом процесів стабілізації, лібералізації, залученням людського капіталу та інвестицій у всіх країнах, роль таких факторів, як зростання експорту та корупція є неоднозначними. У експортно орієнтованих країнах Східної Європи зростання експорту негативно впливає на економічне зростання в основному з-за причини експорту сировини, а не кінцевої продукції. В багатьох країнах, в тому числі і в досліджуваній Македонії, фактор корупції більше за інші фактори пояснює проблеми ефективного розвитку.

Узагальнення накопиченого досвіду та результатів досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених є необхідною умовою вдосконалення моделі ефективного розвитку трансформаційної економіки України.

Основні ідеї щодо взаємодії чинників, що зумовлюють розвиток економічних процесів, були обґрунтовані Харродом і Домаром [52], які перейшли від розгляду статичного розподілу доходу до аналізу динамічності економічного зростання, запропонувавши наступну схему: домашні господарства споживають товари і нагромаджують заощадження, які, перетворюючись в інвестиції, забезпечують приріст капіталу, а той, у свою чергу, при русі вздовж траєкторії оптимального за Харродом розвитку збільшує національний продукт [53, с. 242].

При цьому такий розвиток є виправданим, тому що він визначається схильністю до збереження і технологічними обмеженнями, які, за Харродом, характеризуються середньою капіталоємністю. При русі вздовж цієї траєкторії

темپ зростання національного продукту Y дорівнює темпу зростання основного капіталу K , який визначається відношенням норми збереження s до середньої капіталоємності k , тобто виконується співвідношення:

$$\frac{Y'}{Y} = \frac{K'}{K} = \frac{s}{k} \quad (1.1)$$

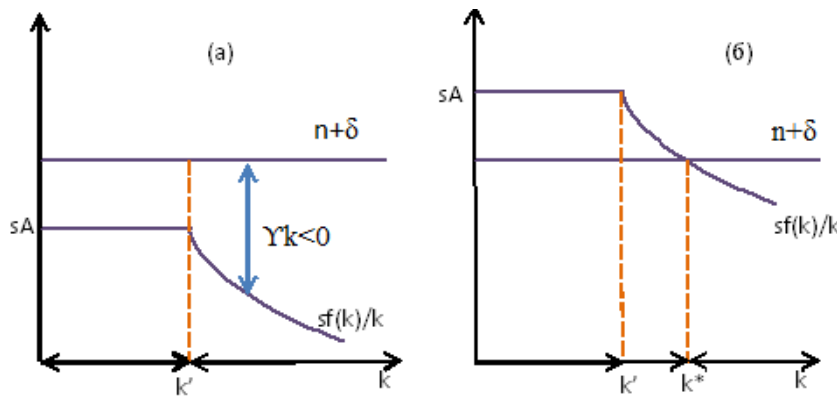

Рис. 1.6. Модель Харрода-Домара, [52, с. 184].

Такий підхід призначався для пояснення великої депресії 1929-1933 років у США, зокрема тим, що рух уздовж найбільш бажаної чи виправданої (оптимальної) траєкторії зростання практично неможливий, оскільки є доволі нестійким. При цьому найменше відхилення від неї збільшувалось з часом внаслідок неврахування в моделі зв'язку між працею і капіталом, а також специфіки мотиваційної поведінки економічних агентів [52, с. 185].

Варто зауважити, що в міркуваннях Харрода і Домара домінував розгляд попиту, а не обмеження зі сторони пропозиції, через що і не враховувались можливості заміщення праці та капіталу, чим і зумовлюється, взагалі кажучи, неспівпадання оптимального темпу розвитку з природним, необхідним для підтримання зайнятості на одному і тому ж рівні, коли безробіття не перевищує деякого заданого значення. Таким чином, завдання забезпечення оптимального за Харродом розвитку і досягнення повної зайнятості чи природного його темпу є, загалом, різними. Цим, в основному, і пояснюється нестійкість руху уздовж траєкторії виправданого (оптимального) темпу розвитку [52, с. 188].

Новим поштовхом до поглиблення поглядів на розвиток стала концепція представника неокласичної школи Р. Солоу, який показав, що

нестабільність динамічної рівноваги в неокейнсіанських моделях якраз і є наслідком неврахування взаємозамінності ресурсів. При цьому була використана виробнича функція

$$Y_t = A_t K_t^\alpha L_t^{1-\alpha}, \quad 0 < \alpha < 1 \quad (1.2)$$

Класична модель Солоу передбачає спадну продуктивність капіталу, постійну норму вибуття (амортизації) і відсутність інвестиційних лагів. Взаємозамінність факторів виробництва пояснюється як технологічними умовами, так і досконалою конкуренцією на ринках ресурсів [53, с. 144].

Особливістю використання виробничої функції в моделі Солоу є розрахунок усіх параметрів на одиницю праці. Тангенс кута нахилу кривої виробничої функції відповідає граничному продукту капіталу, який спадає з ростом капіталоозброєності.

Сукупний попит визначається інвестиціями і споживанням: $y = i + c$, де y – випуск національного продукту, i – інвестиції в розрахунку на одиницю праці, c – споживання, або $y = i + (1-s)y$, де s – норма заощаджень (нагромадження). Це означає, що в умовах рівноваги інвестиції дорівнюють заощадженням і пропорційні доходу. Оскільки норма вибуття передбачається постійною, то вона пропорційна капіталу τk . Інвестиції в умовах рівноваги дорівнюють вибуттю: $sy = \tau k$. Рівноважний рівень капіталоозброєності позначено k^* (рис. 1.7).

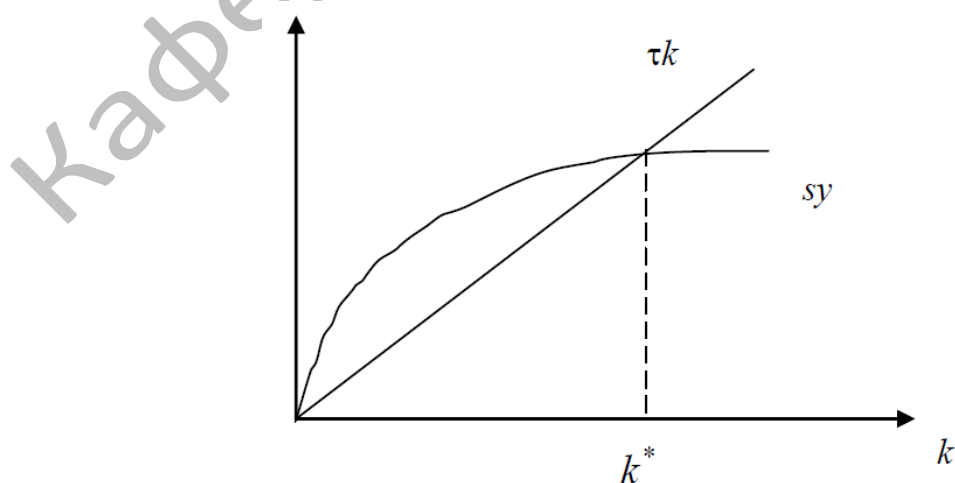

Рис. 1.7. Рівноважне зростання в моделі Солоу [54, с. 252]

Рівновага в моделі Солоу є стійкою, тобто при виникненні невідповідності інвестицій вибуттю капіталу модель прямує до рівноважного стану. Якщо $k^* < k$, то валові інвестиції будуть перевищувати вибуття, а тому чисті інвестиції збільшать запас капіталу, внаслідок чого капіталоозброєність буде наближатись до значення k^* . Якщо $k^* > k$, то валові інвестиції будуть меншими за вибуття. Тоді чисті інвестиції зменшать запас капіталу, внаслідок чого капіталоозброєність знизиться і буде прямувати до k^* . Норма заощаджень безпосередньо впливає на стійкий рівень капіталоозброєності праці. Її збільшення у короткотерміновому періоді обумовлює прискорення розвитку і триватиме до досягнення економікою точки нової стійкої рівноваги [54, с. 253].

Проте, ні процес нагромадження, ні норма заощаджень не пояснюють стратегії та механізму розвитку, а лише зумовлюють перехід з одного рівноважного стану в інший. Тому в моделі також розглядаються збільшення населення і технічний прогрес.

Збільшення населення знижує капіталоозброєність, оскільки наявний запас капіталу розподіляється між більшою кількістю зайнятих. У зв'язку з цим для зростання ефективності праці необхідно виділяти додаткові засоби на підвищення капіталоозброєності. Стійку рівновагу з урахуванням темпу збільшення населення n і технічного прогресу g відображено на рис. 1.8.

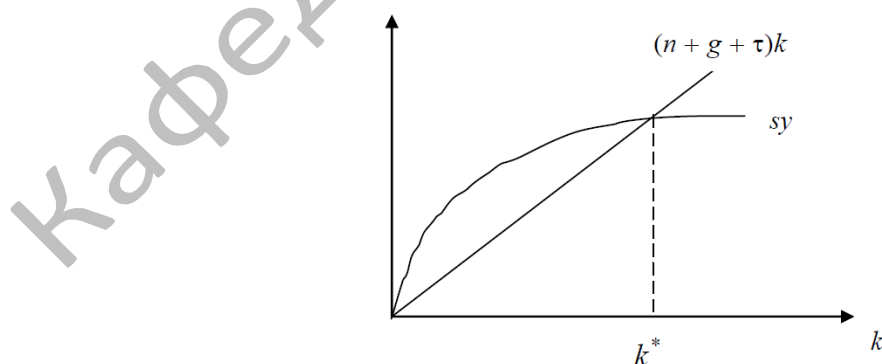

Рис. 1.8. Рівноважне зростання з урахуванням збільшення населення і технічного прогресу [55, с. 115].

Модель Солоу при цьому також вимагала вдосконалення. Зокрема, стійка рівновага у ній визначається у довготерміновому періоді і

пояснюється винятково технічним прогресом як єдиним чинником стійкого розвитку. Змінні величини у цій моделі в основному екзогенні, а тому наступний її розвиток полягав в їх трансформації в ендегенні [55].

Важливе значення у моделі Солоу має теза про збіжність. Суть її зводиться до наступного. Якщо дві країни мають однакові виробничу функцію, темп збільшення населення, норму заощаджень і норму вибуття, то вони прямують до одного і того ж стійкого рівня капіталоозброєності. У країні, що розвивається, початковий рівень капіталоозброєності нижчий, ніж у розвинутої; в обох країнах її рівні нижчі за рівноважні. Тому в першій із них темпи розвитку капіталоозброєності повинні бути вищими. При наближенні до стійкого рівня капіталоозброєності темп її приросту буде зменшуватися, а отже, знижуватиметься і темп розвитку економіки [56].

Тобто, теза про строгу збіжність обґрунтовувалась тим, що країни з меншим початковим запасом капіталу розвиваються швидше, ніж ті, де він більший. Однак, в дійсності така абсолютна збіжність спостерігається не завжди. Тому при перевірці моделі дотримуються гіпотези про умовну збіжність. Це означає, що кожна країна має свій стійкий рівень капіталоозброєності.

Таким чином, в кінці 50-х років проблематика економічного зростання вперше доповнилась розглядом науково-технічного прогресу, який стали вважати його основним неекстенсивним джерелом. Проте, значна частина економістів зводила НТП до екзогенного феномену, не розглядаючи проблеми формування його параметрів. При цьому не досліджувались природа цього незаперечно важливого чинника, особливості мотивації учасників інноваційного процесу і не пояснювався механізм його впливу на економічний розвиток [57, с.132].

На початку 60-х років від концепції екзогенного науково-технічного прогресу почали поступово відмовлятися. Зокрема, в моделі Ерроу ендегенність НТП забезпечується врахуванням процесу навчання при застосуванні основних засобів (капіталу) [58, с. 114].

В моделі Шешинські використовується виробнича функція $Y = f(\varsigma L, K)$, де ς – коефіцієнт ефективності праці, який визначається обсягами використання основного капіталу, що акумулює попередні інвестиції [59, с. 52]. У відповідності до зазначеної виробничої функції темп зростання випуску може бути визначений сумою випуклої комбінації темпів зростання виробничих ресурсів і величини, що є пропорційною до темпу розвитку коефіцієнта ефективності праці:

$$\frac{Y'}{Y} = (1 - \alpha) \frac{\varsigma'}{\varsigma} + \beta \frac{L'}{L} + \gamma \frac{K'}{K} \quad (1.3)$$

Однак, незважаючи на ендогенний НТП, в моделях Ерроу і Шешинські, як і в моделях раннього неокласицизму, економічний розвиток цілком визначається темпами зростання знову залученої праці. Інакше, траєкторія довготривалого розвитку оптимальна за Харродом (постійна фондовіддача), а темп зростання продукту пропорційний до темпу розвитку праці.

Таким чином, підходи до розгляду та аналізу процесу ефективного розвитку, що переважали в кінці 60-х років, виявились практично тупиковими, головним чином через неврахування специфіки інноваційної діяльності.

Як наслідок, проблема ефективного розвитку, як і в більш ранніх моделях неокласичного напрямку, що не враховували науково-технічного прогресу, зводилась лише до завдання залучення у виробничий процес максимально можливих обсягів праці. Ефективний розвиток в них, як і раніше, повністю визначався екстенсивним (темпом зростання знову залученої праці), а не інтенсивним (діяльністю, пов'язаною зі створенням технічних новинок) чинником [57, с. 141].

Основні підходи «нового неокласичного» напрямку, який став домінувати з кінця 80-х років, полягають в моделюванні впливу на розвиток інноваційної діяльності, яка зумовлює технологічні зсуви, та нагромадження людського капіталу як сукупності всіх виробничих якостей працівника (набутих знань, навиків, мотивації та енергії, що використовуються для виробництва економічних і соціальних благ) [57, с. 142].

Одним із перших спробу оцінити вклад людського капіталу в економічний розвиток зробив Р. Лукас, дослідивши як запас людського капіталу, так і його ефективність. Він розглянув наступну виробничу функцію:

$$Y_t = K_t^{1-\alpha} [u h_t L_t]^{1-\alpha} h_{\alpha t}^{\delta} \quad (1.4)$$

де u — частка витрат праці на створення людського капіталу;

h_t , $h_{\alpha t}$ — відповідно запас людського капіталу і його середній рівень в цілому в економіці в момент часу t ;

α , δ — параметри.

При цьому передбачаються дві умови нагромадження капіталу:

- для людського капіталу - $h' = \psi h(1 - u)$, де ψ — ефективність навчання;
- для фізичного капіталу - $k' = s k h u - n k \propto 1 - \alpha + \delta 1 - \alpha$ [49].

Г. Менк'ю, Д. Ромер і Д. Уейл також здійснюють поділ капіталу на фізичний і людський:

$$\begin{aligned} Y_t &= K_t^{\alpha} H_t^{\beta} [A_t L_t]^{1-\alpha-\beta} \\ y &= k^{\alpha} h^{\beta}, \end{aligned} \quad (1.5)$$

$$\text{де } y = \frac{Y}{AL}, \quad k = \frac{K}{AL} \quad \text{і} \quad h = \frac{H}{AL}$$

В моделі використовується одна і та ж виробнича функція для фізичного і людського капіталу та споживання.

Передбачається також, що рівні вибуття людського та фізичного капіталу однакові і $\alpha + \beta < 1$. Коефіцієнти α і β у цьому співвідношенні виражають частки фізичного і людського капіталу в доході і приймаються рівними $1/3$ та в межах $1/3$ - $1/2$ відповідно [61].

Якщо розвиток заощаджень призводить до більшого доходу, то це зумовлює вищий рівень стійкої рівноваги людського капіталу навіть за умови, що частка доходу, яка витрачається на його нагромадження, не змінюється. Значне збільшення населення знижує середньодушовий дохід,

оскільки він витрачається на нагромадження як фізичного, так і людського капіталу, і повинен розподілятися між більшою кількістю людей.

Темпи розвитку заощаджень впливають позитивно, а темпи збільшення населення – негативно. Автори розглядають також випадок ендогенного зростання, коли $\alpha + \beta = 1$. Розширена модель важлива для аналізу проблем збіжності, оскільки недостатній розвиток фізичного капіталу може компенсуватися розвитком людського капіталу, і навпаки. Ця модель передбачає не абсолютну, а відносну збіжність. Абсолютна збіжність досягалася б у випадку абсолютної мобільності технологій, капіталу і праці без перешкод у їх переміщенні. Однак, в дійсності існують обмеження руху цих факторів виробництва, тому збіжність у моделі Солоу, навіть з урахуванням людського капіталу, умовна.

В основу моделі П. Ромера покладені три основні передумови:

- одним із важливих чинників економічного розвитку є технологічні зміни, які у загальному вигляді можна вважати як більш досконалі інструкції, що дозволяють використовувати різні поєднання наявних у суспільстві сировинних матеріалів;
- подібні технологічні зміни відбуваються завдяки цілеспрямованій діяльності людей, які саме так реагують на нові ринкові стимули;
- інструкції з використання різних поєднань сировинних матеріалів принципово відрізняються від інших економічних продуктів: створення нових технологій еквівалентне постійним витратам виробництва – подальше використання цих технологій не вимагає додаткових витрат виробника [62].

Економічна сфера в моделі Ромера поділяється на три основних сектори (рис. 1.9). У першому (дослідницькому) секторі в результаті використання сконцентрованого у ньому людського капіталу HG та наявного запасу знань G утворюються нові знання, які потім матеріалізуються у вигляді нових технологій. Знання при цьому розглядаються як неконкурентний виробничий чинник, який є рівнодоступним в один і той же момент часу для всіх, хто може і бажає ними скористатись.

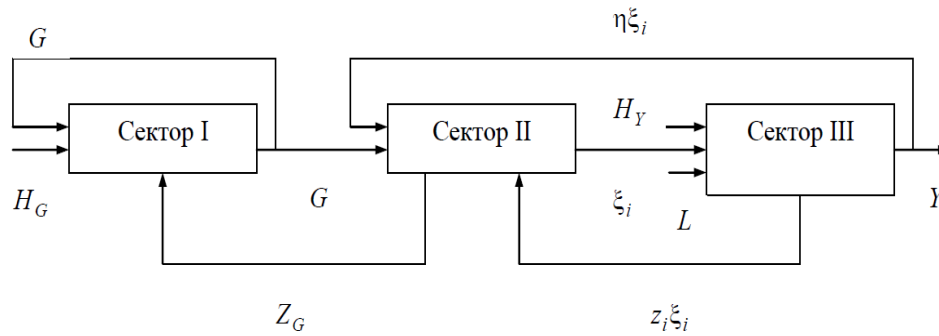

Рис. 1.9. Схема моделі економічного зростання Ромера [62]

Приріст нових знань визначено формулою:

$$G' = \theta H_G G, \quad (1.6)$$

де θ – параметр наукової продуктивності.

Фірми другого (проміжного) сектора економіки залучають отримані в дослідницькому секторі наукові знання для виробництва засобів виробництва (технологічного обладнання). Передбачається, що кожна з них є монополістом, володіє безстроковим патентом на випуск своєї продукції і може отримувати монопольний прибуток від її реалізації.

Третій сектор економіки на основі наявних засобів виробництва, витрат праці L і людського капіталу H_Y забезпечує випуск кінцевої продукції споживання. Виробнича функція при цьому має вигляд:

$$Y(H_Y, L, \xi) = H_Y^\alpha L^\beta \sum_{i=1}^{\infty} \xi_i^{1-\alpha-\beta} \quad (1.7)$$

де $\xi = \{\xi_i\}$ – множина засобів виробництва, що використовуються однією фірмою для випуску кінцевої продукції;

α і β – технологічні параметри.

Якщо Z_G – ціна нової технологічної розробки, p_H – плата за використання одиниці людського капіталу в дослідницькому секторі, то справедливе співвідношення $p_H = Z_G \theta G$.

Згідно з моделлю людський капітал розподіляється між дослідницьким сектором і сектором, що випускає кінцеву продукцію: $H = H_Y + H_G$.

Фірми проміжного сектора людського капіталу не залучають, а тому фінансують працю вчених зі створення нових технологічних розробок у першому секторі і використовують кінцеву продукцію третього сектора [52].

Певному рівню знань в моделі Ромера відповідає певний рівень технологічного розвитку, показником якого є кількість застосовуваних технологій. Його величина змінюється із збільшенням обсягу нових знань і розвитком нових технологій. Технологічна компонента знань є неконкурентним товаром, однак, якщо в дослідницькому секторі кожний спеціаліст має доступ до їх повного обсягу, то в другому і третьому секторах використання певної розробки регулюється чинним патентним законодавством. Після придбання і освоєння нової перспективної технологічної ідеї фірма другого сектора захищає патентом своє монопольне право на її подальше використання і налагоджує випуск технологічного обладнання для фірм третього сектора, що спеціалізуються на виробництві кінцевої продукції [63].

Модель, таким чином, вказує на природу наукових знань, для яких є характерними вплив на виробництво та сферу послуг і, одночасно, внутрішня самодостатність.

Згідно з моделлю Агійона і Хоувітта ефективний (сталий) розвиток зумовлений технологічним прогресом, який забезпечується конкуренцією між фірмами, що генерують і втілюють перспективні технологічні нововведення. В результаті кожного з них ринок поповнюється новим товаром, який можна використати для більш ефективного виробництва кінцевої продукції. Мотивацією дослідницьких фірм є перспектива отримання у випадку патентування нововведень монопольної ренти, з якої покриваються витрати на їх виготовлення і втілення. Проте, нововведення виникають постійно, а тому мають здатність морального старіння і, як наслідок, ефективність від їх застосування з часом знижується [64].

Тривалість періоду між нововведеннями є випадковою величиною внаслідок стохастичної природи інноваційного процесу. Модель розглядає

умови рівноваги між наступними видами об'єктів ринку: робоча сила, товари кінцевого споживання і необхідні для їх виробництва проміжні товари. При цьому передбачається наявність наступних категорій робочої сили: некваліфікованої, яка залучається тільки для виробництва товарів кінцевого споживання, кваліфікованої – для її використання як у процесі створення нововведень, так і у виробництві проміжних товарів, а також спеціалістів S , призначенням яких є лише робота у сфері наукових досліджень і розробок (створення нововведень). Згідно з цим припущенням товари кінцевого споживання виготовляються з використанням ресурсів некваліфікованої робочої сили і проміжних товарів, виробництво яких вимагає витрат кваліфікованої праці, тому відповідні трудові ресурси розподіляються між проміжним сектором та сектором наукових досліджень і розробок. Кількість нововведень визначається випадковим чином у секторі наукових досліджень і розробок, а інтенсивність їх потоку – розподілом Пуассона і дорівнює для довільного моменту часу величині $\gamma \varphi(n, S)$, де n характеризує ту частину кваліфікованої робочої сили, яка залучена до створення нововведень, γ – постійний параметр, φ – вгнута виробнича функція ($\varphi(0) = 0, \varphi'(n) > 0, \varphi''(n) < 0$ для всіх n).

Необхідною умовою цієї моделі є, таким чином, наявність у секторі наукових досліджень і розробок кваліфікованої робочої сили, а значення γ і φ визначаються особливостями його функціонування. При цьому всі кількісні величини і ціни у проміжку між двома послідовними нововведеннями залишаються постійними. У проміжному секторі завжди виготовляється останній проміжний товар. Використання нових проміжних товарів призводить до збільшення параметра продуктивності D у секторі виробництва кінцевої продукції в λ разів: $D = D_0 \lambda^k$, де D_0 – значення, що відповідає початковому моменту часу, k – порядковий номер нововведення. Згідно з моделлю кожне наступне нововведення спрямоване на отримання монопольної ренти, при цьому вона втрачається від попереднього.

Значимість нововведення визначається тривалістю його життя, яке, в свою чергу, залежить від багатьох чинників, зокрема, від спеціалістів сектора наукових досліджень і розробок. У кожний момент часу суспільство (ринок) визначає, як розподілити фіксовані ресурси кваліфікованої робочої сили між цим сектором і виробництвом. Збільшення інтенсивності потоку нововведень, масштабу їх впливу на економіку і частки кваліфікованої робочої сили, залученої до виробництва проміжних товарів, на рівноважній траєкторії призводять до збільшення середнього темпу зростання економіки. Слід зазначити, що моделі економічного зростання з ендегенним технологічним прогресом також мають суттєві недоліки. Зокрема, Р. Солоу звернув увагу, що в них використовуються багато спеціальних і не завжди достатньо обґрунтованих та перевірених припущень про характер технологічного прогресу, що моделюється, природу наукової діяльності, формування і використання людського капіталу, структуру ринків тощо. Такі припущення виправдані лише для більш прозорого опису складних економічних процесів і повинні підтверджуватися емпірично. Для прикладу, не знаходить підтвердження емпіричними даними ефект масштабу від збільшення ресурсів у сфері наукових досліджень і розробок. Ці та інші невідповідності та недоліки ставали потужним стимулом для подальшого розвитку нового підходу до моделювання економічної динаміки.

А. Янгом запропонована модель з ендегенним технологічним прогресом, у якій розміри ринку і рівень витрат на наукові дослідження і розробки можуть здійснювати вплив як на темпи економічного зростання, так і на функцію корисності нововведень для середнього споживача через розширення асортименту пропонованої йому продукції [65].

П. Сегерстром припустив, що з появою нових для розвитку галузей ідей визначити адекватні їм за величиною економічного впливу науково-технічні нововведення достатньо важко. Таким чином, заперечується лінійна залежність між витратами людського капіталу і кінцевими результатами [65].

Т. Ейчер і С. Турновські побудували комбіновану модель ендегенного розвитку, визначальними у якій є виробничі характеристики технологічної системи [65]. Ч. Джонс показав, що спроби не враховувати ефект масштабу в темпах економічного розвитку призводять до його виникнення на рівні доходів у розрахунку на душу населення [65]. Дж. Алонсо-Каррер запропонував двосекторну ендегенну модель, в якій здійснюється одночасне нагромадження фізичного і людського капіталу. Він показав, що субсидії, які стимулюють нагромадження людського капіталу, призводять до збільшення темпів економічного зростання, впливаючи на динаміку поведінки змінних, що описують як людський, так і фізичний капітал системи [65]. Л. Блекберн, В.Т.І. Ханг і Ф. Поззоло розробили ендегенну модель довготермінового розвитку, яка інваріантна до широкого спектру заходів державного регулювання і виключає ефект масштабу при збільшенні інвестицій у наукові дослідження та розробки. Вона передбачає необхідність певної кількості підготовленої робочої сили для їх проведення, наявність ефекту зменшення віддачі від нововведень в результаті дублювання зусиль у цій сфері, а також максимізацію граничної корисності споживання домашніх господарств і нагромадження людського капіталу [65]. Х.С. Лін і Руссо доповнили модель ендегенного розвитку Ромера, врахувавши у ній податки на доходи фізичних осіб, корпорацій і від операцій з цінними паперами, а також амортизацію капіталу, податковий кредит на проведення наукових досліджень і розробок тощо [65]. Моделі економічного розвитку з ендегенним науково-технологічним прогресом зіткнулися також з проблемою міжрегіональних відмінностей у темпах економічного розвитку. З'ясуванню таких відмінностей присвячена, зокрема, модель П. Хоувітта, важлива роль у якій відводиться процесам передачі технологій між країнами (регіонами), що входять у модельовану систему. Завдяки обміну технологіями ті із них, де здійснюються наукові дослідження та розробки, в довгостроковій перспективі, як стверджується, матимуть паралельні, але відмінні між собою траєкторії зростання, що спричинено різною продуктивністю праці, яка має

ендогенне походження і визначається наявністю визначальних стимулів до нагромадження капіталу та інновацій. Інновації здійснюються за пуассонівською ймовірністю у кожній країні зокрема, зважаючи на проведення наукових досліджень і розробок з використанням технологічних знань, отриманих і в інших країнах. Згідно з цією моделлю країни, де відсутні достатні стимули для проведення наукових досліджень і розробок, у довгостроковій перспективі зупиняться у своєму розвитку [66].

В результаті аналізу моделей розвитку з ендегенним науковотехнічним прогресом, Р.Солоу відмітив, що друга хвиля інтересу до теорії розвитку увійшла в русло нормальної науки. Нині доступною для перевірки є значно більша кількість моделей розвитку, чіткіше встановлені і врегульовані деякі з основних емпіричних невизначеностей. Дослідження чинників розвитку в межах цих моделей підтверджує неможливість розв'язання проблем розвитку лише через застосування макроекономічних інструментів. Виправданою є політика, яка враховує ефекти на макро- і мікрорівнях у короткостроковій і довгостроковій перспективі, основними напрямками якої є:

- збільшення кількості високоосвічених людей, підвищення рівня кваліфікації працівників;
- зростання професіоналізму управлінського персоналу і прискорення процесів оновлення основного капіталу;
- раціоналізацію економічного та інноваційного середовища;
- формування необхідних умов для розвитку конкуренції, забезпечення монопольного права на новий інноваційний продукт і розвиток процесів кооперації при його створенні та поширенні;
- реформування і реструктуризацію науково-технічної сфери, стимулювання найбільш ефективних прикладних наукових досліджень [67].

Вказане є особливо актуальним для України, де за наявності потужного науковотехнічного потенціалу без його належної інвестиційної підтримки наукові дослідження і розробки все ще не стали дійсно базовим чинником соціально-економічного прогресу загалом та економічного розвитку зокрема.

Висновки до розділу 1

Ефективний розвиток – це основний показник розвитку і добробуту будь-якої країни, одна з основних макроекономічних цілей, досягнення якої зумовлене необхідністю випереджаючого зростання національного доходу у порівнянні із зростанням чисельності населення. Дослідження і критичний аналіз визначень зарубіжних і вітчизняних науковців сутності поняття «ефективний розвиток» дозволило дійти висновку, що, в цілому сутність цього поняття розглядається в межах трьох підходів: процесного, результативного і трансформаційного.

Екстенсивний розвиток – економічне зростання на основі кількісного збільшення економічного потенціалу країни незмінної якості та ефективності. Інакше кажучи, екстенсивне зростання має місце в разі збільшення кількості застосованих факторів виробництва при незмінній технології їх з'єднання.

Інтенсивний розвиток – економічне зростання на основі підвищення якості (ефективності) економічного потенціалу країни при незмінній кількості використовуваних факторів виробництва.

Можна виділити три основні етапи вивчення економічного розвитку. Перший з них був пов'язаний з роботами Кейнса, Харрода і Домара, другий – з розвитком неокласичного підходу до теорії розвитку у працях Солоу і Удзави, третій етап відродження інтересу до цієї проблеми базується на роботах «нового неокласичного напрямку».

Ринок зерна є однією з основних складових частин агропродовольчого ринку, досить складною системою різних взаємовідносин товаровиробників та споживачів зерна, відповідних господарських зв'язків між ними, а також впливу регулюючих державних органів на ефективність його роботи. При аналізі регіонального ринку зерна слід враховувати всі особливості, властиві виробництву та збуту аграрної продукції в окремому регіоні, а також основні соціально-економічні тенденції регіонального розвитку.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ЗЕРНОВОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

2.1. Аналіз економічного розвитку в Україні

Упродовж останніх 20 років Україна пережила три системні кризи (1998–1999, 2008–2009, 2014–2016 рр.), які супроводжувалися різкими падіннями національного ВВП; п'ятнадцятикратним знеціненням гривні відносно долара США; тринадцятиразовим підвищенням цін споживчих товарів; відтворенням стійких фінансових дисбалансів, що циклічно загострювали потребу в зовнішньому кредитуванні; звуженням внутрішнього ринку праці та впливом частини робочої сили за межі країни у пошуках більш привабливих та перспективних умов застосування своїх знань, досвіду та професійних навичок [78].

При цьому економічне відновлення, що спостерігається в Україні у міжкризові періоди, виявляється недостатньо потужним, щоб позбавити її зазначених вад та убезпечити їй випереджаючу економічну динаміку. Це призвело до поступового формування моделі відстаючого зростання, внаслідок якої національне виробництво втрачає колишні ринкові переваги, а темпи його розширення поступаються більш активним та вдалим зовнішнім конкурентам.

Динаміка ВВП України за останні 27 років демонструє тренд падіння: на кінець 2018 року цей показник становить лише 62,7 % від рівня 1991 року. За цей час економіки Польщі, Білорусі і Туреччини виросли відповідно на 265 %, 191 % і 330 % .

Отже, ніякими глобальними причинами, крім внутрішніх, пояснювати цю «особливу» траєкторію не можна. Очевидно, що вся економічна система країни ніколи не була об'єктом професійної опіки політикуму, як це є в інших країнах [79].

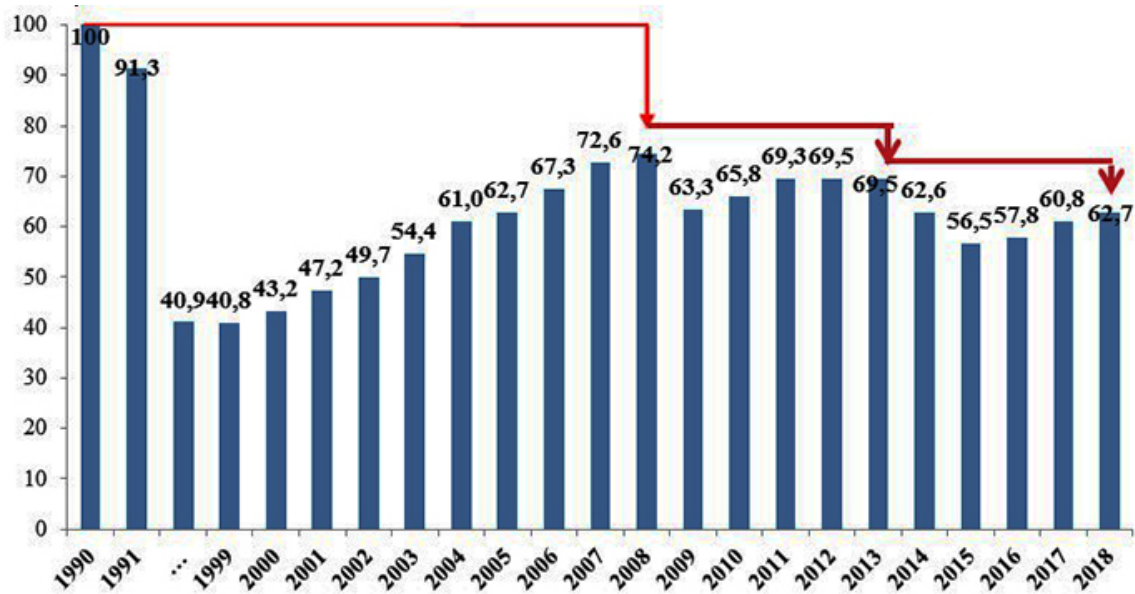

Рис. 2.1. Динаміка індексу ВВП України, 1990-2018 роки, 1990 рік = 100

Джерело: за даними [80]

На графіку видно періоди глибоких і тривалих спадів. Такі рецесії завдають економіці значних втрат. Вони стосуються послаблення економічної структури і факторів виробництва – праці та капіталу. Особливо неприємними є втрати людського капіталу економіки – soft assets. Вони полягають у тому, що кваліфіковані робітники втрачають роботу, оскільки руйнуються цілі сектори економіки, найперше – в обробній промисловості.

Люди у пошуках заробітку переміщуються в інші, менш кваліфіковані і менш продуктивні сектори, відбувається так звана внутрішня негативна трудова міграція. Там вони втрачають безцінні навички і знання, набуті в технологічних галузях.

Перелік таких галузей для України чималий: нафтохімія, суднобудування, автопром, літакобудування, електроніка, ракетно-космічна галузь, енергетика. Втрати у виробництві позначаються на втратах в освітніх і дослідницьких інститутах, які забезпечують ці виробництва розробками і робітниками [67].

Це ланцюгова реакція. Масштаб цього явища в Україні ніхто серйозно не досліджував, але стан справ з людським капіталом у більшості секторів свідчить про процеси, які руйнують промисловий потенціал країни.

Українська економіка має ключову залежність від коливань зовнішньої кон'юнктури на сировину, яка в ній виробляється та експортується. Всі економічні, фінансові, валютні та банківські кризи, яких зазнала Україна упродовж останніх 20 років, відбувалися на тлі падіння світових цін на сировину, яку вона постачає на міжнародні ринки.

Забезпечення цілеспрямованого та дієвого впливу економічної політики держави на процес економічного зростання в Україні є вкрай важливим для формування (або коригування) відповідних трендів цього зростання з огляду на стратегічні орієнтири розвитку. Між тим специфічність сучасного історичного етапу для України полягає у наростанні невирішених трансформаційних суперечностей, що набуло вияву системної інституційної кризи. Ця криза різко знижує ефективність державної політики та фактично блокує стратегічно орієнтовані структурні зрушення. Досягнення стійких трендів економічного зростання на модернізаційних засадах потребує послідовної реалізації системних ринкових реформ, отже – відновлення дієвості економічної політики держави [78].

В Україні відсутній управлінський механізму протидії появі макроекономічних дисбалансів, що призводить до перманентних шоків структурних зсувів. Так, у 2008 р. політично вмотивоване та економічно необгрунтоване підвищення соціальних стандартів дало поштовх падінню до посилення розбалансованості доходів та витрат в секторі загальнодержавного управління, а втеча капіталу в 2009 р. – до небезпечного падіння рівня валового заощадження в секторі нефінансових корпорацій.

У 2014–2016 рр. непопулярна для населення шокова тарифна політика уряду на тлі замороження соціальних стандартів призвела до зворотних структурних зрушень. Так, сектор нефінансових корпорацій за рахунок підвищення тарифів стрімко наростив свою частку ВНД (з 1,2 % у 2013 р. до

16,3 % у 2016 р.), у той час як сектор домашніх господарств знизив свою частку (з 80,4 % у 2013 р. до 62,7 % у 2016 р.). Відповідно реальний валовий наявний дохід домашніх господарств скоротився майже на третину. Населення припинило заощаджувати доходи і стало витратити раніше накопичені заощадження із негативним впливом на споживчий ринок і ринок житла. Зазначені факти генерування макроекономічної дестабілізації самим урядом говорять про необхідність виходу державного управління розвитком національної економіки на новий рівень підтримки макроекономічної стабільності в Україні. Це потребує законодавчого створення механізму попередження кризових явищ шляхом реалізації системних заходів завчасного виявлення макроекономічних дисбалансів та запровадження процедури їх виправлення [79]. У першому (дослідницькому) секторі в результаті використання сконцентрованого у ньому людського капіталу НГ та наявного запасу знань Г утворюються нові знання, які потім матеріалізуються у вигляді нових технологій. Знання розглядаються як неконкурентний виробничий чинник, який є рівнодоступним в один і той же момент часу для всіх, хто може і бажає ними скористатись.

Економіка України перебуває у глибокій кризі, яка виражається, зокрема, у різкому скороченні виробництва по всіх видах економічної діяльності. Відновлення виробництва та економічного розвитку в Україні можливе лише за умови кардинальної модернізації виробництва, спрямованого на забезпечення того рівня адаптивності, енергоємності та ресурсоємності пропозиції українських товаровиробників, яка б відповідала трендам сучасного етапу розвитку світового господарства.

Згортання обсягів виробництва у кризові періоди 2008-2009 рр. і 2014-2015 рр. потребувало акумулювання державою додаткового фінансового ресурсу для протидії негативним тенденціям, що призвело до стрімкого зростання суверенних боргових зобов'язань. Борговий чинник став вагомим фактором розвитку економіки України, врахування якого стало обов'язковим навіть у межах короткострокового прогностичного горизонту.

Інвестиційні ресурси економіки, що суттєво потерпала упродовж зазначених кризових потрясінь, не були відновлені у повному обсязі у період стабілізації між означеними кризами. Крім того, події з початку воєнного конфлікту на сході країни стали негативним фактором посилення макроекономічної нестабільності [81].

В даний час економіка України перебуває в «летаргічному сні». МВФ прогнозує спад ВВП на рівні 7,7 % і зростання в наступному році на 3,6 %, натомість Мінекономіки прогнозує показники на рівні, відповідно, 4,2 % та 2,4 %. Ця сумна статистика вказує нам на єдиний можливий варіант розвитку подій. Попри заклики міжнародних інституцій про відкриття ринків після пандемії, більшість країн «закрилися в собі» і орієнтуються на внутрішнього виробника та внутрішній ринок.

Україна має йти шляхом запровадження політики економічного протекціонізму. Ми маємо дуже великий внутрішній ринок, маємо унікальну можливість заміщення закордонних дефіцитних товарів вітчизняними, підтримку українського експорту для отримання валютного виторгу та покращення зовнішнього торговельного балансу.

Державна підтримка внутрішнього виробника – це робочі місця, які так необхідні зараз народу України, адже, за неофіційними даними, зараз безробітних більше як 2,5 млн осіб. Це працівники, на яких покладаються їхні сім'ї, а вони самі чекають від держави раціональних, правильних кроків назустріч своїм громадянам [81].

Тому ми повинні зараз як ніколи підтримати національного товаровиробника, адже криза – це водночас і можливості, отже, хто сильнішим вийде з неї, той в майбутньому і завоює нові ринки, що своєю чергою стане запорукою економічного процвітання та розвитку сильної та квітучої України.

Світова економіка через свою глобалізацію зітнулась з викликом, який перед нею ще не стояв.

За найоптимістичнішим сценарієм, у другому кварталі 2020 року очікували на спад пандемії та поступове відновлення ділової активності у другому півріччі 2020-го і на початку 2021-го року.

Але розвиток епідеміологічної ситуації дуже непередбачуваний, адже досі немає вакцини від цього штаму вірусу, тому карантинні обмеження залишаються найдієвішим способом його стримування.

У цих умовах нашій країні треба діяти прагматично і всеохопно впроваджувати політику економічного протекціонізму, створюючи сильного національного товаровиробника, що надає робочі місця своїм громадянам, тим самим підвищуючи купівельну спроможність на внутрішньому ринку, де продаються українські товари.

Це стане запорукою підтримки економічної динаміки на достатньому рівні для безболіснішого подолання світової кризи і готовності до завоювання зовнішніх ринків у післякризовому світі [82].

2.2 Аналіз розвитку ринку зернових в Україні та світі

Зернові культури є однією із найбільших товарних позицій на світовому ринку агропродовольства, торгівля якими здійснюється багатьма країнами, і зокрема вітчизняними агроекспортерами. Тому це певною мірою закономірно привертає особливу увагу до його стану й аналізу динаміки розвитку, моніторингу тенденцій та трендів. Загальновідомо, що основними зерновими культурами в світі є пшениця, кукурудза і рис, які формують стратегічний продовольчий кошик людства. Аналіз звіту «Короткого огляду попиту і пропозиції зерна» [83], що періодично публікує для широкого загалу Продовольча і сільськогосподарська організація ООН (FAO) від 7 березня 2020 року, показав, що, за експертними оцінками, світове виробництво зерна торік становило 2609 млн т (включаючи рис в перерахунку на шліфований). Це в цілому на 2,8 млн т менше, ніж у попередньому прогнозі за лютий. Перегляд у бік зменшення практично повністю обумовлений зниженням

оцінки виробництва кукурудзи в США і в цілому відображає загальне скорочення світового виробництва зернових у порівнянні з показниками попереднього року. Загальносвітове виробництво рису 2018 року, за прогнозними оцінками, має досягти 515 млн т, що на 1,6 % вище, ніж 2017-го, і вийти на історично рекордний рівень (табл. 2.1–2.4).

Згідно з зерновими культурами цього року, відповідно до аналізу даних прогнозу FAO, обсяг виробництва у світі сягне близько 757,4 млн т. При цьому річне виробництво на 4 % перевищить показники минулого року, але не досягне рекордного рівня 2017-го. Експертами FAO у березні 2019 року була також переглянута у бік зниження оцінка виробництва зернових торік. У зв'язку з цим прогноз загального споживання зернових культур у світі в 2018–2019 році був знижений до 2652 млн т, значною мірою за рахунок очікуваного скорочення кормового використання основних видів зернових, особливо в США. Однак у цілому світове споживання фуражного зерна в 2018–2019 МР буде на 2 % вище за рівень попереднього сезону, а рису і пшениці може збільшитися, відповідно, на 0,9% і 0,5%.

Таблиця 2.1.

Кон'юнктура світового ринку зернових культур

Період	Виробництво	Пропозиція	Споживання	Торгівля	Запаси на кінець періоду	Глобальний показник співвідношення обсягів запасів і споживання	Співвідношення запасів основних експортерів до їх використання
	МЛН ТОН					%	
2009/2010	2260,6	2795,8	2223,1	279,4	572,7	25,2	20,3
2010/2011	2249	2821,7	2273	289,9	548,7	23,6	18,1
2011/2012	2340,9	2887,7	2317,3	322,5	566,5	24,5	18,4
2012/2013	2294,1	2860,6	2313,2	318,2	558,1	23,1	17,2
2013/2014	2526	3084,2	2418,8	364,2	636,3	25,5	18,6
2014/2015	2572,5	3208,9	2493,7	376,9	711,7	28,3	19,1
2015/2016	2541,3	3253,1	2513,6	392,7	743,3	28,6	16,8
2016/2017	2612,6	3346,8	2570,6	405,2	772,8	29,6	17,6
2017/2018	2657,8	3430,6	2615	421,6	809,7	30,5	18
2018/2019	2608,6	3418,3	2651,5	413,4	766,5	28,3	16,7

Джерело: FAO

Обсяги світової торгівлі зерном у 2018–2019 МР сягатимуть близько 413,4 млн т, що на 8,2 млн т менше порівняно з аналогічним періодом 2017–2018. П'ятьма найбільшими експортерами зерна у світі є Австралія, Аргентина, ЄС, Канада і США.

Основними експортерами пшениці є Аргентина, Австралія, Канада, ЄС, Казахстан, Російська Федерація, Україна та США; основними експортерами рису є В'єтнам, Індія, Пакистан, США та Таїланд.

Структура світової торгівлі зерном характеризується майже рівномірним розподілом її між продукцією кормового використання (зерно кукурудзи, ячменю, сорго, вівса та інших культур) та пшеницею, а також незначною часткою, що припадає на рис. 2.2.

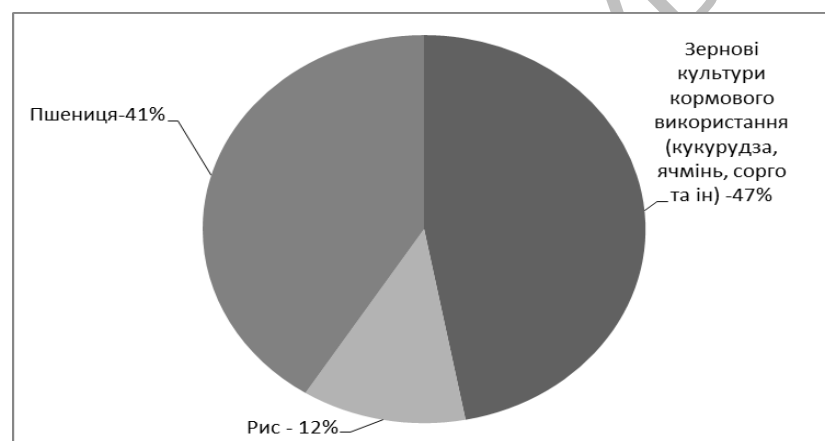

Рис. 2.2. Прогнозна оцінка структури світової торгівлі зерном (експорт) у 2021–2022 МП (у відсотках до загального обсягу)

Джерело: складено за даними аналізу інформації FAO

Споживання зерна в усьому світі стабільно зростає впродовж останніх років, що є одним із чинників збільшення обсягів його виробництва та торгівлі.

Згідно з аналізом даних міжнародної продовольчої організації ООН FAO і системи інформаційного забезпечення ринків сільськогосподарської продукції AMIS, експорт вітчизняного зерна на світовий ринок буде рекордним у 2018–2019 маркетинговому періоді і досягне близько 48 млн т, що становить, за нашими розрахунками, майже 12 % від загальносвітового його показника (табл. 2.2).

Таблиця 2.2.

Кон'юнктура ринку зерна України і вплив його в глобальній торгівлі

Період	Виробництво	Пропозиція	Споживання	Торгівля (експорт)	Торгівля (Імпорт)	Запаси на кінець періоду
	млн.тон					
2009/2010	45,616	54,821	26,975	20,965	0,143	7,023
2010/2011	38,93	45,952	27,133	12,336	0,227	6,711
2011/2012	56,412	63,123	29,956	21,827	0,205	11,544
2012/2013	45,879	57,423	26,711	23,204	0,176	7,684
2013/2014	62,899	70,582	27,255	32,6	0,219	10,945
2014/2015	63,653	74,598	26,979	34,85	0,163	12,932
2015/2016	59,941	72,873	24,001	39,635	0,179	9,416
2016/2017	65,529	74,873	23,196	44,669	0,219	7,3
2017/2018	60,827	68,127	22,264	40,071	0,227	6,018
2018/2019	69,033	75,051	21,582	47,097	0,246	5,807

Джерело: FAO-AMIS

Це стало можливим передусім завдяки формуванню високої пропозиції зерна на внутрішньому ринку, що становить майже 75 млн т, внаслідок рекордного його врожаю торік.

Загалом за останні 10 років експорт вітчизняного зерна на світовий агропродовольчий ринок зріс більш ніж удвічі, що є суттєвим трендом його розвитку в контексті глобальної інтеграції сільського господарства після вступу до СОТ у 2008 році.

Впродовж аналізованого періоду щорічний попит на зерно у світі зростав у середньому на 30–50 млн т, що відкриває для вітчизняного аграрного сектору економіки значні перспективи збільшення його виробництва до 100 млн т. Досягти вказаних показників цілком реально за рахунок подальшого пріоритетного розвитку і державної підтримки вітчизняної аграрної науки. Зокрема, розвитку селекції сортів і гібридів зернових культур у напрямі підвищення їх урожайності та посухостійкості, а також удосконалення технології вирощування, оптимізації використання мінеральних добрив та переходу багатьох господарств до інтегрованої системи захисту рослин [84].

Ситуація на світовому ринку зерна загалом характеризується збереженням високої волативності цін і їх мінливості внаслідок зміни економічної кон'юнктури та обумовлена також впливом чиннику погодних умов року. Середнє значення індексу цін FAO на зернові культури становить у лютому цього року 169 пунктів, що лише трохи вище січневого показника і на 8 пунктів (4,7 %) вище від аналогічного рівня лютого 2018-го.

З основних зернових культур найбільше зросла ціна на кукурудзу, передусім у зв'язку з вищими експортними котируваннями в США, викликаними побоюваннями з приводу затримки її поставок на ринок. Попри те, що на початку місяця застереження щодо формування пропозиції пшениці підтримували ціни, скорочення торговельної активності суттєво позначилося на їх зниженні, і в підсумку спричинило падіння. Індекс цін FAO на рис залишався стабільним, оскільки низький попит стримував відповідне підвищення котирування цін.

Для вітчизняних агроекспортерів цінова кон'юнктура світового ринку на початку січня-лютого 2019 року складалася досить сприятливо (рис. 2.3).

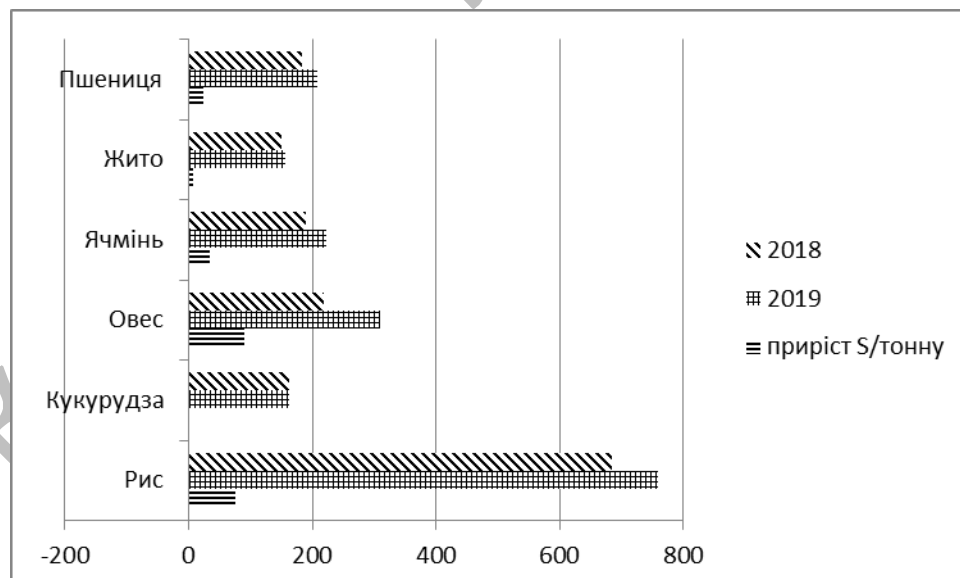

Рис. 2.3. Середньозважена ціна експорту 1 т основних вітчизняних зернових культур у січні-лютому 2019 р. та за 2018 р. загалом (у доларах США)

Джерело: складено за даними аналізу інформації митної статистики України

Зокрема, за розрахунками максимальний приріст вартості вітчизняного експорту у середньому на 1 т продукції зафіксовано по вівсу (90,67 дол. США, або 141,6 % до її рівня у 2018 р.), ячменю (33,47 дол. США, або 117,7 % торік) і пшениці (240,78 дол. США, або 113,5 % до її рівня минулого року). Саме ці культури, згідно з аналізом даних митної статистики за неповний перший квартал 2019 р., було найбільш вигідно експортувати.

Аналіз статистичних даних свідчить, що найпомітнішою тенденцією останніх років є стійке зростання посівних площ загалом, зокрема, під зерновими культурами. Якщо у 2015 році посівні площі зернових і зернобобових культур становили близько 14,7 млн гектарів, то у 2019-му вже досягли показника 15,3 млн гектарів (рис. 2.4).

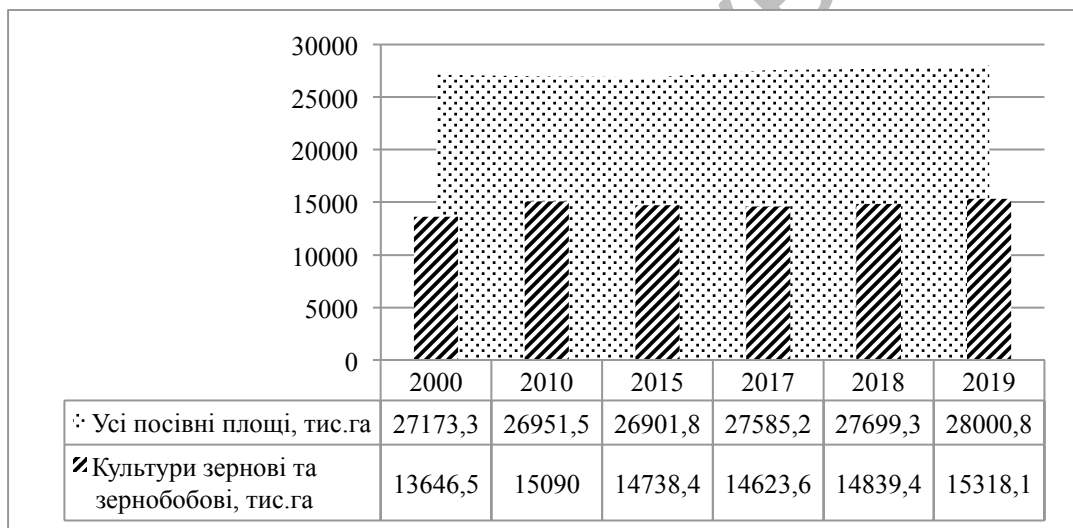

Рис. 2.4. Динаміка зміни посівних площ під зерновими культурами

Джерело: Складено за даними досліджень і аналізу інформації Державної служби статистики України

Значний вплив на розвиток зернової галузі має інтенсифікація виробництва, що проявляється в удосконаленні технологій і збільшенні обсягів використання мінеральних добрив. Для прикладу, у 2015 році аграрні підприємства на 1 га уточненої посівної площі культур зернових і зернобобових вносили близько 90 кг мінеральних добрив, що забезпечило середню її урожайність на рівні 43,8 ц/га, тоді як у 2019-му вказані показники становили, відповідно 132 кг і 53,7 ц/га (табл. 2.3).

Таблиця 2.3.

Рівень унесення мінеральних добрив і середня врожайність основних зернових культур на підприємствах України у 2015-му і 2019 роках

Показник	Зернові та зернобобові культури	Пшениця	Кукурудза на зерно
Обсяг унесених мінеральних добрив на 1 га посівної площі і 2015 р, кг	90	89	112
Середня врожайність на 1 га у 2015 р., ц/га	43,8	39,9	61,1
Обсяг унесених мінеральних добрив на 1 га посівної площі і 2019 р, кг	132	138	145
Середня врожайність на 1 га у 2019 р., ц/га	53,7	43,4	77,7
Збільшення використання добрив на 1 га, %	146,7	155,1	129,5
Зростання врожайності на 1 га, %	122,6	108,8	127,2

Джерело: Складено за даними досліджень і аналізу інформації Державної служби статистики України

Тобто за інших рівних умов 146,7 % збільшення використання мінеральних добрив разом з іншими чинниками виробництва та погоднокліматичними умовами зумовило зростання середньої врожайності вирощування зернових і зернобобових культур на 122,6 %. До того ж на різних культурах співвідношення прибавки врожайності залежно від збільшення обсягів унесення добрив істотно відрізняється [83].

Загалом внаслідок інтенсифікації й інших чинників виробництва зернових культур останніми роками його обсяги зросли до 70-75 млн тонн (рис. 2.5). Цього року відповідно до аналізу інформації FAO UNN прогнозоване виробництво зернових культур становитиме близько 72,1 млн тонн, зокрема пшениці – 25 млн тонн, кукурудзи – 37 млн тонн.

Варто окремо зазначити, що поточні очікування на врожай були значно більші. Однак через посуху та втрати посівів озимих у південних регіонах цього року врожай буде на кілька мільйонів тон меншим, ніж у 2019 році.

Одним із головних проявів кліматичних змін в умовах глобальних процесів потепління є істотне підвищення температури повітря, зміна термічного режиму та структури розподілу опадів, збільшення кількості стихійних метеорологічних явищ і екстремальних погодних умов.

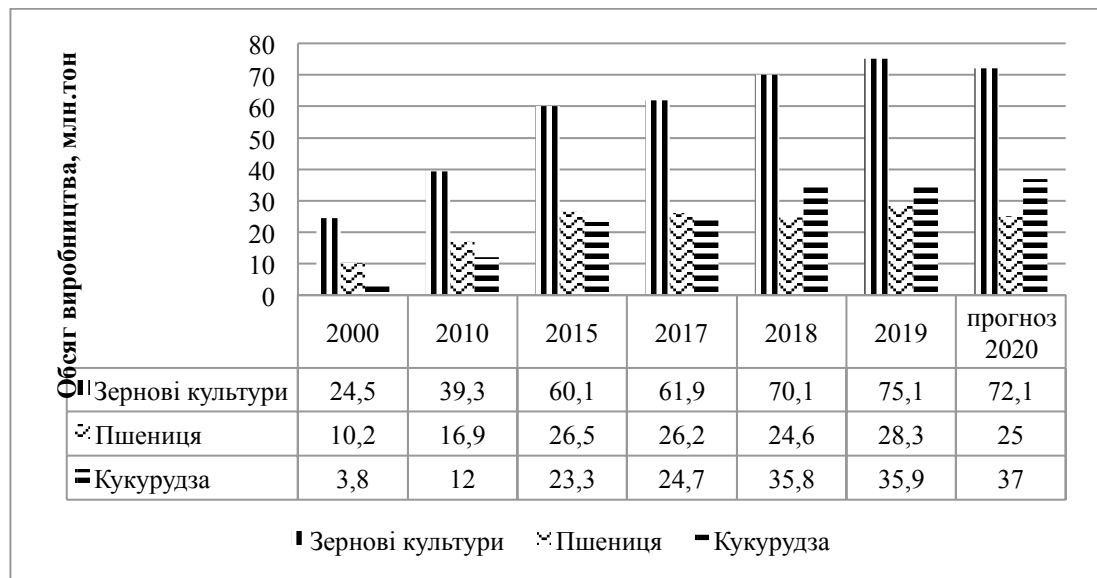

Рис. 2.5 Динаміка виробництва стратегічних зернових культур

Джерело: Складено за даними досліджень і аналізу інформації Державної служби статистики України

Це вже впливає на сільськогосподарське виробництво в більшості регіонів і потребує адаптації багатьох господарств до цих змін із метою зменшення ризиків і потенційних економічних втрат. Уже сьогодні потрібно змінювати підходи до агропромислового виробництва у напрямі переходу до нових кліматично оптимізованих технологій [83].

Протягом останніх 5 років спостерігається негативна тенденція зниження економічної ефективності виробництва зернових культур. Зокрема, у 2015 році середній рівень рентабельності виробництва зернових і зернобобових культур становив 43,1 %, то у 2016 році він знизився до 37,8 %, у 2017-му – до 25, у 2018-му – до 24,7, а у 2019 році – до межі прибутковості 11,8 % (рис. 2.6).

Якщо порівнювати два періоди 2015 року і 2019-го, то можна спостерігати по основних видах зернових культур досить значне зниження рівня рентабельності їх виробництва (табл. 2.4).

Найсуттєвіше скоротилася економічна ефективність виробництва гречки, а також проса та кукурудзи. Ринкова кон'юнктура останніми роками була досить несприятливою для ведення агробізнесу.

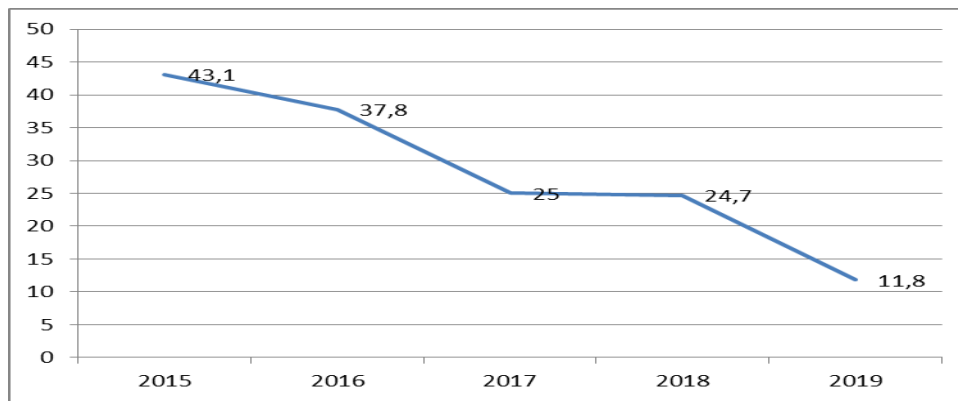

Рис. 2.6. Рівень рентабельності зернових та зернобобових культур, %
Джерело: Складено за даними досліджень і аналізу інформації Державної служби статистики України

Реалізаційні ціни істотно коливалися, в той час як витрати на виробництво стабільно збільшувалися.

Для зменшення потенційних ризиків, що виникають внаслідок зміни кон'юнктури ринку, а також негативного впливу погодно-кліматичних умов й інших чинників, агробізнес може врятувати стратегія диверсифікації економічних видів діяльності, розвиток переробки продукції, застосування інноваційних технологій поливу та крапельного зрошення.

Таблиця 2.4

Порівняння рентабельності виробництва основних зернових культур у 2015 році та 2019-му, %

Культури	2015 р.	2019 р.	2019 до 2015 р.
Зернові та зернобобові, усього	43,1	11,8	-31,3
Пшениця	36,4	7,3	-29,1
Кукурудза на зерно	50,3	17,8	-32,5
Ячмінь	28,3	2,3	-26
Жито	21,9	9,9	12
Овес	21,5	8,8	-12,7
Гречка	100	6,6	-93,4
Просо	58,4	20,2	-38,2

Джерело: Складено за даними досліджень і аналізу інформації Державної служби статистики України

Одним із важливих чинників конкурентоспроможності продукції зернової галузі є собівартість її виробництва. За цим показником вітчизняний агробізнес ще спроможний конкурувати з виробниками інших країн світу. Однак за останні 5 років спостерігається тенденція суттєвого зростання рівня витрат (табл. 2.5).

Таблиця 2.5.

Порівняння виробничих витрат на 1 ц продукції зернових культур у 2015 р. і 2019 р, грн

Культури	2015 р.	2019 р.	2019 до 2015 р.
Зернові та зернобобові, усього	179	307,2	171,6
Пшениця	177,1	337	190,3
Кукурудза на зерно	175,4	272,2	155,2
Ячмінь	183,1	348,5	190,3
Жито	167,3	374,5	223,8
Овес	167,8	361,3	215,3
Гречка	436,1	798,7	183,1
Просо	195,8	552,3	282,1

Джерело: Складено за даними досліджень і аналізу інформації Державної служби статистики України

Найвищі темпи зростання виробничих витрат були за вирощування жита і вівса, а також проса. Зберегти конкурентні переваги у виробництві зерна можливо шляхом подальшої інтенсифікації виробництва та оптимізації всіх витрат.

Аналіз структури витрат на виробництво зернових культур у 2019 році показав, що різні їх елементи займають від 1,2 до 25 % у формуванні собівартості продукції (табл. 2.6).

Упровадження сучасних ресурсо- та енергозберігальних інноваційних технологій та оновлення матеріально-технічної бази підприємств сприятиме зниженню непродуктивних витрат і темпів їх збільшення [85].

Таблиця 2.6.

Структура витрат на виробництво окремих зернових культур на підприємствах України за 2019 рік, %

Елементи витрат		Зернові та зернобобові культури	Пшениця	Кукурудза на зерно
Витрати, усього		100	100	100
Прямі матеріальні витрати, усього		54,2	56,4	51,5
в тому числі	насіння	10,9	7,7	13,6
	мінеральні добрива	20,7	24,6	17,3
	пальне	9,8	10,2	8,9
	інші матеріальні витрати	12,8	13,8	11,7
Прямі витрати на оплату праці		5,4	5,8	4,8
Інші прямі витрати та загальновиробничі витрати		40,4	37,8	43,7
в тому числі	відрахування на соціальні заходи	1,2	1,3	1,1
	амортизація	7,3	7,5	7
	оплата послуг сторонніх організацій	9,6	7,3	12,4
	інші прямі та загальновиробничі витрати	22,3	21,7	23,3

Джерело: Складено за даними досліджень і аналізу інформації Державної служби статистики України

Нині стале виробництво зерна є стратегічно важливим для розвитку вітчизняної економіки та забезпечення продовольчої безпеки. Зерно також є основою формування доданої вартості в багаторівневому ланцюгу АПК й однією з найбільших за обсягами надходжень від експорту товарних позицій.

2.3 Аналіз діяльності підприємств зернової галузі

З метою проведення аналізу діяльності підприємств-представників зернової галузі нами було обрано два підприємства ПрАТ «Херсонський КХП» та ПАТ «Новокаховський КХП» щодо яких були виконані відповідні розрахунки і зроблені висновки.

2.3.1. Аналіз діяльності ПАТ «Кагарликський елеватор»

Історія ПАТ «Кагарликський елеватор» подана згідно інформації, що розміщена на офіційному сайті підприємства.

У будівництві елеватора брало участь близько 2000 працівників, які проживали в шести бараках по 300 осіб і більше. Був встановлений своєрідний рекорд: за 28 днів забетонували всі 66 силосів. Такого темпу в ті роки не знали ні на одному будівництві світу. 1 травня 1932 елеватор був зданий в експлуатацію.

До складу силосного корпусу входить 66 круглих силосів, розташованих в шість рядів, по 11 силосів у кожному. Діаметр силосу – 5,34 метра, ємність – 500 тон. Між круглими силосами розташовані 50 «зірочок» ємністю 125 тон кожна.

Приймання зерна з залізничного транспорту ведеться одночасно з двох колій. На кожній з них є по шість приймальних бункерів для розвантаження зерна, ємність яких – 300 тон.

Для приймання зерна з автотранспорту на елеваторі було споруджено спеціальний пристрій на шість проїздів. У кожному з них встановлені 20-тонні ковшеві ваги, під якими розташовані бункера ємністю по 150 тон. У ті далекі роки автомашини також розвантажувалися вручну. У 1950 році тут застосовували спарені механічні лопати. У 1955 році замість спарених лопат було встановлено чотири стаціонарних автопідйомника.

Після війни довелося будувати додаткову ємність для приймання і зберігання зерна, адже його виробництво в області значно зросло. Це був залізобетонний механізований корпус на десять тисяч тон.

І найважливішим об'єктом, який був зведений в післявоєнні роки, став млин. У 1949 році, він вже видав перше борошно. Тоді млин щодоби виробляв 70 тон односортного помелу борошна і 30 тон обойного борошна. Пізніше, завдяки проведеній реконструкції, млин повністю переведений на сортовий помел і в 1953 році його добова продуктивність вже становила 160

тон на добу. Реконструкція, проведена в 1958 році, дала можливість збільшити продуктивність млина до 220 тон за добу. Тоді ж була впроваджена схема 3-сортного помелу, а помольне відділення переведено на пневматичний транспорт. У 1970 році за рахунок чергової реконструкції продуктивність млина зросла до 375 тон розмеленого зерна на добу.

Структура виробництва постійно удосконалювалася і поглиблювалася. До 60-х років елеватор входив до системи Міністерства заготівель, а млин № 7 до тресту борошномельних заводів. Наказом міністра заготівель України № 715 від 30.12.1961 р. організовано одне підприємство, яке назвали: ПАТ «Кагарликський елеватор».

У 1988 році відбулося ще одне укрупнення підприємства. До його складу увійшов елеватор і база хлібопродуктів з хлібоприймальним пунктом. Завдяки останній реконструкції млина, проведеної в 1988 році, повністю замінено застаріле обладнання на сучасне та продуктивне, виготовлене за ліцензією всесвітньо відомої фірми «Бюлер».

Добова продуктивність млина при цьому вже становила 405 тон з відбором борошна вищого ґатунку до 75 %.

У 1996 р. для приймання зерна з водного транспорту встановлено перевантажувач зерна «Portalino» всесвітньо відомої фірми «Buhler» (Швейцарія), продуктивністю 300 тон / год; розмір порталу 6,4 м.

З введенням в 2001 році в експлуатацію нового металевого силосного корпусу фірми «BROCK» (США) ємністю 46,6 тис. тон, елеваторно-складські ємності комбінату для зберігання сільськогосподарської продукції склали 86,6 тис. тон.

У 2004 р. для доробки зерна до базисних кондицій встановлено сучасне технологічного обладнання з очищення TAS-204A4 фірми «Schmidt Seeger» продуктивністю 200 тон / год.

У 2006 р. встановлено зерносушильний агрегат STX6-14/2 фірми «Schmidt Seeger» з продуктивністю по пшениці 45,0 тон / год.

У 2010 році здано в експлуатацію вантажно-розвантажувальний комплекс, який включає в себе галереї з транспортним устаткуванням для відвантаження зерна на водний транспорт, вивантаження зерна з водного транспорту, вивантажувальну машину зернову ПМЗ-1000, ваги бункерні електронні ВБЕ-500.

Пікова продуктивність лінії відвантаження зерна на водний транспорт складає 1000 тн / год для зернових культур (два стрічкових конвеєра по 500 тн / год), 420 тн / год - для олійних культур. Продуктивність машини ПМЗ-1000 становить 1000 тн / год.

У 1999 р. на вибійному відділенні млина встановлена автоматична лінія фасування борошна в поліпропіленові мішки по 25 кг і 50 кг фірми «Paglierani» (Італія).

Продуктивність автоматизованої лінії 600 мішків на годину, точність ваги $\pm 0,03\%$. Також встановлено обладнання для транспортування мішків у залізничні вагони і на склад готової продукції.

У 2002 р. на вибійному відділенні млина встановлена автоматична лінія фасування борошна в паперові пакети по 1 кг і 3 кг фірми «Paglierani» (Італія).

Продуктивність лінії фасування 1 кг пакети складає 2,22 тон / год, у 3 кг пакети – 3,24 тон / год. Пакети з борошном упаковуються поліетизатором в поліетилен, що забезпечує їх збереження і зручність транспортування.

У 2005 році введено в експлуатацію відділення гранулювання розсипних висівок з чотирма лініями обладнання гранулювання фірми AS «TMS» (Чехія). Відділення технологічно ув'язано з цехом млина. Виготовлення гранул забезпечує якісне зберігання висівок, збільшує місткість у вагони, судна, автомашини, що скорочує витрати на перевезення.

Паспортна продуктивність однієї лини обладнання гранулювання становить 4 тон / год.

Підприємство надає послуги по гранулюванню висівок. Виробнича потужність 12 тон/годину (3 преса по 4тн/годину). 1 прес - запасний.

Хлібоприймальне підприємство №1 введено в дію в 1943 році. Складські ємності – 12,9 тис. тон. Приймання зернових та технічних культур автомобільним транспортом. Відвантаження зернових та технічних культур на автомобільний та річковий транспорт. Надання послуг по сушінню та підробці зернових та технічних культур.

Хлібоприймальне підприємство №2 введено в дію в 1935 році. Складські ємності – 24,00 тис. тон. Приймання зернових та технічних культур автомобільним транспортом. Надання послуг по сушінню та підробці зернових та технічних культур.

ПАТ «Кагарликський елеватор» створено шляхом перетворення орендного підприємства Кагарликський комбінат хлібопродуктів у публічне акціонерне товариство згідно наказу регіонального відділення Фонду Державного майна України від 8.05.1998 №437.

ПАТ «Кагарликський елеватор» складається з таких структурних підрозділів: млин (з грануляцією висівок); елеватор; Микільське хлібоприймальне підприємство.

Предметом діяльності ПАТ «Кагарликський елеватор» є:

- реалізація, проведення закупок зерна, олійних та інших культур, насіння та їх зберігання;
- здійснення торговельно-закупівельної, торговельно-посередницької діяльності;
- надання послуг з приймання, сушіння, очищення та зберігання зернових, олійних та інших культур;
- гранулювання висівок.

Млин ПАТ «Кагарликський елеватор» обслуговує підприємства України, Херсонської області та м. Кагарлик. Млин виробляє борошно вищого та першого ґатунку. Ринки збуту м. Кагарлик, Київська область, територія України.

Цех грануляції – збут – Україна.

Елеватор – перевантаження зернових та технічних культур.

Відвантаження зернових, олійних, бобових культур здійснюється на експорт, у межах області та по Україні. На елеваторі ПАТ «Кагарликський елеватор» встановлено перевантажувач зерна «Порталіно» фірми «Бюллер». Елеватор у технічному відношенні є унікальним. Операції по розвантаженню та завантаженню зерна проводяться у стислі строки.

Млин обладнаний високопродуктивним устаткуванням, виготовленим по ліцензії фірми «Бюллер».

ПАТ «Кагарликський елеватор» має можливість відвантажувати та приймати продукцію автомобільним, залізничним транспортом.

Для забезпечення роботи млина та експорту товарів підприємство купує зернові та технічні культури у всіх регіонах України.

Проведено аналіз основних показників діяльності ПАТ «Кагарликський елеватор» за даними звітності з сайту smida.gov.ua.

Таблиця 2.7

Виробництво продукції в натуральному і вартісному вираженні

Показники	Попередн й рік	Звітний рік	Відхилення	
			абсолютне	відносне
1. Обсяг виробленої промислової продукції (без ПДВ й акцизного збору):	64691	81064	16373	20,20
2. Фактично вироблено продукції, (тис.тон.)	14,2	14,8	0,6	4,05

Аналіз випуску продукції проведено методом порівняння обсягів виробництва продукції у вартісному й натуральному вираженні протягом двох років. З таблиці можна бачити, що в звітному році відбулось не значне зростання фактично виробленої продукції, при цьому значно зросли обсяги виробництва в грошовому вираженні, що може свідчити про зміну структури виробництва а також зростання ціни на продукцію.

Виробнича потужність підприємства характеризує максимально можливий рівень випуску продукції відповідно до певної номенклатури, асортименту, якості за умови найбільш повного використання устаткування і

виробничих площ, застосування прогресивної технології та організації виробництва. Аналіз використання потужності наведено у табл. 2.8.

Таблиця 2.8

Використання виробничої потужності підприємства

Показники	Попередній рік	Звітний рік	Відхилення
1. Середньорічна виробнича потужність, (натур. од.)	96,6	96,6	0,00
2. Фактично вироблено продукції, (натур. од.)	14,2	14,8	0,60
3. Коефіцієнт використання виробничої потужності, частки	14,70	15,32	0,62

З таблиці можна бачити, що підприємство характеризується не значним використанням потужності, в звітному році коефіцієнт використання виробничої потужності трохи зростає у зв'язку з не значним зростанням фактично виробленої продукції.

Реалізація продукції – важливий заключний етап кругообігу коштів підприємства. Для аналізу реалізації продукції використовують дані форми №1-підприємство. Для аналізу реалізації продукції складають аналітичну таблицю 2.9.

Таблиця 2.9

Співвідношення обсягу реалізованої та виробленої продукції

Показники	Попередній рік	Звітний рік	Відхилення	
			абсолютне	відносне
1. Обсяг виробленої промислової продукції в діючих оптових цінах підприємства (без ПДВ й акцизного збору), тис. грн.	64691	81064	16373	0,20
2. Обсяг реалізованої продукції в діючих цінах (без ПДВ й акцизного збору), тис. грн.	69043,3	75729,6	6686,3	0,09
3. Відхилення обсягу реалізації від обсягу виробництва, тис. грн.	-4352,3	5334,4	9686,7	1,82

З таблиці можна бачити, що протягом досліджуваного періоду зростання обсягів виробництва перевищувало зростання обсягів реалізації продукції. В звітному році реалізовано продукції менше, чим виготовлено. В попередньому році реалізовано продукції більше, чим виготовлено, що пов'язано з реалізацією продукції виготовленої в попередніх періодах.

Для аналізу динаміки основних фондів за даними форми 11-ОЗ «Звіт про наявність і рух основних засобів, амортизації» скласти аналітичну таблицю 2.10.

Таблиця 2.10

Зміна наявності основних фондів й їхньої динаміки

Основні фонди	Наявність на початок року	Надійшло у звітному році		Вибуло у звітному році		Наявність на кінець року
		Усього	У т.ч. уведено в дію	Усього	У т.ч. ліквідовано	
Попередній рік						
Усього ОФ у т.ч.	47213	0	0	2181	1860	45032
ОФ основного виду діяльності	47213	0	0	2181	1860	45032
ОФ інших галузей	0	0	0	0	0	0
Невиробничі ОФ	0	0	0	0	0	0
Звітний рік						
Усього ОФ у т.ч.	45032	0	0	5067	2103	39965
ОФ основного виду діяльності	45032	0	0	5067	2103	39965
ОФ інших галузей	0	0	0	0	0	0
Невиробничі ОФ	0	0	0	0	0	0

З таблиці можна бачити, що основні фонди підприємства як в попередньому так и в звітному році повністю представлені основними фондами основного виду діяльності.

Протягом звітної періоду відбувається постійне зменшення вартості основних фондів.

Для узагальнюючої оцінки динаміки основних фондів і характеру їхньої зміни розраховують такі показники:

Коефіцієнт оновлення:

$$K_{\text{оновлення}} = \text{ОФ}_{\text{над}} / \text{ОФ}_{\text{кр}}, \quad (2.1)$$

де $\text{ОФ}_{\text{над}}$ – вартість основних фондів, які надійшли протягом року;

$\text{ОФ}_{\text{кр}}$ – вартість основних фондів на кінець року.

Коефіцієнт введення:

$$K_{\text{введення}} = \text{ОФ}_{\text{введ}} / \text{ОФ}_{\text{кр}}, \quad (2.2)$$

де $\text{ОФ}_{\text{введ}}$ – вартість основних фондів, які введені в дію.

Коефіцієнт вибуття:

$$K_{\text{ВИБУТТЯ}} = \text{ОФ}_{\text{ВИБ}} / \text{ОФ}_{\text{ПР}}, \quad (2.3)$$

де $\text{ОФ}_{\text{ВИБ}}$ – вартість основних фондів, які вибули протягом року;

$\text{ОФ}_{\text{ПР}}$ – вартість основних фондів на початок року.

Значення коефіцієнтів динаміки основних фондів можна представити у вигляді таблиці 2.11.

Таблиця 2.11

Показники оновлення, введення й вибуття основних фондів

Коефіцієнт	Попередн й рік	Звітний рік	Абсолютне відхилення
Оновлення ОФ	0	0	0,00
Оновлення ОФ основного виду діяльності	0	0	0,00
Введення ОФ	0	0	0,00
Введення ОФ основного виду діяльності	0	0	0,00
Вибуття ОФ	0,05	0,11	0,07
Вибуття ОФ основного виду діяльності	0,05	0,11	0,06

З таблиці можна бачити, що протягом досліджуваного періоду на підприємстві відбувались виключно процеси вибуття основних фондів, оновлення і введення в експлуатацію не відбувалось, що свідчить про старіння основних засобів.

Для аналізу технічного стану основних фондів розрахувати такі показники:

Коефіцієнт зношування:

$$K_{\text{ЗНОШУВАННЯ}} = Z_n / \text{ОФ}_{\text{ПЕРВ}}, \quad (2.4)$$

де Z_n – сума зношування основних фондів;

$\text{ОФ}_{\text{ПЕРВ}}$ – первісна вартість основних фондів.

Коефіцієнт придатності:

$$K_{\text{ПРИДАТНОСТІ}} = \text{ОФ}_{\text{ЗАЛ}} / \text{ОФ}_{\text{ПЕРВ}}, \quad (2.5)$$

де $\text{ОФ}_{\text{ЗАЛ}}$ – залишкова вартість основних фондів.

Чим менший коефіцієнт зношування й чим більший коефіцієнт придатності, тим кращий технічний стан основних фондів.

Значення показників технічного стану основних фондів представити у вигляді таблиці 2.12.

Таблиця 2.12

Зміна технічного стану основних фондів

Показники	На кінець попереднього року	На кінець звітнього року	Відхилення
1. Первісна вартість ОФ, тис. грн.	370532	335770	-34762,00
2. Зношування, тис. грн.	328775	299703	-29072,00
3. Залишкова вартість ОФ, тис. грн.	41757	36067	-5690,00
4. Коефіцієнт придатності	0,11	0,11	-0,01
5. Коефіцієнт зношування	0,89	0,89	0,01

З таблиці можна бачити, що на підприємстві спостерігається значне зношення основних фондів, протягом звітнього періоду зношеність основних фондів зростає. Одночасно з відсутністю оновлення основних засобів, яке спостерігалось в попередній таблиці, це свідчить про значні негативні явища в роботі підприємства.

Аналіз показників ефективності використання основних фондів основного виду діяльності проводиться методом порівняння фактичного їхнього рівня в звітному році з аналогічними показниками в попередньому році. Для аналізу скласти аналітичну таблицю 2.13.

Таблиця 2.13

Показники ефективності використання основних фондів основного виду діяльності

Показник	Попередній рік	Звітний рік	Абсолютне відхилення
1. Обсяг виробленої промислової продукції в порівнянних цінах (без ПДВ й акцизного збору), тис. грн.	64691	81064	16373,00
2. Середньорічна вартість основних фондів основного виду діяльності, тис. грн.	46122,5	42498,5	-3624,00
3. Фондовіддача, грн./грн	1,40	1,91	0,50
4. Фондоємність, грн./грн	0,71	0,52	-0,19

З таблиці можна бачити, що в звітному році в порівнянні з попереднім відбулось покращення використання основних засобів, фондівіддача зросла на 0,5 грн/грн, фондомісткість знизилась на 0,19 грн/грн.

Таблиця 2.14

Вплив змін фондівіддачі і вартості основних фондів основного виду діяльності на зміну обсягу виробництва продукції

Показники	Попередній рік	Звітний рік	Відхилення		
			Усього	У т.ч. за рахунок	
				ОФ	ФВ
1. Обсяг виробленої промислової продукції в порівнянних цінах (без ПДВ й акцизного збору), тис. грн.	64691	81064	16373	-6912,62	23285,62
2. Середньорічна вартість основних фондів основного виду діяльності, тис. грн.	46122,5	42498,5	-3624	-6912,62	'
3. Фондовіддача, грн./грн	1,40	1,91	0,50	'	23285,62

На зростання обсягу виробленої промислової продукції в звітному році зменшення середньорічної вартості основних фондів основного виду діяльності вплинуло негативно і призвело до втрати 6912,62 тис.грн. продукції, зростання фондівіддачі призвело до зростання обсягу виробленої промислової продукції на 23285,62 тис. грн. Загальне зростання обсягу виробленої промислової продукції в звітному році склало 16373,00 тис.грн.

Ефективність використання оборотних коштів характеризується показниками оборотності оборотних коштів.

Для вивчення оборотності оборотних коштів розраховують такі показники:

Коефіцієнт оборотності оборотних коштів:

$$K_o = \text{РП} / \text{ОК}, \quad (2.6)$$

де РП – обсяг реалізованої продукції в діючих цінах (без ПДВ й акцизного збору), тис. грн.;

ОК – середній залишок оборотних коштів, тис. грн.

Середній залишок оборотних коштів розраховується як середньоарифметична сума другого й третього розділу активу балансу на початок і кінець року.

Швидкість одного обороту оборотних коштів:

$$T_{\text{об}} = D / K_{\text{о}}, \quad (2.7)$$

де D – кількість днів у періоді, за який розраховується оборотність оборотних коштів (D за рік = 360 днів).

Коефіцієнт закріплення оборотних коштів:

$$K_3 = OK / РП. \quad (2.8)$$

Для аналізу зміни оборотності оборотних коштів складемо таблицю 2.15.

Таблиця 2.15

Показники оборотності оборотних коштів

Показник	Попередній рік	Звітний рік	Абсолютне відхилення
1. Обсяг реалізованої продукції в діючих цінах (без ПДВ й акцизного збору), тис. грн.	69043,3	75729,60	6686,30
2. Середній залишок оборотних коштів, тис. грн.	75265	173328,0	98063,00
3. Коефіцієнт оборотності оборотних коштів	0,92	0,44	-0,48
4. Швидкість одного обороту оборотних коштів, днів	392,44	823,96	431,52
5. Коефіцієнт закріплення оборотних коштів	1,09	2,29	1,20

Як свідчать дані таблиці в звітному році відбулось погіршення використання оборотних коштів, коефіцієнт оборотності оборотних коштів зменшився на 0,48; швидкість одного обороту оборотних коштів зросла більше чим вдвічі – на 431,52 дні; коефіцієнт закріплення оборотних коштів зріс на 1,2. Значення всіх показників свідчать про погіршення оборотності оборотних коштів.

Обсяг виробництва продукції, насамперед, залежить від забезпечення підприємства трудовими ресурсами й ефективності використання трудових ресурсів. Для аналізу впливу трудових факторів на обсяг виробництва продукції складають аналітичну таблицю 2.16.

Таблиця 2.16

Вплив трудових факторів на обсяг виробництва продукції

Показники	Попередній рік	Звітний рік	Відхилення		
			усього	у т.ч. за рахунок	
				Ч _{CO}	В _{PIР}
1. Обсяг виробленої промислової продукції в порівняних цінах (без ПДВ й акцизного збору), тис. грн.	64691	81064	16373	-8510,66	24883,66
2. Середньооблікова чисельність штатних працівників облікового складу, осіб	421	381	-40	-8510,66	X
3. Середньорічний виробіток одного працівника, тис. грн. /осіб	153,66	212,77	59,11	X	24883,66

На зростання обсягу виробленої промислової продукції в звітному році зменшення середньооблікової чисельності штатних працівників облікового складу на 40 осіб вплинуло негативно і призвело до втрати більше 8,5 млн грн. продукції, зростання продуктивності праці призвело до зростання обсягу виробленої промислової продукції на майже 24,9 млн грн. Загальне зростання обсягу виробленої промислової продукції в звітному році – 16,4 млн грн.

Величина фонду оплати праці залежить від чисельності персоналу підприємства й середньої заробітної плати одного працівника. Для аналізу зміни фонду оплати праці складено аналітичну таблицю 2.17.

Таблиця 2.17

Вплив зміни чисельності персоналу й середньої заробітної плати одного працівника на зміну фонду оплати праці

Показники	Попередній рік	Звітний рік	Відхилення		
			усього	у тому числі за рахунок	
				Ч _{CO}	ЗП
1. Фонд оплати праці штатних працівників (ФОП), тис. грн.	65170,8	61722	-3448,8	-6480	3031,2
2. Середньооблікова чисельність штатних працівників облікового складу (Ч _{CO}), осіб	421	381	-40	-6480	×
3. Середньорічна заробітна плата одного працівника (ст.1/ст.2) (ЗП), тис. грн.	154,8	162	7,2	×	3031,2

В звітному році відбулось зменшення фонду оплати праці штатних працівників майже на 3,5 млн грн. Це відбулось через зменшення середньооблікової чисельності штатних працівників облікового складу на 40 осіб, при цьому зростання середньорічної заробітної плати одного працівника на 7,2 тис. грн. призвело до росту фонду оплати праці штатних працівників майже на 3 млн грн.

Аналіз витрат на виробництво за елементами витрат проводять методом порівняння фактичної питомої ваги кожного елемента витрат на виробництво з питомою вагою в попередньому році. Для цього за даними форми №1- підприємство, складають аналітичну таблицю 2.18.

Таблиця 2.18

Структура витрат на виробництво

Елементи витрат	Абсолютне значення, тис. грн		Структура, %		Відхилення	
	Поперед ній рік	Звітний рік	Поперед ній рік	Звітний рік	Абс. знач.	Структ ури
1. Матеріальні витрати	86114	104786	65,91	67,91	18672,00	2,01
2. Витрати на оплату праці	26694	29291	20,43	18,98	2597,00	-1,45
3. Відрахування на соціальні заходи	5350	5814	4,09	3,77	464,00	-0,33
4. Амортизація	4319	4030	3,31	2,61	-289,00	-0,69
5. Інші операційні витрати	8185	10378	6,26	6,73	2193,00	0,46
Усього	130662	154299	100,00	100,00	23637,00	0,00

В результаті аналізу структури витрат підприємства можна зробити висновок, що виробнича діяльність підприємства є матеріаломісткою, значну питому вагу в структурі витрат займають витрати на оплату праці, що свідчить про достатнє мотивування персоналу, найнижче значення за питомою вагою має амортизація, що свідчить про старіння основних засобів.

Показник витрат на 1 гривню продукції вказує на прямий зв'язок між собівартістю і прибутком. Витрати на 1 гривню продукції розраховуються діленням загальної суми витрат на виробництво продукції на обсяг виробленої промислової продукції в діючих оптових цінах підприємства. Для аналізу зміни витрат на одну гривню продукції складають таблицю 2.19.

Таблиця 2.19

Оцінка витрат на одну гривню продукції

Показник	Попередній рік	Звітний рік	Відхилення	
			абсолютне	відносне
1. Обсяг виробленої промислової продукції в діючих оптових цінах підприємства (без ПДВ й акцизного збору), тис. грн.	151516	173699	22183,00	0,13
2. Витрати на виробництво продукції, тис. грн.	125925	154299	28374,00	0,18
3. Витрати на 1 гривню виробленої продукції, грн./грн..	0,83	0,89	0,06	0,06

З таблиці можна бачити, що витрати на 1 гривню виробленої продукції менше одиниці, тобто підприємство в наслідок виробничої діяльності має отримати прибуток, але в звітному році витрати на 1 гривню виробленої продукції зросли на 0,06 грн. Це є негативним явищем в діяльності підприємства.

Для аналізу рівня й динаміки фінансових результатів доцільно представити дані форми № 2 у вигляді таблиці 2.20.

Таблиця 2.20

Оцінка фінансових результатів підприємства

Найменування статей	Абсолютне значення		Відхилення	
	Попередній рік	Звітний рік	Абсолютне	Відносне
Чистий дохід (виторг) від реалізації продукції	151516	173699	22183	0,13
Собівартість реалізованої продукції	125925	152882	26957	0,18
Валовий прибуток (збиток)	25591	20817	-4774	-0,23
Інші операційні доходи	91	620	529	0,85
Інші операційні витрати	645	472	-173	-0,37
Фінансові результати від операційної діяльності (прибуток або збиток)	8583	198	-8385	-42,35
Інші доходи	33	10	-23	-2,30
Інші витрати	5411	3007	-2404	-0,80
Фінансові результати від звичайної діяльності до оподаткування (прибуток або збиток)	3205	-2799	-6004	2,15
Податок на прибуток від звичайної діяльності	576,9	x	576,9	x
Фінансові результати від звичайної діяльності (прибуток або збиток)	2628,1	-4320	-6948,1	1,61
Чистий прибуток (збиток)	2419	-4331	-6750	1,56

Аналіз прибутку свідчить що в звітному році підприємство в результаті власної діяльності отримало збиток. При цьому, якщо операційна діяльність ще була прибутковою, але прибуток від неї зменшився майже на 8,4 млн грн порівняно з попереднім роком. Наявність значних інших витрат в розмірі більше 3 млн грн призвела до того, що фінансові результати від звичайної діяльності і чистий прибуток виявились негативними.

Рентабельність – це відносний показник економічної ефективності, що порівнює отриманий ефект із витратами або ресурсами, використаними для досягнення цього ефекту.

Залежно від того, із чим порівнюється показник прибутку, виділяють такі види рентабельності:

Рентабельність капіталу:

$$P_K = \text{ЧП} * 100 \% / \text{Середньорічна величина капіталу} \quad (2.9)$$

Рентабельність власного капіталу:

$$P_{BK} = \text{ЧП} * 100 \% / \text{Середньорічна величина власного капіталу} \quad (2.10)$$

Рентабельність продажів:

$$P_{\text{ПРОДАЖІВ}} = \text{ЧП} * 100 \% / \text{ЧД від реалізації} \quad (2.11)$$

У процесі аналізу необхідно вивчити динаміку перерахованих вище показників рентабельності. Для аналізованого підприємства коефіцієнти рентабельності зведемо в таблицю 2.21.

Таблиця 2.21

Коефіцієнти рентабельності

Показник	Попередній рік	Звітний рік	Абсолютне відхилення
Рентабельність капіталу	1,83	-2	-3,65
Рентабельність власного капіталу	2,68	-4,87	-7,55
Рентабельність продажів	1,60	-2,49	-4,09

Оскільки в звітному періоді підприємство отримало збиток, всі показники рентабельності негативні.

Таблиця 2.22

Основні техніко-економічні показники виробничо-господарської діяльності підприємства ПАТ «Кагарликський елеватор»

Показник	Базовий рік	Звітний рік	Відхилення	
			абсолютне	відносне
1. Середньорічна виробнича потужність, (натур. од.)	96,6	96,6	0,00	0,00
2. Фактично вироблено продукції, (натур. од.)	14,2	14,8	0,60	0,04
3. Коефіцієнт використання виробничої потужності, частки	14,70	15,32	0,62	0,04
4. Обсяг виробленої промислової продукції (без ПДВ й акцизного збору):	64691	81064	16373,00	0,25
5. Обсяг реалізованої продукції в діючих цінах (без ПДВ й акцизного збору), тис. грн	69043,3	75729,6	6686,30	0,10
6. Середньорічна вартість основних фондів основного виду діяльності, тис. грн.	46122,5	42498,5	-3624,00	-0,08
7. Фондовіддача, грн/грн	1,40	1,91	0,50	0,36
8. Середній залишок оборотних коштів, тис. грн.	75265	173328	98063,00	1,30
9. Коефіцієнт оборотності оборотних коштів, частки	0,92	0,44	-0,48	-0,52
10. Середньооблікова чисельність штатних працівників облікового складу, осіб	421	381	-40,00	-0,10
11. Середньорічний виробіток одного працівника, тис. грн. /осіб	153,66	212,77	59,11	0,38
12. Середньорічна заробітна плата одного працівника, тис. грн.	154,8	162	7,20	0,05
13. Операційні витрати на виробництво продукції, тис. грн.	125925	154299	28374,00	0,23
14. Витрати на 1 гривню виробленої продукції, грн/грн	0,83	0,89	0,06	0,07
15. Матеріалоємність, грн/грн	0,57	0,60	0,03	0,06
16. Чистий дохід (виторг) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн.	151516	173699	22183,00	0,15
17. Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн.	125925	152882	26957,00	0,21
18. Чистий прибуток, тис. грн.	2419	-4331	-6750,00	-2,79
19. Рентабельність капіталу	1,83	-1,82	-3,65	-2,00
20. Рентабельність продажів	1,60	-2,49	-4,09	-2,56

Аналіз випуску продукції свідчить, що в звітному році відбулось не значне зростання фактично виробленої продукції, при цьому значно зросли обсяги виробництва в грошовому вираженні, що може свідчити про зміну структури виробництва а також зростання ціни на продукцію.

Підприємство характеризується не значним використанням потужності, в звітному році коефіцієнт використання виробничої потужності трохи зростає у зв'язку з не значним зростанням фактично виробленої продукції.

Протягом досліджуваного періоду зростання обсягів виробництва перевищувало зростання обсягів реалізації продукції. В звітному році реалізовано продукції менше, чим виготовлено. В попередньому році реалізовано продукції більше, чим виготовлено, що пов'язано з реалізацією продукції виготовленої в попередніх періодах.

Основні фонди підприємства як в попередньому так и в звітному році повністю представлені основними фондами основного виду діяльності. Протягом звітного періоду відбувається постійне зменшення вартості основних фондів. Протягом досліджуваного періоду на підприємстві відбувались виключно процеси вибуття основних фондів, оновлення і введення в експлуатацію не відбувалось, що свідчить про старіння основних засобів. На підприємстві спостерігається значне зношення основних фондів, протягом звітного періоду зношеність основних фондів зросла. Одночасно з відсутністю оновлення основних засобів, яке спостерігалось в попередній таблиці, це свідчить про значні негативні явища в роботі підприємства. В звітному році в порівнянні з попереднім відбулось покращення використання основних засобів, фондівіддача зросла на 0,5 грн/грн, фондомісткість знизилась на 0,19 грн/грн. На зростання обсягу виробленої промислової продукції в звітному році зменшення середньорічної вартості основних фондів основного виду діяльності вплинуло негативно і призвело до втрати 6,9 млн грн продукції, зростання фондівіддачі призвело до зростання обсягу виробленої промислової продукції на 23,3 млн грн.

Загальне зростання обсягу виробленої промислової продукції в звітному році склало 16,4 млн грн.

В звітному році відбулось погіршення використання оборотних коштів, коефіцієнт оборотності оборотних коштів зменшився на 0,48; швидкість одного обороту оборотних коштів зросла більше чим вдвічі – на 431,52 дні; коефіцієнт закріплення оборотних коштів зріс на 1,2. Значення всіх показників свідчать про погіршення оборотності оборотних коштів.

На зростання обсягу виробленої промислової продукції в звітному році зменшення середньооблікової чисельності штатних працівників облікового складу на 40 осіб вплинуло негативно і призвело до втрати 8510,66 тис.грн. продукції, зростання продуктивності праці призвело до зростання обсягу виробленої промислової продукції на 24,9 млн грн. Загальне зростання обсягу виробленої промислової продукції в звітному році – 16,4 млн грн.

Величина фонду оплати праці залежить від чисельності персоналу підприємства й середньої заробітної плати одного працівника. В звітному році відбулось зменшення фонду оплати праці штатних працівників на 3,45 млн грн. Це відбулось через зменшення середньооблікової чисельності штатних працівників облікового складу на 40 осіб, при цьому зростання середньорічної заробітної плати одного працівника на 7,2 тис. грн призвело до росту фонду оплати праці штатних працівників більше на 3 млн грн.

При аналізі структури витрат підприємства зроблено висновок, що виробнича діяльність підприємства є матеріаломісткою, значну питому вагу в структурі витрат займають витрати на оплату праці, що свідчить про достатнє мотивування персоналу, найнижче значення за питомою вагою має амортизація, що, як вже було зазначене, свідчить про старіння основних засобів підприємства.

Показник витрат на 1 гривню продукції менше одиниці, тобто підприємство в наслідок виробничої діяльності має отримати прибуток, але в звітному році витрати на 1 гривню виробленої продукції зросли на 0,06 грн. Це є негативним явищем в діяльності підприємства.

Аналіз прибутку свідчить що в звітному році підприємство в результаті власної діяльності отримало збиток. При цьому, якщо операційна діяльність ще була прибутковою, але прибуток від неї зменшився на 8,4 млн грн. порівняно з попереднім роком. Наявність значних інших витрат в розмірі 3 млн грн призвела до того, що фінансові результати від звичайної діяльності і чистий прибуток виявились негативними.

Оскільки в звітному періоді підприємство отримало збиток, всі показники рентабельності негативні.

2.3.2. Аналіз діяльності ТОВ «Бузький елеватор»

Характеристика ТОВ «Бузький елеватор» подана згідно інформації, що розміщена на офіційному сайті підприємства [87].

ТОВ «Бузький елеватор» Миколаївської області розташоване в Єланецькому районі у селі Калинівка. Територія, яку займає комбінат складає 17 га землі.

Підприємство багатогалузеве. Основний вид діяльності – це послуги по прийманню, зберіганню, доробці, відвантаженню зерна та олійних культур, та їх транспортування. Ємність елеватора та зернових складів становить 64 тис. тон одночасного зберігання.

Зерносушарки працюють на природному газі, що значно поліпшує технологічний процес сушіння зерна. Прийом та відвантаження зерна, олійних культур, готової продукції здійснюються через електронні ваги. Комбінату хлібопродуктів належить власний тепловоз, що значно прискорює процес відвантаження та прийому зернових культур по залізниці.

Підприємство має можливості відвантаження зернових та олійних культур (шротів) на воду, через відвантажувальний комплекс (ємність судна до 5000 тон).

Комбінат хлібопродуктів одне з найбільших підприємств в Україні, яке займається калібруванням гібридного насіння кукурудзи. Потужність кукурудзо-калібрувального цеху 6000 тон насіння в сезон.

Всі технологічні процеси на підприємстві механізовані. На підприємстві постійно ведеться робота по реконструкції та поліпшенню основних фондів.

На ТОВ «Бузький елеватор» працює 115 чоловік, це висококваліфіковані спеціалісти і робітники.

На підприємстві працює їдальня, усі робітники забезпечені смачними сніданками та обідами. Для працюючих облаштовані непогані побутові умови: гарячий душ, роздягальня, спортивний зал з сучасним спортивним обладнанням.

У літній період робітники підприємства оздоровлюються на базі відпочинку, а кожен рік дітей робітників підприємства вивозять на оздоровлення у оздоровчі табори.

Проведемо аналіз основних показників функціонування підприємства за даними, наведеними на сайті smida.gov.ua.

Таблиця 2.23

Виробництво продукції в натуральному і вартісному вираженні

Показники	Попередн й рік	Звітний рік	Відхилення	
			абсолютне	відносне
1. Обсяг виробленої промислової продукції (без ПДВ й акцизного збору), тис. грн.	51284	51863	579	1,12
2. Фактично вироблено продукції, (тис. тон)	15,6	19	3,4	17,89

Аналіз випуску продукції проведено методом порівняння обсягів виробництва продукції у вартісному й натуральному вираженні протягом двох років. З таблиці можна бачити, що в звітному році відбулось значне зростання обсягу фактично виробленої продукції, при цьому не значно зросли обсяги виробництва в грошовому вираженні, що може свідчити про зміну структури виробництва, а також зниження ціни на продукцію.

Для аналізу використання виробничої потужності наведено таблицю 2.24.

Таблиця 2.24

Використання виробничої потужності підприємства

Показники	Попередній рік	Звітний рік	Відхилення
1. Середньорічна виробнича потужність, (натур. од.)	96,6	96,6	0,00
2. Фактично вироблено продукції, (натур. од.)	14,2	14,8	0,60
3. Коефіцієнт використання виробничої потужності, частки	14,70	15,32	0,62

З таблиці можна бачити, що підприємство характеризується не значним використанням потужності, в звітному році коефіцієнт використання виробничої потужності трохи зростає у зв'язку з не значним зростанням фактично виробленої продукції.

Для аналізу реалізації продукції складають аналітичну таблицю 2.25.

Таблиця 2.25

Співвідношення обсягу реалізованої і виробленої продукції

Показники	Попередній рік	Звітний рік	Відхилення	
			абсолютне	відносне
1. Обсяг виробленої промислової продукції в діючих оптових цінах підприємства (без ПДВ й акцизного збору), тис. грн.	51284	51863	579	1,12
2. Обсяг реалізованої продукції в діючих цінах (без ПДВ й акцизного збору), тис. грн.	50074	50957	883	1,73
3. Відхилення обсягу реалізації від обсягу виробництва, тис. грн.	1210	906	-304	-33,55

З таблиці можна бачити, що протягом досліджуваного періоду зростання обсягів виробництва було менше зростання обсягів реалізації продукції. В звітному році і в попередньому році реалізовано продукції менше, чим виготовлено, тобто утворено запаси продукції.

Для аналізу динаміки основних фондів за даними форми 11-ОЗ «Звіт про наявність і рух основних засобів, амортизації» складено аналітичну таблицю 2.26.

Таблиця 2.26

Зміна наявності основних фондів й їхньої динаміки

Основні фонди	Наявність на початок року	Надійшло у звітному році		Вибуло у звітному році		Наявність на кінець року
		Усього	У т.ч. уведено в дію	Усього	У т.ч. ліквідовано	
Попередній рік						
Усього ОФ у т.ч.	17732			705		17449
ОФ основного виду діяльності	17943			627		17316
ОФ інших галузей						
Невиробничі ОФ	211			78		133
Звітний рік						
Усього ОФ у т.ч.	17449	8650	8650	152		26251
ОФ основного виду діяльності	17316	8650	8650	132		26138
ОФ інших галузей						
Невиробничі ОФ	133	0		20		113

З таблиці можна бачити, що основні фонди підприємства як в попередньому так и в звітному році в основному основними фондами основного виду діяльності, але присутні також невиробничі основі фонди, які використовуються для забезпечення потреб працівників підприємства. В попередньому році спостерігалось лише вибуття основних засобів. В звітному році - відбулось значне оновлення ОФ основного виду діяльності.

Значення коефіцієнтів динаміки основних фондів можна представити у вигляді таблиці 2.27.

Таблиця 2.27

Показники оновлення, введення й вибуття основних фондів

Коефіцієнт	Попередній рік	Звітний рік	Абсолютне відхилення
Оновлення ОФ	0	0,33	0,33
Оновлення ОФ основного виду діяльності	0	0,33	0,33
Введення ОФ	0	0,33	0,33
Введення ОФ основного виду діяльності	0	0,33	0,33
Вибуття ОФ	0,04	0,01	-0,03
Вибуття ОФ основного виду діяльності	0,03	0,01	-0,03

З таблиці можна бачити, що протягом попереднього року на підприємстві відбувались виключно процеси вибуття основних фондів, оновлення і введення в експлуатацію відбувалось в звітному періоді, що є позитивною характеристикою діяльності підприємства.

Значення показників технічного стану основних фондів представити у вигляді таблиці 2.28.

Таблиця 2.28

Зміна технічного стану основних фондів

Показники	На кінець попереднього року	На кінець звітнього року	Відхилення
1. Первісна вартість ОФ, тис. грн.	54551	63603	9052
2. Зношування, тис. грн.	34856	37352	2496
3. Залишкова вартість ОФ, тис. грн.	19695	26251	6556
4. Коефіцієнт придатності	0,36	0,41	0,05
5. Коефіцієнт зношування	0,64	0,59	-0,05

З таблиці можна бачити, що на підприємстві спостерігається значне зношення основних фондів, протягом звітнього періоду зношеність основних фондів зменшилась. Це відбулось через оновлення основних фондів основного виду діяльності.

Аналіз показників ефективності використання основних фондів основного виду діяльності проводиться методом порівняння фактичного їхнього рівня в звітному році з аналогічними показниками в попередньому році. Для аналізу скласти аналітичну таблицю 2.29.

Таблиця 2.29

Показники ефективності використання основних фондів основного виду діяльності

Показник	Попередній рік	Звітний рік	Абсолютне відхилення
1. Обсяг виробленої промислової продукції в порівняних цінах (без ПДВ й акцизного збору), тис. грн.	51284	51863	579
2. Середньорічна вартість основних фондів основного виду діяльності, тис. грн.	23458	22973	-485
3. Фондовіддача, грн./грн	2,19	2,26	0,07
4. Фондоємність, грн./грн	0,46	0,44	-0,01

З таблиці можна бачити, що в звітному році в порівнянні з попереднім відбулось покращення використання основних засобів, фондівіддача зросла на 0,07 грн/грн, фондомісткість знизилась на 0,01 грн/грн.

Таблиця 2.30

Показники оборотності оборотних коштів

Показник	Попередній рік	Звітний рік	Абсолютне відхилення
1. Обсяг реалізованої продукції в діючих цінах (без ПДВ й акцизного збору), тис. грн.	50074	50957	883
2. Середній залишок оборотних коштів, тис. грн.	19835	21220	1385
3. Коефіцієнт оборотності оборотних коштів	2,52	2,40	-0,12
4. Швидкість одного обороту оборотних коштів, днів	142,60	149,91	7,31
5. Коефіцієнт закріплення оборотних коштів	0,40	0,42	0,02

Як свідчать дані таблиці в звітному році відбулось погіршення використання оборотних коштів, коефіцієнт оборотності оборотних коштів зменшився на 0,12; швидкість одного обороту оборотних коштів зросла на 7,31 дні; коефіцієнт закріплення оборотних коштів зріс на 0,02. Значення всіх показників свідчать про погіршення оборотності оборотних коштів.

Обсяг виробництва продукції, насамперед, залежить від забезпечення підприємства трудовими ресурсами й ефективності використання трудових ресурсів. Для аналізу впливу трудових факторів на обсяг виробництва продукції складають аналітичну таблицю 2.31.

Таблиця 2.31

Вплив трудових факторів на обсяг виробництва продукції

Показники	Попередній рік	Звітний рік	Відхилення		
			усього	у т.ч. за рахунок	
				Ч _{СО}	В _{РІР}
1. Обсяг виробленої промислової продукції в порівнянних цінах (без ПДВ й акцизного збору), тис. грн.	51284	51863	579	-7651,92	8230,92
2. Середньооблікова чисельність штатних працівників облікового складу, осіб	70	61	-9	-7651,92	'
3. Середньорічний виробіток одного працівника, тис. грн. /осіб	732,63	850,21	117,58	'	8230,92

На зростання обсягу виробленої промислової продукції в звітному році зменшення середньооблікової чисельності штатних працівників облікового складу на 9 осіб вплинуло негативно і призвело до втрати 7,65 млн грн продукції, зростання продуктивності праці призвело до зростання обсягу виробленої промислової продукції на 8,2 млн грн. Загальне зростання обсягу виробленої промислової продукції в звітному році склало 579 тис. грн.

Величина фонду оплати праці залежить від чисельності персоналу підприємства й середньої заробітної плати одного працівника. Для аналізу зміни фонду оплати праці складають аналітичну таблицю 2.32.

Таблиця 2.32

Вплив зміни чисельності персоналу й середньої заробітної плати одного працівника на зміну фонду оплати праці

Показники	Попередній рік	Звітний рік	Відхилення		
			усього	у тому числі за рахунок	
				Ч _{со}	ЗП
1. Фонд оплати праці штатних працівників (ФОП), тис. грн.	5820	5178,9	-641,1	-764,1	123
2. Середньооблікова чисельність штатних працівників облікового складу (Ч _{со}), осіб	70	61	-9	-764,1	×
3. Середньорічна заробітна плата одного працівника (ст.1/ст.2) (ЗП), тис. грн.	83,14	84,9	1,76	×	123

В звітному році відбулось зменшення фонду оплати праці штатних працівників на 764,1 тис. грн. Це відбулось через зменшення середньооблікової чисельності штатних працівників облікового складу на 9 осіб, при цьому зростання середньорічної заробітної плати одного працівника на 1,76 тис. грн. призвело до росту фонду оплати праці штатних працівників на 123 тис. грн.

Аналіз витрат на виробництво за елементами витрат проводять методом порівняння фактичної питомої ваги кожного елемента витрат на виробництво з питомою вагою в попередньому році. Для цього за даними форми №1-підприємство, складають аналітичну таблицю 2.33.

Таблиця 2.33

Структура витрат на виробництво

Елементи витрат	Абсолютне значення, тис. грн		Структура, %		Відхилення	
	Попередній рік	Звітний рік	Попередній рік	Звітний рік	Абс. знач.	Структури
1. Матеріальні витрати	7359	6773	23,98	18,37	-586	-5,61
2. Витрати на оплату праці	5820	8378	18,97	22,72	2558	3,75
3. Відрахування на соціальні заходи	1098	1722	3,58	4,67	624	1,09
4. Амортизація	2305	2674	7,51	7,25	369	-0,26
5. Інші операційні витрати	14106	17329	45,97	46,99	3223	1,03
Усього	30688	36876	100	100,00	6188	0,00

В результаті аналізу структури витрат підприємства можна зробити висновок, що найбільшу питому вагу в структурі витрат займають інші операційні витрати, це пов'язано зі специфікою діяльності підприємства яка в основному полягає в наданні послуг зберігання, а не виготовлення продукції. Друге за питомою вагою місце в структурі витрат займають матеріальні витрати. На третьому місці – витрати з оплати праці.

Для аналізу зміни витрат на одну гривню продукції складають таблицю 2.34.

Таблиця 2.34

Оцінка витрат на одну гривню продукції

Показник	Попередній рік	Звітний рік	відхилення	
			абсолютне	відносне
1. Обсяг виробленої промислової продукції в діючих оптових цінах підприємства (без ПДВ й акцизного збору), тис. грн	51284	51863	579	1,12
2. Витрати на виробництво продукції, тис. грн	30688	36876	6188	16,78
3. Витрати на 1 гривню виробленої продукції, грн/грн	0,60	0,71	0,11	15,84

З таблиці можна бачити, що витрати на 1 гривню виробленої продукції менше одиниці, тобто підприємство в наслідок виробничої діяльності має отримати прибуток, але в звітному році витрати на 1 гривню виробленої продукції зросли на 0,11 грн. Це є негативним явищем в діяльності підприємства. Для аналізу рівня й динаміки фінансових результатів доцільно представити дані форми № 2 у вигляді таблиці 2.35.

Таблиця 2.35

Оцінка фінансових результатів підприємства

Найменування статей	Абсолютне значення		Відхилення	
	Попередній рік	Звітний рік	Абсолютне	Відносне
Чистий дохід (виторг) від реалізації продукції	50 074	50957	883	1,73
Собівартість реалізованої продукції	36111	39558	3 447	8,71
Валовий прибуток (збиток)	13963	11399	-2 564	-22,49
Інші операційні доходи	2332	1042	-1 290	-123,80
Інші операційні витрати	1748	3491	1 743	49,93
Фінансові результати від операційної діяльності (прибуток або збиток)	9727	2143	-7 584	-353,90
Інші доходи	163	64	-99	-154,69
Інші витрати	32	0	-32	x
Фінансові результати від звичайної діяльності до оподаткування (прибуток або збиток)	9858	220,7	-9 637	-4366,7
Податок на прибуток від звичайної діяльності	1015	1958	943	48,16
Фінансові результати від звичайної діяльності (прибуток або збиток)	222	8843	8 621	97,49
Чистий прибуток (збиток)	222	8843	8 621	97,49

Аналіз прибутку свідчить що в звітному році підприємство в результаті власної діяльності значно покращило свої результати. При не значному зростанні чистого доходу, чистий прибуток зріс на 8,6 млн грн.

Для аналізованого підприємства коефіцієнти рентабельності зведемо в таблицю 2.36. Оскільки в звітному періоді підприємство значно покращило свої результати, всі показники рентабельності зросли.

Таблиця 2.36

Коефіцієнти рентабельності

Показник	Попередній рік	Звітний рік	Абсолютне відхилення
Рентабельність капіталу	0,47	21,31	20,85
Рентабельність власного капіталу	0,49	21,68	21,20
Рентабельність продажів	0,44	17,35	16,91

Таблиця 2.37

Основні техніко-економічні показники виробничо-господарської діяльності підприємства ТОВ «Бузький елеватор»

Показник	Попередній рік	Звітний рік	Відхилення	
			абсолютне	відносне
1. Середньорічна виробнича потужність, (натур. од.)	61	61	0	0,00
2. Фактично вироблено продукції, (натур. од.)	15,6	19	3,4	17,89
3. Коефіцієнт використання виробничої потужності, частки	25,57	31,15	5,57	17,89
4. Обсяг виробленої промислової продукції (без ПДВ і акцизного збору)	51284	51863	579	1,12
5. Обсяг реалізованої продукції в діючих цінах (без ПДВ й акцизного збору), тис. грн	50074	50957	883	1,76
6. Середньорічна вартість основних фондів основного виду діяльності, тис. грн	23458	22973	-485	-2,07
7. Фондовіддача, грн/грн	2,19	2,26	0,07	3,26
8. Середній залишок оборотних коштів, тис. грн	19835	21220	1385	6,98
9. Коефіцієнт оборотності оборотних коштів, частки	2,52	2,40	-0,12	-4,88
10. Середньооблікова чисельність штатних працівників облікового складу, осіб	70	61	-9	-12,86
11. Середньорічний виробіток одного працівника, тис. грн /осіб	732,63	850,21	117,58	16,05
12. Середньорічна заробітна плата одного працівника, тис. грн	83,14	84,90	1,76	2,11
13. Операційні витрати на виробництво продукції, тис. грн	30688	36876	100	0,33
14. Витрати на 1 гривню виробленої продукції, грн/грн	0,60	0,71	0,11	18,82
15. Матеріалоемність, грн/грн	0,14	0,13	0,01	x
16. Чистий дохід (виторг) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн	50 074	50 957	883	1,76
17. Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн	36111	39558	3447	9,55
18. Чистий прибуток, тис. грн	222	8843	8621	3883,33
19. Рентабельність капіталу, %	0,47	21,31	20,85	x
20. Рентабельність продажів, %	0,44	17,35	16,91	x

Аналіз випуску продукції проведено методом порівняння обсягів виробництва продукції у вартісному й натуральному вираженні протягом двох років. З таблиці можна бачити, що в звітному році відбулось значне зростання обсягу фактично виробленої продукції, при цьому не значно зросли обсяги виробництва в грошовому вираженні, що може свідчити про зміну структури виробництва, а також зниження ціни на продукцію.

Підприємство характеризується не значним використанням потужності, в звітному році коефіцієнт використання виробничої потужності трохи зростає у зв'язку з не значним зростанням фактично виробленої продукції.

Протягом досліджуваного періоду зростання обсягів виробництва було менше зростання обсягів реалізації продукції. В звітному році і в попередньому році реалізовано продукції менше, чим виготовлено, тобто утворено запаси продукції.

Основні фонди підприємства як в попередньому так и в звітному році в основному основними фондами основного виду діяльності, але присутні також невиробничі основі фонди, які використовуються для забезпечення потреб працівників підприємства. В попередньому році спостерігалось лише вибуття основних засобів. В звітному році відбулось значне оновлення ОФ основного виду діяльності. Протягом попереднього року на підприємстві відбувались виключно процеси вибуття основних фондів, оновлення і введення в експлуатацію відбувалось в звітному періоді, що є позитивною характеристикою діяльності підприємства. На підприємстві спостерігається значне зношення основних фондів, протягом звітного періоду зношеність основних фондів зменшилась. Це відбулось через оновлення основних фондів основного виду діяльності. В звітному році в порівнянні з попереднім відбулось покращення використання основних засобів, фондівіддача зросла на 0,07 грн/грн, фондомісткість знизилась на 0,01 грн/грн.

В звітному році відбулось погіршення використання оборотних коштів, коефіцієнт оборотності оборотних коштів зменшився на 0,12; швидкість одного обороту оборотних коштів зросла на 7,31 дні; коефіцієнт закріплення

оборотних коштів зріс на 0,02. Значення всіх показників свідчать про погіршення оборотності оборотних коштів.

На зростання обсягу виробленої промислової продукції в звітному році зменшення середньооблікової чисельності штатних працівників облікового складу на 9 осіб вплинуло негативно і призвело до втрати 7,65 млн грн. продукції, зростання продуктивності праці призвело до зростання обсягу виробленої промислової продукції на 8,2 млн грн. Загальне зростання обсягу виробленої промислової продукції в звітному році склало 579 тис. грн.

В звітному році відбулось зменшення фонду оплати праці штатних працівників на 764,1 тис. грн. Це відбулось через зменшення середньооблікової чисельності штатних працівників облікового складу на 9 осіб, при цьому зростання середньорічної заробітної плати одного працівника на 1,76 тис. грн призвело до росту фонду оплати праці штатних працівників на 123 тис. грн.

В результаті аналізу структури витрат підприємства можна зробити висновок, що найбільшу питому вагу в структурі витрат займають інші операційні витрати, це пов'язано зі специфікою діяльності підприємства яка в основному полягає в наданні послуг зберігання, а не виготовлення продукції. Друге за питомою вагою місце в структурі витрат займають матеріальні витрати. На третьому місці – витрати з оплати праці.

Витрати на 1 гривню виробленої продукції менше одиниці, тобто підприємство в наслідок виробничої діяльності має отримати прибуток, але в звітному році витрати на 1 гривню виробленої продукції зросли на 0,11 грн. Це є негативним явищем в діяльності підприємства.

Аналіз прибутку свідчить що в звітному році підприємство в результаті власної діяльності значно покращило свої результати. При не значному зростанні чистого доходу, чистий прибуток зріс на 8,6 млн грн.

Оскільки в звітному періоді підприємство значно покращило свої результати, всі показники рентабельності зросли.

Висновки до розділу 2

Упродовж останніх 20 років Україна пережила три системні кризи. Економічне відновлення, що спостерігається в Україні у міжкризові періоди, виявляється недостатньо потужним, щоб позбавити її зазначених вад та забезпечити їй випереджаючу економічну динаміку.

Українська економіка має ключову залежність від коливань зовнішньої кон'юнктури на сировину, яка в ній виробляється та експортується. Всі економічні, фінансові, валютні та банківські кризи, яких зазнала Україна упродовж останніх 20 років, відбувалися на тлі падіння світових цін на сировину, яку вона постачає на міжнародні ринки.

Зернові культури є однією із найбільших товарних позицій на світовому ринку агропродовольства, торгівля якими здійснюється багатьма країнами, і зокрема вітчизняними агроекспортерами.

Нині стале виробництво зерна є стратегічно важливим для розвитку вітчизняної економіки та забезпечення продовольчої безпеки. Зерно також є основою формування доданої вартості в багаторівневому ланцюгу АПК і однією з найбільших за обсягами надходжень від експорту товарних позицій.

Аналіз діяльності підприємств-представників зернової галузі виявив низку проблем, характерних для обох підприємств:

- високий ступінь зношеності основних виробничих фондів підприємств;
- зниження рівня оборотності оборотних коштів підприємства, головним чином завдяки значному збільшенню обсягів запасання готової продукції і сировини та матеріалів, що призводить до збільшення витрат, пов'язаних із їх зберіганням;
- відтік трудових ресурсів, що формує проблему нестачі кваліфікованих кадрів.

РОЗДІЛ 3

ПРОЕКТ ЗАХОДІВ, СПРЯМОВАНИХ НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ ЗЕРНОВОГО ГОСПОДАРСТВА

3.1. Напрями ефективного розвитку підприємств зернового господарства

Основою забезпечення економічного зростання підприємства є ефективне управління його потенціалом, тобто планування, організація та контроль використання всіх його складових, а саме: потенціалу основних та оборотних фондів, нематеріальних активів, трудових ресурсів та інноваційного потенціалу.

В результаті аналізу, проведеного у 2 розділі було виявлено низку проблем, характерних для обох підприємств-представників зернової галузі:

- високий ступінь зношеності основних виробничих фондів підприємств;
- зниження рівня оборотності оборотних коштів підприємства, головним чином завдяки значному збільшенню обсягів запасання готової продукції і сировини та матеріалів, що призводить до збільшення витрат, пов'язаних із їх зберіганням;
- відтік трудових ресурсів, що формує проблему нестачі кваліфікованих кадрів.

З точки зору забезпечення економічного зростання підприємства значний знос техніки є результатом неефективного планування і організації її використання, а також контролю.

Внаслідок несвоєчасного технічного обслуговування, недотримання умов експлуатації машин, низької періодичності змащування деталей формується фактичний стан зазначеної проблеми.

Зниження оборотності оборотних засобів також є сигналом вад виконання управлінських функцій: в результаті неефективності системи

планування та організації оборотних фондів порушується структура оборотних засобів підприємства і значна частина його активів «заморожується» у вигляді запасів.

Проблема відтоку кваліфікованих кадрів носить більш глобальний характер і залежить в значній мірі від зовнішніх соціально-демографічних і політико-економічних факторів впливу на підприємство. Проте підвищення ефективності системи мотивації праці може стати основою часткового подолання проблеми.

Одним з основних напрямів підвищення ефективності використання матеріально-технічного потенціалу будь-якого підприємства є економія матеріальних ресурсів. Вона може бути реалізована за рахунок комплексного використання сировини, що охоплює повну переробку виробничих відходів. Ігнорування можливості підвищення ефективності використання виробничих відходів є свідченням незадовільного рівня організації управління елементом виробничого потенціалу підприємства.

З окресленого кола проблем зупинимось на розробці шляхів вирішення проблеми за двома напрямками: оновлення основних фондів і покращення оборотності оборотних засобів.

3.2. Обґрунтування модернізації ТОВ «Бузький елеватор»

Для швидкого та якісного приймання і обробки зерна на ТОВ «Бузький елеватор» є :

- стаціонарні пункти розвантаження зерна з автомобільного та залізничного транспорту;

- автомобілерозвантажувачі марки У15-УРАГ;
- сепаратор А1-БЦС-50;
- сепаратор А1- БСХ-100;
- дві сушарки марки «Ezee Dry»;

- стаціонарні точки відвантаження зерна на залізничний та автомобільний транспорти.

Аспіраційні установки відсмоктують запилене повітря. На елеваторі аспірують сепаратори, башмаки та головки норій, завантажувальні воронки та розвантажувальні візки транспортерів, це забезпечує нормальні санітарні умови, для виконання технологічного процесу по відборі домішок, які на відміну від зерна, мають велику супротивагу потоку повітря, попереджує можливість пожеж та пилових вибухів.

Робітники працюють у 2 зміни. Для основних робітників 8-годинний робочий день, а для робітників розвантажувально-завантажувальних робіт, 12-годинний робочий день.

Дуже велика роль відведена саме технологічній підготовці зерна до зберігання. В зерносховища потрапляють партії зерна та насіння більш ніж 100 різних видів зернових, олійних та кормових культур. Не дивлячись на велику за зовнішніми показниками різновидність партій зерна, їх властивості як об'єкту зберігання багато в чому подібні.

Підприємство працює злагоджено, але при збільшені інтенсивності заготівель виробничий процес, що проходить під час сезонних робіт елеватора послабшується, при виконанні деяких конкретних операцій, а особливо при виконанні очистки зерна. На даний час в основній робочій будівлі встановлені два сепаратори А1-БСХ-100, та А1-БЦС-50, які працюють понад 10-15 років, оскільки вони придбані неновими. Отже виходячи з цього можна сказати, що вони не ефективно працюють, адже їх продуктивність замала для своєчасного та ефективного очищення зернових партій, також моральний та фізичний знос обладнання дався в знаки.

Суть удосконалення зерноочистки полягає в тому, щоб збільшити пропускну здатність обладнання і тим самим збільшити об'єми заготівель цього підприємства, а також підвищити ефективність очистки зерна, бо те, обладнання, яке ми пропонуємо встановити, має майже 100 % ступінь очищення зернових.

Отже, ми пропонуємо замість застарілого сепаратора А1-БЦС встановити більш продуктивне та новіше обладнання, таке як: сепаратор А1-БІС-100 та додатково скальператор А1-БЗО-100, оскільки зерно часто містить крупні домішки.

Передбачений ефект від удосконалень полягає в тому, що при збільшенні об'ємів заготівель зерна збільшиться і ефективність операцій, які виконуються, а отже і прибуток підприємства підвищиться, тобто поліпшиться економічний стан підприємства, клієнтська база користувачів поповниться за рахунок підвищення попиту на виконання окремих операцій у даному випадку – очистки.

Розрахунок комплексного вантажообігу

Головним показником, який враховує обсяг робіт на хлібоприймальному підприємстві по прийманню, зберіганню відпуску зерна є показник комплексного вантажообігу (КВО).

Комплексний вантажообіг визначається шляхом множення фізичних тон на відповідні коефіцієнти для різних груп хлібопродуктів:

- зберігання сортового насіння зернових і олійних культур 1 міс.- 0,5;
- складний відпуск хлібопродуктів, крім кукурудзи в качанах, рису-зерна, трав'яного борошна – 0,5;
- зберігання хлібопродуктів, крім зберігання сортового насіння зернових і олійних культур і трав'яного борошна 0,3 (1 міс.).

КВО (приймання) = Обсяг операцій × Перевідний коефіцієнт в умовний
 $= 50000 \times 0,5 = 25000 \text{ т};$

КВО (відпускання) = Обсяг операцій × Перевідний коефіцієнт в умовний
 $= 49200 \times 0,5 = 24600 \text{ т};$

КВО (зберігання) = Обсяг операцій × Термін зберігання × Перевідний коефіцієнт в умовний
 $= 50000 \times 9 \times 0,2 = 90000 \text{ т}.$

Таблиця 3.1

Розрахунок обсягу КВО ПАТ «Кагарликський КХП» до модернізації

Показники вантажообігу	Обсяг операцій	Термін зберігання, міс.	Перевідний коефіцієнт в умовний	Обсяг комплексного вантажообігу, тис. ум.т (КВО)
1. Приймання, тис. т	50 000		0,5	25 000
2. Відпускання, тис. т/міс	49 200		0,5	24 600
3. Зберігання, тис. т.	50 000	9	0,2	90 000
КВО, тис. ум. т				139 600

Таблиця 3.2

Розрахунок обсягу КВО ПАТ ПАТ «Кагарликський КХП» після модернізації

Показники вантажообігу	Обсяг операції	Термін зберігання, міс	Перевідний коефіцієнт в умовний	Обсяг комплексного вантажообігу, тис. ум.т (КВО)
1. Приймання, тис. т	72300		0,5	36 150
2. Відпускання, тис. т	71500		0,5	35 750
3. Зберігання, тис. т/міс	72300	9	0,2	130 140
КВО, тис. ум. т				202 040

Обсяг очищення зерна визначається в тонно-відсотках. Спочатку фізичні тони перераховуються в планові тони. Перерахунок фізичного обсягу очищення зерна на зерноочисному обладнанні здійснюється за допомогою перевідних коефіцієнтів (K1), встановлених в залежності від відсотку початкового і кінцевого вмісту смітної домішки, культури зерна і його вологості. Переведення в планові тони очищення насіннєвого зерна проводять в два етапи: очищення до базисних кондицій і очищення від базисних до посівних кондицій, використовуючи при цьому два різних перевідних коефіцієнти. Потім різницю (P) в % треба розділити на цей коефіцієнт (K1) і визначається коефіцієнт переведення планових тонн в тонно-відсотки (K2) [88, 89]:

До модернізації потокової лінії:

$$K_2 = P / K1 \quad (3.1)$$

$$K_2 = 5,5 - 1,0 / 2,84 = 1,58$$

Обсяг очищення (пл.т) = Фізичний обсяг очищення × Коефіцієнт переводу у планові т = $50000 \times 2,84 = 142\,000$;

Обсяг очищення т/% = Фізичний обсяг очищення × Коефіцієнт переводу в т/% = $50000 \times 1,58 = 79\,000$.

Таблиця 3.3

Розрахунок обсягу очищення, т/%

Види очищення	Фізичний обсяг очищення, т	Коефіцієнт переводу в пл. т, (K1)	Коефіцієнт переводу в т/%, (K2)	Обсяг очищення, тис т%	
				пл. т.	т%
до реконструкції					
Очищення на зерноочисних машинах із зниженням смітної домішки з 5,5% до 1,0%	50000	2,84	1,58	142 000	79 000
5,5% до1,0%	72300	2,84	1,58	205 332	114234

Розрахунок кошторису капітальних вкладень

Склад капітальних вкладень включає вартість обладнання, будівельно-монтажні роботи, транспортні і інші затрати. Вартість монтажу складає 10 %, демонтажу 50 %.

Таблиця 3.4

Кошторис витрат на демонтаж обладнання

Назва обладнання	Кількість одиниць	Вартість одиниці обладнання, грн	Вартість монтажу, грн	Всього витрат на демонтаж, грн
A1- БЦС-50	1	80000	800	40000
Всього	1	80000	800	40000

Таблиця 3.5

Кошторис витрат на придбання і монтаж обладнання

Назва обладнання	Кількість одиниць	Вартість обладнання, грн. всього	Вартість монтажу, грн
A1-БІС-100	1	180000	18000
A1-БЗО-100	1	120000	12000
Всього	2	300000	30000

Нормативи додаткових витрат на придбання обладнання:

– витрати на запасні частини складають 2 % від вартості обладнання по оптових цінах:

$$300000 \times 0,02 = 6000 \text{ грн};$$

– витрати на тару – 2% від вартості обладнання і витрат на запасні частини:

$$(300000 + 6000) \times 0,02 = 6120 \text{ грн};$$

– транспортні витрати – 4% від вартості обладнання по оптових цінах, вартості запчастин, витрат на тару:

$$(300000 + 6000 + 6120) \times 0,04 = 12484,8 \text{ грн};$$

– витрати по комплектації – 0,7% від вартості обладнання по оптових цінах і 1% для контрольно – вимірювальних приладів:

$$30000 \times 0,07 = 21000 \text{ грн}; \quad 300000 \times 0,01 = 3000 \text{ грн};$$

– заготівельно-складські витрати – 1,2% від вартості обладнання по оптових цінах, вартості запчастин, витрат на тару, витрат на транспорт:

$$(300000 + 6000 + 6120 + 12484,8) \times 0,012 = 3895,26 \text{ грн};$$

– націнка постачальницько-збутових організацій – 0,4% від вартості обладнання по оптових цінах, вартості запчастин, витрат на тару, транспортні витрати:

$$(300000 + 6000 + 6120 + 12484,8) \times 0,04 = 12984,19 \text{ грн};$$

– планові накопичення – 8% від вартості монтажу:

$$300000 \times 0,08 = 24000 \text{ грн};$$

– загальна сума капітальних вкладень дорівнює сумі вартості обладнання, вартості монтажу, вартості демонтажу і додаткових витрат на придбання обладнання по нормативах з урахуванням коефіцієнта неврахованих витрат (1,25%) [89]:

$$K_b = (300000 + 30000 + 40000 + 6000 + 6120 + 12484,8 + 21000 + 3000 + 3895,26 + 12984,19 + 24000) \times 1,25 = 574355,31 \text{ грн}.$$

Розрахунок калькуляції операцій з очищення зерна (до і після модернізації потокової лінії):

Вихідні дані:

Культура – пшениця;

До переоснащення був встановлений сепаратор А1-БЦС-50, після – встановлюємо повітряно-ситовий сепаратор А1-БІС-100 (100 т/год.), (1 шт.); скальператор А1- БЗО продуктивністю 100 т/год (1 шт.).

Смітна домішка – 5,5 %;

Рентабельність – 20 % [89].

Визначаємо обсяг очищення в тонно-відсотках до і після реконструкції за формулою:

$$V_{\text{оч}} = Q_{\text{сеп}} \times K_{\text{пот}} \times K_2, \quad (3.2)$$

де $Q_{\text{сеп}}$ – продуктивність сепаратора, т/год;

K_2 – коефіцієнт переводу в планові тони (1,58);

$K_{\text{пот}}$ – коефіцієнт використання потужності (0,75).

До модернізації:

$$V_{\text{оч}} = 50 \times 1,58 \times 0,75 = 59,25 \text{ т\%}.$$

Після модернізації:

$$V_{\text{оч}} = 200 \times 1,58 \times 0,75 = 237 \text{ т\%}.$$

Таблиця 3.6

Розрахунок заробітної плати працівників, працюючих по очищенню

Професія	Кількість, осіб	Розряд	Погодинна тарифна ставка, грн	Доплата за роботу в нічний час		Премія		Всього, грн
				%	грн	%	грн	
Апаратник обробки зерна	3	III	33,97	20	6,794	10	3,397	132,483
Апаратник обробки зерна	3	IV	38,22	20	7,644	10	3,822	149,058
Машиніст з/о машини	9	I	28,31	20	5,662	10	2,831	331,227
Всього	15	-	-	-	-	-	-	612,768

Таблиця 3.7

Розрахунок погодинної тарифної ставки

Розряд	I	II	III	IV	V	VI
Коеф. тарифної ставки	1,0	1,09	1,20	1,35	1,55	1,80
Погодинна тарифна ставка	28,31	30,86	33,97	38,22	43,88	50,96

Заробітна плата (Зп) на 1т/% складає, грн:

$$ЗП = Зп / V_{оч} . \quad (3.3)$$

До модернізації:

$$ЗП = 612,768 / 59,25 = 10,34 \text{ грн};$$

Після модернізації:

$$ЗП = 612,768 / 237 = 2,58 \text{ грн.}$$

Розрахунок витрат на соціальні заходи (ЄСВ), ЄСВ – 22%:

$$ЄСВ = Зп \times 22 / 100 \quad (3.4)$$

До модернізації:

$$ЄСВ = 10,34 \times 22 / 100 = 2,27$$

Після модернізації:

$$ЄСВ = 2,58 \times 22 / 100 = 0,57$$

Витрати на електроенергію визначають за формулою:

$$E = Ne / K_2 \times Te, \quad (3.5)$$

де Ne – норма витрат електроенергії за годину, кВт

Te – тариф на електроенергію (0,87) за 1 кВт/год, грн;

K₂ – коефіцієнт переведення фізичних тон в т%

До реконструкції:

$$E = 18,6 / 1,58 \times 0,87 = 10,24 \text{ грн.}$$

Після модернізації:

$$E = 18,37 / 1,58 \times 0,87 = 10,11 \text{ грн.}$$

Розрахунок витрат на матеріали (М):

Матеріали складають на 1 т% 10% від заробітної плати (Зп), грн:

$$M = Зп \times 0,1, \quad (3.6)$$

де $Зп$ – заробітна плата робітників, грн.

До модернізації:

$$M = 10,34 \times 0,1 = 1,03 \text{ грн.}$$

Після модернізації:

$$M = 2,58 \times 0,1 = 0,26 \text{ грн.}$$

Розрахунок амортизаційних відрахувань (A):

Амортизаційні відрахування складають 0,1 грн на 1 т/%

До модернізації: 0,1 грн.

Після модернізації: 0,1 грн.

Розрахунок витрат на технічне обслуговування ($То$):

Витрати на технічне обслуговування складають 0,09 грн на 1 т/%.

До модернізації: 0,09 грн.

Після модернізації: 0,09 грн.

Розрахунок інших витрат ($Iв$):

Інші витрати складають 0,16 грн. на 1 т/%.

До модернізації: 0,16 грн.

Після модернізації: 0,16 грн.

Всього витрат, або собівартість ($C/в$) становить:

$$C/в = Зп + CЗ + E + M + A + То + Iв \quad (3.7)$$

До модернізації:

$$C/в = 10,34 + 2,27 + 10,24 + 1,03 + 0,1 + 0,09 + 0,16 = 24,23 \text{ грн.}$$

Після модернізації:

$$C/в = 2,58 + 0,57 + 10,11 + 0,26 + 0,1 + 0,09 + 0,16 = 13,87 \text{ грн.}$$

Визначаємо прибуток (Π) підприємства, якщо рівень рентабельності складає 20 %:

$$\Pi = C/в \times P_p / 100 \quad (3.8)$$

де $C/в$ – собівартість продукції, грн.

P_p – рівень рентабельності, (20) %

До модернізації:

$$\Pi = 24,23 \times 0,2 = 4,85 \text{ грн.}$$

Після модернізації:

$$П = 13,87 \times 0,2 = 2,77 \text{ грн.}$$

Визначаємо оптову ціну ($Ц_{\text{опт.}}$) за формулою:

$$Ц_{\text{опт.}} = C/V + П. \quad (3.9)$$

До модернізації:

$$Ц_{\text{опт.}} = 24,23 + 4,85 = 29,08 \text{ грн.}$$

Після модернізації:

$$Ц_{\text{опт.}} = 13,87 + 2,77 = 16,64 \text{ грн.}$$

Визначаємо розмір ПДВ (20%) за формулою:

$$\text{ПДВ} = Ц_{\text{опт.}} \times 20 / 100. \quad (3.10)$$

До модернізації:

$$\text{ПДВ} = 29,08 \times 0,2 = 5,82 \text{ грн.}$$

Після модернізації:

$$\text{ПДВ} = 16,64 \times 0,2 = 3,33 \text{ грн.}$$

Визначаємо відпускну ціну ($Ц_{\text{відп.}}$) за формулою:

$$Ц_{\text{відп.}} = Ц_{\text{опт.}} + \text{ПДВ}. \quad (3.11)$$

До модернізації:

$$Ц_{\text{відп.}} = 29,08 + 5,82 = 34,9 \text{ грн.}$$

Після модернізації потокової лінії:

$$Ц_{\text{відп.}} = 16,64 + 3,33 = 19,97 \text{ грн.}$$

Таблиця 3.8

Калькуляція витрат на виконання операцій по очищенню зерна

№ п/п	Статті витрат	Одиниці вимірювання	Витрати на одиницю до реконструкції, грн	Витрати на одиницю після реконструкції, грн
1	Обсяг очищення	т/%	59,25	237
2	Матеріали	грн	1,03	0,26
3	Електроенергія	грн	10,24	10,11
4	Оплата праці	грн	10,34	2,58
5	Відрахування на СЗ	грн	2,27	0,57
6	Амортизаційні відрахування	грн	0,1	0,1
7	Технічне обслуговування	грн	0,09	0,09
8	Інші витрати	грн	0,16	0,6

Таблиця 3.9

Розрахунок відпускних цін по КВО

№ п/п	Показники	Одиниці вимірювань	Очищення	
			до реконструкції	після реконструкції
1	Продуктивність	т%	59,25	237
2	Заробітна плата	грн	10,34	2,58
3	Відрахування ЄСВ	грн	2,27	0,57
4	Електроенергія	грн	10,24	10,11
5	Амортизаційні відрахування	грн	0,1	0,1
6	Технічне обслуговування	грн	0,09	0,09
7	Матеріали	грн	1,03	0,26
8	Інші витрати	грн	0,16	0,16
9	Всього витрат	грн	24,23	13,87
10	Рентабельність	%	20	20
11	Прибуток	грн	4,85	2,77
12	Оптова ціна	грн	29,08	16,64
13	ПДВ	грн	5,82	3,33
14	Відпускна ціна	грн	34,9	19,97

Розрахунок базового кошторису витрат на КВО

Базовий кошторис – це витрати підприємства, пов’язані з основною його діяльністю за певний період часу.

Базовий кошторис складається з таких статей:

- заробітна плата;
- відрахування на соціальні заходи;
- витрати електроенергії на технологічні цілі;
- витрати на паливо;
- витрати в межах норм природних витрат;
- загальногосподарські витрати:
- заробітна плата керівників і спеціалістів;
- відрахування на соціальні заходи;
- витрати на опалення приміщень;
- витрати електроенергії на освітлення приміщень;
- витрати на амортизацію основних фондів;
- витрати на допоміжні матеріали;
- всього витрат по базовому кошторису [89].

Таблиця 3.10

Заробітна плата працівників

№	Професія	Кількість, чол	Розряд	Річний фонд оплати праці, грн
1	Електромонтер	1	II	78000
2	Вагар	1	-	75600
3	Сторож	3	-	72000
4	Прибиральниця	1	-	60000
	Всього	6	-	285600

Розрахунок витрат на соціальні заходи, ЄСВ – 22,00 %:

$$\text{ЄСВ} = 285600 \times 22 / 100 = 62832 \text{ грн.}$$

Визначаємо витрати електроенергії на технологічні цілі за формулою:

$$E = KBO \times N_e \times T_e \quad (3.12)$$

де N_e – норма витрат електроенергії на 1 т КВО, кВт; T_e – тариф на електроенергію (0,87). $E = 139600 \times 2,9 \times 0,87 = 352210,8$ грн.

Розрахунок витрат на паливо:

$$П = KBO \times N_{п.} \quad (3.13)$$

де $N_{п.}$ – норма палива, (6,20). $П = 139600 \times 6,20 = 865520$ грн.

Розрахунок втрати в межах норм природних витрат (Пвтр):

$$\text{Пвтр} = A_{заг} \times Ц \times Н_{вт} / 100, \quad (3.14)$$

де $Н_{вт}$ – для зернових культур 0,03 % від закупівельної ціни; $Ц$ – ціна закупівельна за 1 т (7500 грн). $\text{Пвтр} = 50000 \times 7500 \times 0,03 / 100 = 112500$ грн.

Загальногосподарської витрати:

Таблиця 3.11.

Штатний розпис адміністративного персоналу підприємства

Посада	Чисельність, чоловік	Місячний посадовий оклад, грн	Премія		Місячний фонд оплати праці, грн	Річний фонд оплати праці, грн
			%	сума, грн		
Начальник елеватора	1	20000	10	2000	22000	264 000
Начальник ВТЛ	1	15000	10	1500	16500	198 000
Головний бухгалтер	1	10000	10	1000	11000	132 000
Головний інженер	1	12000	10	1200	13200	158 400
Майстер	1	9000	10	900	9900	118 800
Технік-лаборант	3	8000	10	800	8800	105 600
Лаборант	3	7000	10	700	7700	92 400
Визировщик	1	6500	10	650	7150	85 800
Всього	12	87 500		8750	96250	1155 000

Відрахування на соціальні заходи:

$$\text{ЄСВ} = 1155000 \times 22 / 100 = 254100 \text{ грн.}$$

Визначення витрат на опалення приміщення (Оп):

$$\text{Оп} = \text{КВО} \times \text{Н}_{\text{оп}}, \quad (3.15)$$

де $\text{Н}_{\text{оп}}$ – норма витрат на опалення.

$$\text{Оп} = 139600 \times 6,1 = 851560 \text{ грн.}$$

Визначення витрат електроенергії на освітлення (Пос) приміщень :

$$\text{Пос} = \text{КВО} \times \text{Н}_{\text{осв.}}, \quad (3.16)$$

де $\text{Н}_{\text{осв.}}$ – норма витрат на освітлення; $\text{Н}_{\text{осв.}} = 0,09 \text{ грн.}$

$$\text{Пос} = 139600 \times 0,09 = 12564 \text{ грн.}$$

Визначення витрат на амортизацію основних фондів (А):

$$\text{А} = \text{КВО} \times \text{Н}_{\text{аморт}}, \quad (3.17)$$

де $\text{Н}_{\text{амрт}}$ - норма амортизації – 3,5 грн.

$$\text{А} = 139600 \times 3,5 = 48860;$$

Визначення витрат на допоміжні матеріали (М):

$$\text{М} = \text{КВО} \times \text{Н}_{\text{мат}}, \quad (3.18)$$

де $\text{Н}_{\text{мат}}$ – норма витрат матеріалів, $\text{Н}_{\text{мат}} = 6,00 \text{ грн.}$

$$\text{М} = 139600 \times 6,00 = 837600 \text{ грн.}$$

- витрати на залізничний транспорт (Зтр) розраховуємо за формулою:

$$\text{З}_{\text{тр}} = \frac{\text{А}_{\text{заг}}}{\text{В}_{\text{в}}} \times \text{Н}_{\text{в}} \quad (3.19)$$

де $\text{В}_{\text{в}}$ – місткість вагонів, $\text{В}_{\text{в}} = 65-70 \text{ т}$; $\text{Н}_{\text{в}}$ – норма витрат на 1 вагон, $\text{Н}_{\text{в}} = 2100 \text{ грн.}$

$$\text{Зтр} = 50000 / 70 \times 2100 = 1500000 \text{ грн.}$$

Всього загальногосподарських витрат (Заг.в):

$$\text{Заг.в} = \text{Зп} + \text{ЄСВ} + \text{Оп} + \text{Ос} + \text{А} + \text{М} + \text{Зтр} \quad (3.20)$$

$$\text{Заг.в} = 1155000 + 254100 + 851560 + 12564 + 48860 + 837600 + 1500000 = 4659684 \text{ грн.}$$

Всього витрат по базовому кошторису (Бк):

$$\text{Бк} = \text{Зп} + \text{СЗ} + \text{Е} + \text{П} + \text{Пвпр} + \text{Заг.в} \quad (3.21)$$

$B_k = 285600 + 62832 + 352210,8 + 865520 + 112500 + 4659684 = 6338346,8$ грн.

Таблиця 3.12

Базовий кошторис витрат ТОВ «Бузький елеватор»

Статті	Одиниці вимірювання	Всього витрат	Заробітна плата	Відрахування на СЗ	Паливо	Електроенергія	Матеріали	Амортизаційні відрахування	Інші витрати
З/П робітників	Грн	285600	285600	-	-	-	-	-	-
Нарахування на СЗ	Грн	62832	-	62832	-	-	-	-	-
Паливо і електроенергія	Грн	1217730,8	-	-	865520	352211	-	-	-
Втрати	Грн	112500	-	-	-	-	-	-	112500
Загальногосподарські витрати	Грн	4659684	1155000	254100	851560	12564	837600	48860	1500000
Всього	Грн	6338346,8	1440600	316932	1717080	364774,8	837600	48860	1612500
Рентабельність	%	20	-	-	-	-	-	-	-
Прибуток	Грн	1267669,4	-	-	-	-	-	-	-

Розрахунок тарифів і цін

Ціна – це грошовий вираз вартості, кількості грошей, що сплачуються або одержуються за одиницю товару або надані послуги. Одночасно ціна відображає споживчі властивості товару, купівельну спроможність грошової одиниці, силу конкуренції [89].

Таблиця 3.13

Розрахунок тарифів і цін (відпускних цін по КВО)

№	Назва показника	Одиниці виміру	Значення показника, грн	
			Всього витрат	витрати на 1 т КВО
1	Обсяг КВО	Т	139600	-
2	Заробітна плата	Грн	285600	2,05
3	Відрахування на СЗ	Грн	62832	0,45
4	Паливо і електроен.	Грн	1217730,8	8,72
5	Втрати	Грн	112500	0,81
6	Загальногосподарські витрати	Грн	4659684	33,38
7	Разом витрат	Грн	6338346,8	45,40
8	Рентабельність	%	20	-
9	Оптова ціна підприємства	Грн	-	54,48
10	Прибуток	Грн	-	9,08
11	ПДВ	Грн	-	10,90
12	Відпускна ціна	грн	-	65,38

Визначення відпускної ціни з приймання відпуску та зберігання за 9 місяців: $65,38 / (0,5 + 0,5 + 0,2 \times 9) = 23,35$ грн.

Розрахунок прибутку

Кінцевий фінансовий результат (прибуток або збиток) складається з фінансових результатів від реалізації хлібопродуктів (робіт, послуг), основних фондів, нематеріальних активів та іншого майна підприємства і доходів від позареалізаційних операцій, зменшених на суму витрат за цими операціями та інших операцій, визначених у статті Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств».

Прибуток (збиток) від реалізації наданих послуг заготівельними підприємствами визначається як різниця між виручкою від реалізації послуг, яка зменшена на суму нарахованого (сплаченого) податку на додану вартість і фактичними витратами. Виручка заготівельних підприємств визначається вартістю виконаних послуг, як у вигляді платежу надійшла на рахунок підприємства.

До складу виручки також зараховується вартість натуральної оплати за зерно і олійні культури, які прийняті на зберігання та обробку. Вартість натуральної оплати визначається за договірними цінами, що діють на момент її зарахування з врахуванням податку на додаткову вартість. Загальна сума прибутку визначається як сума прибутку, одержаного за надання послуг по прийманню, відпуску, зберіганню, сушінню та очищенню зерна.

Таблиця 3.14

Розрахунок прибутку ТОВ «Бузький елеватор»

Операції	Т/%		Прибуток на 1 грн		Прибуток всього, грн	
	до	після	до	після	до	після
Приймання	25000	36150	9,08	9,08	227018,15	328268,25
Відпуск	24600	35750	9,08	9,08	223385,86	324635,96
Зберігання	90000	130140	9,08	9,08	817265,35	1181765,69
Очищення	79000	114234	4,85	2,77	383150,00	316428,18
Всього	218600	316274			1650819,36	2151098,08

Приріст прибутку становить:

$$\Delta\P = \Pi \text{ (після реконструкції)} - \Pi \text{ (до реконструкції)} \quad (3.22)$$

$$\Delta\P = 2151098,08 - 1650819,36 = 500278,72 \text{ грн.}$$

$$\text{ЧП} = 500278,72 \cdot 0,82 = 410228,55 \text{ грн.}$$

Розрахунок показників економічної ефективності капітальних вкладень

Абсолютна ефективність капітальних вкладень показує загальну величину їх віддачі та обчислюється співставленням величини економічної ефективності з величиною самих витрат [89].

Абсолютну ефективність інвестицій можна оцінити за допомогою показників:

Коефіцієнт економічної ефективності капітальних вкладень (E):

$$E = \text{ЧП} / K \quad (3.23)$$

де ЧП – чистий прибуток, грн;

K - сума капітальних вкладень, грн;

$$E = 410228,55 / 574355,31 = 0,71$$

Строк окупності капітальних вкладень (обернений показник) (T):

$$T = K / \text{ЧП} \quad (3.24)$$

$$T = 574355,31 / 410228,55 = 1,4 \text{ року} \approx 1,5 \text{ року}$$

Таблиця 3.15

Прогноз зміни показників економічної діяльності ТОВ «Бузький елеватор»

Показник	Звітний рік	Проект	Відхилення	
			абсолютне	відносне
1. Середньорічна виробнича потужність, (натур. од.)	61	61	x	x
2. Фактично вироблено продукції, (натур. од.)	19	27,36	8,36	44
3. Коефіцієнт використання виробничої потужності, частки	31,15	44,85	13,7	x
4. Обсяг виробленої промислової продукції (без ПДВ й акцизного збору):	51863	74682,72	22819,72	44
5. Обсяг реалізованої продукції в діючих цінах (без ПДВ й акцизного збору), тис. грн	50957	73378,08	22421,08	44
6. Середньорічна вартість основних фондів основного виду діяльності, тис. грн	22973	23547,35	574,35	2,50
7. Фондовіддача, грн/грн	2,26	3,17	0,91	40,27
8. Середній залишок оборотних коштів, тис. грн	21220	21220	0,00	0,00
9. Коефіцієнт оборотності оборотних коштів, частки	2,4	3,51	1,11	46,25
10. Середньооблікова чисельність штатних працівників облікового складу, осіб	61	61	0,00	0,00
11. Середньорічний виробіток одного працівника, тис. грн /особу	850,21	1224,307	374,10	44,00
12. Середньорічна заробітна плата одного працівника, тис. грн	84,9	84,9	0	0
13. Операційні витрати на виробництво продукції, тис. грн	36876	50888,88	14012,88	38
14. Витрати на 1 гривню виробленої продукції, грн/грн	0,71	0,68	-0,03	x
15. Матеріалоемність, грн/грн	0,13	0,12	-0,01	x
16. Чистий дохід (виторг) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн	50 957	73 378	22421,08	44,00
17. Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн	39558	53570,88	14012,88	35,42
18. Чистий прибуток, тис. грн	8843	9253,23	410,23	4,64
19. Рентабельність капіталу, %	21,31	22,9	1,59	x
20. Рентабельність продажів, %	17,35	18,1	0,75	x

Як свідчать дані таблиці, в результаті впровадження заходу на ТОВ «Бузький елеватор» зростуть всі показники ефективності виробничої діяльності, а саме – підвищиться обсяг виробництва і реалізації продукції, покращиться ефективність використання основних засобів, зменшаться витрати на 1 грн. продукції, зростуть показники прибутковості.

3.3. Обґрунтування проєкту прискорення оборотності оборотних фондів ПАТ «Кагарликський елеватор»

З метою підвищення оборотності оборотних фондів підприємства пропонується застосувати систему ощадливого виробництва на ПАТ «Кагарликський елеватор». Японська концепція ощадливого виробництва покликана управляти виробничим підприємством, засновуючись на прагненні мінімізації усіх видів втрат і клієнторієнтованості бізнесу. Розвиток підприємства, що застосовує системи ощадливого виробництва, досягається за рахунок дотримання принципу безперервного вдосконалення, залучення до вирішення наявних проблем усього персоналу компанії і мінімізації рівня усіх видів запасів.

Вперше ощадливе виробництво було використано у XX ст. Тайті Оно, директором компанії Tayota Motor. Він визначав сім видів втрат («муда») на підприємстві, котрі підлягали ліквідації [90]:

- 1) людська активність, що споживає ресурси, але не надає цінності;
- 2) помилки, що потребують виправлення;
- 3) продукування нікому непотрібних виробів;
- 4) виконання дій, котрі можуть бути уникненні;
- 5) переміщення людей і вантажів без мети і потреби;
- 6) затримка виконання окремою стадії через запізнення на попередній;
- 7) товари і послуги, що не відповідають вимогам споживачів.

В основі реалізації концепції лежить послідовне впровадження систем ощадливого виробництва, охарактеризованих у таблиці 3.16 нижче.

Таблиця 3.16

Характеристика систем ощадливого виробництва

Система	Мета системи	Завдання системи
Total Productive Maintenance	Досягнення найкращого співвідношення рівня ефективності використання обладнання і витрат на їх утримання. Засіб досягнення: залучення до процесу обслуговування обладнання всього персоналу підприємства	Уникнення нещасних випадків; уникнення несправності обладнання; мінімізація проблем з якістю; виключення

Система	Мета системи	Завдання системи
		несвоєчасних поставок
5S	Організація робочого місця в п'ять кроків: Seri (сортування) – розподіл речей на потрібні і непотрібні; Seiton (підтримання порядку) – система зберігання речей, що забезпечує швидкий і простий доступ до них; Seiso (підтримання в чистоті) – чистота і охайність на робочому місці; Seiketsu (підтримка порядку) – стандартизація виробничих процесів; Shitsuke (вдосконалення) – виховання звички до точно виконання усіх процедур і дотримання правил у працівників	Спрощення використання робочого місця; впорядкування виробництва; доведення до автоматизму усіх виробничих процесів; мінімізація ймовірності випуску браку за рахунок людського фактору
Рока-йоке «захист від дурня»	Допомагає уникнути помилок в процесі виробництва або вчасно їх виявити. Мінімізації підлягають помилки, викликані людським фактором. Рока-йоке регулює виробничий процес одним із двох методів: системою контролю (зупинка обладнання при порушенні норми або блокування заготовок зажимами) і системою попередження (сигнал для оператора, що вимагає подолати проблему)	Мінімізація впливу людського фактору на ефективність виробничого процесу; уникнення браку; підвищення якості випущеної продукції
Single-Minute Exchange of Dies	Зменшення витрат виробництва при переналадці і переоснащенні обладнання. За допомогою SMED переналадка обладнання займає до 10 хвилин робочого часу. В основі системи лежить розподіл процесу переоснащення на два типи операцій: внутрішні та зовнішні. Внутрішні виконуються під час зупинки обладнання, зовнішні – під час роботи.	Мінімізація втрат часу на переоснащення обладнання; синхронізація процесів роботи і переналадки обладнання; підвищення ефективності використання обладнання; стандартизація процесу переоснащення
Кайдзен	Заснована на безперервному вдосконаленні процесів виробництва, розробки і управління. До процесу вдосконалення залучаються усі працівники підприємства. Основоположні принципи Кайдзен: фокусування на клієнтах, безперервні зміни у всіх сферах діяльності, визнання і обговорення проблем, пропаганда відвертості і відкритості, створення робочих команд і кружків якості тощо	Задоволення потреб клієнтів; поступовий невинний розвиток усіх процесів на підприємстві; підвищення ефективності виявлення «вузьких» місць; підвищення ефективності пошуку рішень проблем, що виникли; швидке поширення інформації підприємством; ефективний розподіл функцій працівників
Канбан	Ефективність і гнучкість системи досягається за рахунок орієнтації працівників на місцях, а не вибудовування складних і громіздких планів керівництвом. Керування виробничими процесами в межах системи відбувається за допомогою спеціальних	Підвищення ефективності організації виробництва на підприємстві; гнучкість виробництва; позамовна орієнтованість виробничої системи; мінімізація рівня

Система	Мета системи	Завдання системи
	карток, котрі слугують сигналом для робітників, що і в якій послідовності робити. В основі системи лежать також принципи безперервного вдосконалення і точно в строк	виробничих запасів і витрат на їх зберігання; спрощення процесу керування виробництвом; «прозорість» і відкритість кожного виробничого процесу; підвищення швидкості виконання замовлень
Just in time	Організація руху матеріальних потоків, за котрої досягається поступлення усіх матеріалів і напівфабрикатів в необхідній кількості, в зазначене місце і точно в час	підвищення ефективності керування рухом матеріальних потоків в виробництві; мінімізація запасів сировини та матеріалів і готової продукції; зниження обсягів незавершеного виробництва; зниження обсягів витрат

Джерело: [90]

Світовий досвід впровадження концепції ощадливого виробництва демонструє, що вона сприяє зменшенню виробничих запасів на 50 %, а товарних – на 8 %, забезпечуючи підвищення оборотності оборотних фондів [91, с.54-58].

Доведемо ефективність впровадження концепції ощадливого виробництва.

В основу розрахунку покладемо очікування щодо збереження середніх за останні роки тенденцій приросту показників діяльності ПАТ «Кагарликський елеватор» і екстраполяцію світової практики впровадження концепції у вигляді зменшення виробничих запасів на 50 %, а товарних – на 8 %. Від інших видів запасів будемо чекати скорочення у розмірі 5 % (припущення автора).

Розраховано дані, які доменструють аналіз запасів та їх структуру. Результати розрахунків наведено в таблиці 3.17.

Таблиця 3.17

Аналіз запасів ПАТ «Кагарликський елеватор»

Показник	2017	2018	2019	Стр-ра 2017	Стр-ра 2018	Стр-ра 2019
Запаси	22707,5	33837,5	38765,5	100	100	100
Ланцюговий приріст, %		49,01	14,56			
Виробничі запаси	11126,68	16918,75	21072	54	50	49
Ланцюговий приріст, %		52,05	24,55			
Незавершене виробництво	0	0	0	0	0	0
Ланцюговий приріст, %		x	x			
Готова продукція	4768,57	7444,25	6243	16	22	21
Ланцюговий приріст, %		56,11	-27,24			
Товари	6812,25	9474,5	11450,5	30	28	30
Ланцюговий приріст, %		39,08	20,85			

Систему припущень сформуємо у вигляді таблиці 3.18.

Таблиця 3.18

Базові припущення стосовно результату впровадження
концепції ощадливого виробництва

Вид запасів	Питома вага у структурі запасів у 2018 фін. році	Очікуване скорочення
Виробничі запаси	54	50%
Незавершене виробництво	0	x
Готова продукція	16	8%
Товари	30	5%

Джерело: розраховано автором

У середньому протягом останніх років для запасів підприємства була характерна динаміка у вигляді 31,5 % зростання. Після послідовного скорочення кожної групи запасів на 50 %, 8 % і 5 % відповідно ми отримали величину сукупної величини запасів, відображено у табл. 3.19.

Розрахуємо також показники оборотності оборотних фондів підприємства у таблиці 3.20.

Таблиця 3.19

Прогноз зміни величини запасів від впровадження концепції

Сукупна величина запасів, тис. грн	2019	2020	2021	2022	2023
До змін	38765,5	50976,63	67034,27	88150,07	115917,3
Після змін	38765,5	24308,86	31966,15	42035,49	55276,67

Джерело: розраховано автором

Таблиця 3.20

Прогноз зміни показників оборотності запасів від впровадження концепції

Показник	2019	2020	2021	2022	2023
Коефіцієнт оборотності запасів (до змін)	x	0,44	0,40	0,36	0,32
Коефіцієнт оборотності запасів (після змін)	x	0,98	0,88	0,79	0,71

Джерело: розраховано автором

З таблиці 3.20 видно, що в результаті впровадження заходів вдасться підвищити оборотність запасів підприємства у порівнянні із очікуваними показниками без впровадження системи.

Прогноз зміни показників економічної діяльності ПАТ «Кагарликський елеватор» наведено в таблиці 3.21.

Як свідчать дані таблиці, в результаті впровадження концепції ощадливого виробництва на ПАТ «Кагарликський елеватор» покращиться оборотність оборотних засобів, що призведе як до підвищення ефективності їх використання, так і зростання ефективності діяльності підприємства.

За умов прибуткової роботи підприємства наслідком прискорення процесу обертання оборотних коштів є збільшення величини реалізованої продукції та річного прибутку.

Таблиця 3.21

Прогноз зміни показників економічної діяльності

ПАТ «Кагарликський елеватор»

Показник	Звітний рік	Проект	Відхилення	
			абсолютне	відносне
1. Середньорічна виробнича потужність, (натур. од.)	96,6	96,6	0	0
2. Фактично вироблено продукції, (натур. од.)	14,8	14,8	0	0
3. Коефіцієнт використання виробничої потужності, частки	15,32	15,32	0	0
4. Обсяг виробленої промислової продукції (без ПДВ й акцизного збору)	81064	81064	0	0
5. Обсяг реалізованої продукції в діючих цінах (без ПДВ й акцизного збору), тис. грн	75729,6	102397,4	26667,77	0
6. Середньорічна вартість основних фондів основного виду діяльності, тис. грн	42498,5	42498,5	0	0
7. Фондовіддача, грн/грн	1,91	1,91	0	0
8. Середній залишок оборотних коштів, тис. грн.	173328	146660,2	26667,77	15,39
9. Коефіцієнт оборотності оборотних коштів, частки	0,44	0,98	0,54	x
10. Середньооблікова чисельність штатних працівників облікового складу, осіб	381	381	0	0,00
11. Середньорічний виробіток одного працівника, тис. грн /осіб	212,77	212,77	0	0,00
12. Середньорічна заробітна плата одного працівника, тис. грн	162	162	0	0,00
13. Операційні витрати на виробництво продукції, тис. грн	154299	154299	0	0,00
14. Витрати на 1 гривню виробленої продукції, грн/грн	0,89	0,89	0	0,00
15. Матеріалоємність, грн/грн	0,6	0,6	0	0,00
16. Чистий дохід (виторг) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн	173699	200366,8	26667,77	15,35
17. Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн	152882	152882	26957	17,63
18. Чистий прибуток, тис. грн	-4331	47484,77	51815,77	x
19. Рентабельність капіталу, %	-1,82	16,2	18,02	x
20. Рентабельність продажів, %	-2,49	20,1	22,59	x

За умов прибуткової роботи підприємства наслідком прискорення процесу обертання оборотних коштів є збільшення величини реалізованої продукції та річного прибутку.

3.4. Тенденції та шляхи ефективного розвитку зернового господарства

Кліматичні умови, запуск ринку землі, переформатування уряду – ось те, що найбільше впливатиме на розвиток елеваторної галузі України. Щодо клімату, розвиток елеваторної промисловості в південних областях буде менш динамічним, крім портової інфраструктури. В свою чергу північні і західні області України стали достатньо забезпечені вологою і стають лідерами з виробництва зернових. Наприклад, Чернігівська, Сумська, Житомирська, Рівненська, Львівська області. Саме ці області в асоціації вважають перспективними для будівництва елеваторів [81].

Значною проблемою залишаються залізничні перевезення зерна. Лише близько 200 елеваторів підпадають під критерії маршрутних відвантажень «Укрзалізниці». З огляду на це ринок шукатиме нові шляхи для транспортування. Такими ми вбачаємо будівництво хабів у місцях вузлових станцій, де з невеличких елеваторів об'єднання фермерських господарств будуть доправляти зерно до великих елеваторів.

Також прогнозують бурхливий розвиток Дніпра як транспортної артерії. Також вже сьогодні спостерігається запровадження з боку елеваторів різноманітних програм лояльності для клієнтів, а це означає, що на ринку загострюється конкуренція [93].

З іншого боку, з відкриттям ринку землі в Україні очікується уповільнення інвестування в елеваторну галузь, адже найближчими роками переважну частину коштів вітчизняні аграрії спрямовуватимуть на придбання землі.

Спостерігається певна тенденція, коли сільгоспвиробники, які мають в обробітку від 1 тис. га, дійшли до думки, що їм вигідно будувати невеликі елеватори для забезпечення якісного зберігання. Однак на сучасні елеватори потрібні кошти [94].

Сьогодні загальна потужність одночасного зберігання зернових, зернобобових та олійних культур становить 45,4 млн т, тобто в межах 60-

65 % обсягів зібраного врожаю. Дефіцит потужностей зі зберігання спостерігається у всіх регіонах. В рамках державної програми підтримки сільгоспвиробників 2019 року часткове відшкодування вартості будівництва та реконструкції підприємств по зберіганню і переробці зерна, держпідтримку отримали 55 сільгоспвиробників із 16 регіонів, загальний обсяг компенсації склав більше 526 млн грн. Завдяки підтримці додатково отримано 61 об'єкт пропускною спроможністю близько 1 млн тон та створено понад 500 робочих місць.

Найнеобхіднішою складовою проектів в галузі зберігання зерна є екологічність цих проектів: рік від року зростають вимоги по викидам, елеватори дедалі частіше будуються поблизу населених пунктів, збільшується відповідальність керівництва перед персоналом [95].

Ще одним вагомим трендом у будівництві елеваторів стане автоматизація. Це, наприклад, автоматичні ваги, пробовідбірники, пересування транспорту під керуванням камер спостереження і світлофорів тощо. Приводів для цього є декілька: існує проблема з кваліфікованим персоналом на місцях, власники і менеджмент хочуть бачити в он-лайн режимі, що відбувається на підприємстві.

Ще одним майбутнім трендом автоматизації є те, що виграватимуть не ті виробники, які продають краще «залізо», а ті, які пропонують краще за зручністю і функціоналом програмне забезпечення.

Також найближчим часом дедалі більше важитиме сервісне обслуговування елеваторів, яке здійснюватимуть на аутсорсингу. Це дозволить власнику розподіляти ризики, адже обладнання стає все складнішим, а також тримати менше персоналу.

Компанії, які своєчасно потурбувалися про сучасну інфраструктуру для зберігання і перевезення зерна, отримали значні переваги на ринку. Однак сільгоспвиробники продовжуватимуть нарощувати врожаї. Якщо за радянських часів міністру сільського господарства давали державну відзнаку за 35 млн тонн урожаю, то 2019 року Україна виростила 98,5 млн тонн

зернових та олійних культур. А для зберігання рекордних урожаїв потрібні елеватори, їхнє будівництво має стати трендом в Україні.

Зараз в Україні вже є близько 10 компаній, які здатні будувати елеватори. І лідерами експорту у подальшому стануть українські компанії, які роблять ставки на сучасну інфраструктуру [96].

Зараз на ефективність вітчизняної інфраструктури дуже сильно впливає залізниця, адже нею перевозиться близько 70% усіх зернових вантажів. Однак такий стан справ не в усіх країнах. Наприклад, у Франції компанія «Суфле» перевозить залізницею не більше 10 % вантажів, 50 % припадає на річкові перевезення і 40 % – на автомобільний транспорт.

Існуючим рекордам перевезень «Укрзалізниця» завдячує двом факторам: дерегуляції вагонної складової і маршрутизації. Так, завдяки маршрутизації сегмент повагонних перевезень зменшився з 81 % у 2-й половині 2018 року до 64 % у 2-й половині 2019 р. Крім того, 2019 року додалися графікові маршрутні перевезення, що передбачає транспортування зернових вантажів за узгодженим графіком руху — закільцьовані регулярні відправлення елеватор-порт, де чітко дотримуються дата та година виїзду та прибуття маршрутного потягу з точки А в точку Б. Обіг вагона при графіковому русі становить 6 діб, тоді як раніше зазвичай це було вдвічі довше.

На кінець 2019 року статус маршрутних станцій отримали 192 станції (на кінець 2018 року їх було 53), які забезпечують найбільший обсяг навантаження і перевезень зернової продукції.

Дерегуляція вагонної складової дала економічну основу для того, щоб приватні підприємства інвестували в парк зерновозів. Відтак за два роки парк зерновозів, що не є у власності «Укрзалізниці», збільшився з 5,2 тис. до 17,2 тис. одиниць. Таким чином загальний парк вагонів-зерновозів в Україні збільшився станом на 31 грудня 2019 року до 28,8 тис. одиниць порівняно із 17,4 тис. одиниць станом на 31.12.2017 р. (частка вагонів-зерновозів «Укрзалізниці» залишилася тією самою – 11,6 тис. одиниць).

Збільшення парку зерновозів ставить і певні виклики. Зокрема, портові потужності з перевалювання мають хоча і зростаючу, але обмежену пропускну спроможність. Тож часто вагони-зерновози на підході до портів являють собою такі собі склади на колесах, які не можуть ані вивантажити зерно, ані рухатися далі до нових вантажів.

З огляду на нинішні темпи зростання, Україна має загальний потенціал урожайності зерна у 122 млн тонн. За його оцінкою, для виробництва зазначеного обсягу у 122 млн тонн за оцінками експертів країна потребує близько 80 млрд дол. США інвестицій.

Стосовно елеваторних потужностей, то для такого обсягу продукції необхідно додатково близько 30 млн т потужностей зберігання. Їх необхідно побудувати в найближчі 10-15 років [97].

Сьогодні елеватору вже замало мати тільки хороше обладнання. Необхідні технології, спрямовані на вирішення цілого комплексу завдань — ефективна економіка, енергоефективність, безпека праці, екологія, мінімізація штату співробітників, автоматизація процесів, бережливе ставлення як до якості продукції, так і до кількості. На елеваторі повинен бути оперативний облік, мінімальні втрати, навіть ті, які передбачені регламентами. Триває і буде тільки збільшуватися тенденція прискорення відвантажень зерна, причому не тільки у вагони [98; 99; 100].

Завтрашній елеватор повинен бути «монстром». Він повинен виконувати будь-яку операцію максимально швидко. Він може до місяця стояти практично без дій, але при збігу обставин (термінове приймання великої кількості зерна, відвантаження під нагальний контракт, перевалка, постановка і навантаження відмовного маршруту тощо) підприємство повинне максимально швидко увійти в роботу, адже відлік іде на хвилини, і виконати виробниче завдання [101; 102].

Елеватор повинен максимально швидко переходити з культури на культуру. Його завдання мінімізувати технологічне переміщення зерна по підприємству, так як це тягне за собою додаткові витрати, погіршення якості зерна та, відповідно, втрати [103; 104; 105; 106].

Аграрний сектор України з його темпами зростання і обсягами врожаїв буде спричиняти великий тиск на елеваторну галузь і пришвидшувати її зростання. Очевидно, що кількість елеваторів буде зростати, і загроз, що в якийсь момент ми не зможемо розмістити врожаї, які зберуть наші аграрії, в принципі не існує [107; 108; 109; 110; 111].

Висновки до розділу 3

З того кола проблем, які були визначені під час проведення аналізу виробничо-господарської діяльності підприємств-представників зернової галузі ми зупинились на розробці шляхів вирішення проблеми за двома напрямками: оновлення основних фондів і покращення оборотності оборотних засобів.

Для ПАТ «Новокаховський КХП» запропоновано замість застарілого сепаратора А1-БЦС встановити більш продуктивне та новіше обладнання, таке як: сепаратор А1-БІС-100 та додатково скальператор А1-БЗО-100, оскільки зерно часто містить крупні домішки. Ефект від удосконалень передбачався в тому, що при збільшенні об'ємів заготівель зерна збільшиться і ефективність операцій, які виконуються, а отже і прибуток підприємства підвищиться, тобто поліпшиться економічний стан підприємства, клієнтська база користувачів поповниться за рахунок підвищення попиту на виконання окремих операцій у даному випадку – очистки.

Аналіз показників проектного року показав, що в результаті впровадження заходу на ТОВ «Бузький елеватор» зростуть всі показники ефективності виробничої діяльності, а саме – підвищиться обсяг виробництва і реалізації продукції, покращиться ефективність використання основних засобів, зменшаться витрати на 1 грн продукції, зростуть показники прибутковості.

З метою підвищення оборотності оборотних фондів на ПАТ «Кагарликський елеватор» пропонується застосувати систему ощадливого виробництва, яка покликана управляти виробничим підприємством, засновуючись на прагненні мінімізації усіх видів втрат і клієнторієнтованості бізнесу.

Аналіз показників проєктного року показав, що в результаті впровадження концепції ощадливого виробництва на ПАТ «Кагарликський елеватор» покращиться оборотність оборотних засобів, що призведе як до підвищення ефективності їх використання, так і зростання ефективності діяльності підприємства.

За умов прибуткової роботи підприємства наслідком прискорення процесу обертання оборотних коштів є збільшення величини реалізованої продукції та річного прибутку.

РОЗДІЛ 4

ОХОРОНА ПРАЦІ

Небезпека елеваторів, КХП та інших підприємств зернового господарства обумовлена наявністю всередині технологічного обладнання великої кількості горючого матеріалу – зерна пшениці, соняшника – і можливості утворення вибухонебезпечних пило повітряних сумішей як всередині обладнання, так і в виробничих приміщеннях.

На хлібоприймальному підприємстві при всіх процесах, пов'язаних з переміщенням і обробкою зерна (вивантаження зерна з автомобілів, переміщення зернових мас норіями і транспортерами, завантаження зерна в зерносклади, випуск його з бункерів і вагових ковшів, очищення на сепараторах тощо), відбувається відділення від поверхні зерна мінеральних і органічних часток пилу. При цьому частина пилу переходить у зважений стан і його хімічна активність підвищується. За певних умов можливий спалах аерозолі. Іноді таке горіння може закінчитися вибухом.

Зберігання сирого зерна може супроводжуватися також утворенням метану і водню, суміші яких з повітрям є вибухонебезпечними. Але, враховуючи той факт, що об'єми приміщень КХП зерноскладів дуже великі, добре вентильовані, а також постійно проводиться контроль за температурою зберігання зерна, його зворушення, утворення вибухонебезпечної концентрації газоповітряної суміші практично неможливе.

Елеватор являє собою типові будівельні спорудження, що складаються з підсилоного поверху, власне силосного поверху й надсилосної галереї.

Завантаження-вивантаження продукту механізоване й здійснюється транспортним устаткуванням з робочої вежі. Потенційну небезпеку представляють процеси термічної активності збережених продуктів, що супроводжуються виділенням вибухонебезпечних і горючих газів, здатних привести до вибуху, можливістю пилоповітряного вибуху в силосах при завантаженні-вивантаженні й можливістю пилоповітряного вибуху при

виході продукту в підсилюючий поверх. Упродовж останніх 20 років Україна пережила три системні кризи. Економічне відновлення, що спостерігається в Україні у міжкризові періоди, виявляється недостатньо потужним, щоб позбавити її зазначених вад та забезпечити їй випереджаючу економічну динаміку.

Українська економіка має ключову залежність від коливань зовнішньої кон'юнктури на сировину, яка в ній виробляється та експортується. Всі економічні, фінансові, валютні та банківські кризи, яких зазнала Україна упродовж останніх 20 років, відбувалися на тлі падіння світових цін на сировину, яку вона постачає на міжнародні ринки.

Зернові культури є однією із найбільших товарних позицій на світовому ринку агропродовольства, торгівля якими здійснюється багатьма країнами, і зокрема вітчизняними агроекспортерами.

Нині стале виробництво зерна є стратегічно важливим для розвитку вітчизняної економіки та забезпечення продовольчої безпеки. Зерно також є основою формування доданої вартості в багаторівневому ланцюгу АПК й однією з найбільших за обсягами надходжень від експорту товарних позицій.

Аналіз діяльності підприємств-представників зернової галузі виявив ряд проблем, характерних для обох підприємств: високий ступінь зношеності основних виробничих фондів підприємств; зниження рівня оборотності оборотних коштів підприємства, головним чином завдяки значному збільшенню обсягів запасання готової продукції і сировини та матеріалів, що призводить до збільшення витрат, пов'язаних із їх зберіганням; відтік трудових ресурсів, що формує проблему нестачі кваліфікованих кадрів

Наявність контролю газоповітряного середовища дозволяє виключити з розгляду вражаючі впливи від першого фактора, але не звільняє від розробки в оперативно-тактичній частині заходів щодо недопущення вибуху.

Пилоповітряні вибухи непередбачені, однак, внаслідок значної різниці обсягів силосу й підсилюючого простору, вибух в останньому випадку буде мати більший вражаючий вплив. Тому розглядається аварія, пов'язана з

виходом з ладу транспортних елементів, що приводить до викиду протягом 300 з у підсилювальну галерею збереженого продукту.

Склади підлогового зберігання не представляють небезпеки через вибух (даних ні в практиці експлуатації, ні в літературних джерелах не зафіксоване).

Небезпека складів обумовлена (виключаємо загоряння несучої конструкції) процесами термічної активності в збереженому масиві. Для запобігання переходу аварійної ситуації в аварію склади підприємства оснащуються автоматичною системою контролю мікроконцентрації чадного газу.

Вражаючі фактори зерносушильної шахти обумовлені, насамперед, її падінням внаслідок втрати несучої здатності через термічні навантаження, що виникають у результаті пожежі, або механічних зовнішніх впливів з боку аварійних суміжних будинків і споруджень (толкова, норійна щогла).

Небезпечна відстань при падінні зерносушильної шахти (виходячи з найбільш несприятливого випадку) визначаються її висотою й дорівнює 29 м.

Для запобігання аварії, шахти в зонах сушіння обладнаються системою раннього виявлення несанкціонованого підвищення агента сушіння (РС). У той же час, в оперативно-тактичній частині розроблені заходи щодо локалізації й ліквідації аварійної ситуації до переходу її в аварію.

Толкова являє собою товстостінний цегельний будинок, призначений для одержання газоповітряної суміші високої температури для сушіння продукту. Газоповітряна суміш утвориться шляхом спалювання природного газу (основа метан).

Вражаючі фактори аварії в котельні, у першу чергу, обумовлені витоком (виходом) газу в приміщення операторної і наступним його вибухом.

Система газового контролю дозволяв виключити аварію при витоку газу (плавне наростання концентрації), але не гарантує безпеку при залповому викиді природного газу.

Вертикальні підйомники (норії) є допоміжним устаткуванням.

Вражаючими факторами при аваріях на норіях є:

- вплив, що травмує, на людину й руйнуючий вплив на будинки й спорудження при втраті несучої здатності (падінні) норійній щогли;
- вплив, що травмує, ударної хвилі на людину при вибуху;
- руйнуючий вплив на будинки й спорудження при вибуху.

Транспорти галереї є умовно-герметичними протяжними спорудженнями для транспортування рослинної сировини усередині об'єкта.

Транспорти галереї становлять небезпеку в силу пробуксовки транспортерної стрічки, можливим її загорянням, а також при внесенні джерела запалювання вибуху пилоповітряного середовища.

Для усунення можливих наслідків першого фактора транспортні галереї оснащуються показниками швидкості руху транспортерної стрічки й датчиками загазованості [98].

У той час, транспорти галереї розташовані усередині підприємства, обгороджені капітальними будинками й спорудженнями (будинки елеватора, сховища, допоміжні будинки й т.д.), крім того, можливе в них значення тротилового еквівалента не може перевищити тротиловий еквівалент елеваторів.

Млин. Потенційно можливі аварії можуть бути пов'язані з:

- загорянням рослинної сировини усередині встаткування внаслідок джерела запалювання від деталей машин,
- газоповітряним вибухом усередині приміщення (поверху),
- локальними вибухами усередині встаткування в момент його запуску або зупинки,
- пилоповітряним об'ємним вибухом у приміщеннях поверхів при виході в них борошністої сировини (пилу).

Мінімізація ймовірності виникнення перших двох аварій виробляється на підприємстві шляхом оснащення встаткування системами контролю

швидкості й підпора, а також системою контролю газоповітряного середовища, в приміщеннях об'єктів.

Локальні вибухи усередині встаткування не можуть вивести аварію за рівень «А», але здатні привести до розгерметизації встаткування й спровокувати пилоповітряний об'ємний вибух у приміщеннях поверхів.

Заходи профілактики аварійних ситуацій

Пожежопрофілактичні заходи на хлібоприймальних пунктах направлені на зниження пилу в приміщенні і на обладнанні, обмеження кількості горючих матеріалів, зосереджених в конструкціях апаратів і транспортних засобів, а також на запобігання розповсюдження пожежі.

Зерно, яке надійшло на зерносховище, очищають від полови, бур'янів, солом'яних продуктів, зернового пилу та іншого сміття, що знижує можливість його загоряння в сушарках. Через кожну добу роботи сушильні агрегати разом із завантажувально-розвантажувальними механізмами очищають від залишків зерна і пилу. Правильна конструкція і експлуатація газового господарства, надійний контроль температурного режиму в сушильних камерах, справність електрообладнання і механізмів підвищують рівень пожежної безпеки сушарок.

Для запобігання перегріву зерна сушарки обладнані приладами контролю за температурою теплоносія. Також здійснюють контроль за температурою зерна шляхом відбору проб через кожні 2 години. При нагріві зерна вище за граничні значення знижують температуру теплоносія. У разі виявлення самозаймання зерна, зупиняють агрегат, вивантажують зерно для його охолодження і вилучення ділянок з слідами самозаймання. У разі вимушеної зупинки сушарки зерно можна залишати в ній не більше ніж на добу, але обов'язково в охолодженому стані. Охолоджують зерно продуванням холодним повітрям протягом 20 хвилин.

Управління процесом руху матеріалу автоматизують і блокують з роботою розвантажувального пристрою. Підшипники та інші частини механізмів сушарки, що труться, регулярно змащуються.

Гонки стаціонарних зерносушарок розміщуються в окремих приміщеннях, відокремлених від основних глухими вогнестійкими стінами. Для запобігання переходу горіння з шахти, у завантажувальному бункері створюють сухий затвор (підтримується вогнетривкий шар зерна товщиною не менше ніж 1 м).

Сушильні агрегати, які працюють на рідкому паливі, обладнані приладами автоматики безпеки, які забезпечують відключення подачі газу при загасанні полум'я пальника, підвищенні температури і падінні тиску повітря перед форсункою.

Після обробки (очищення і сушіння) зерно надходить на зберігання в зерносклади хлібоприймальних пунктів.

Висота насипання зерна в складах біля стін досягає 2-2,5 метрів, в середній частині складу - до 5 метрів, а в складах з похилими підлогами - до 10 метрів. При завантаженні складів зерном насипом залишають відстань від верху насипу до горючих конструкцій покриття, електропроводів і світильників не менш ніж 0,5 метрів. На зерноскладах також залишають 10 % вільної площі для можливості перелопачування зерна при його самозайманні.

Зберігання в зерноскладах разом із зерном будь-яких пожежонебезпечних матеріалів, а також обладнання, робота несправних пересувних і стаціонарних механізмів не допускається. Світильники і електроустановлювальну апаратуру в складах використовують нило вологонепроникного виконання, а двигуни механізмів – закриті, з обдуванням. Крім вимикачів, встановлених у приміщеннях складів, передбачають загальний рубильник для відключення на складі всієї електромережі. Такі рубильники (пускові пристрої) разом із запобіжним захистом встановлюють зовні на неспалених стінах складів, або на окремих опорах, якщо будівля складу виконана зі спалених конструкцій. Зерносклади проектують без природного освітлення [99].

Підлоги зерноскладів роблять асфальтобетонними, бетонними, ґрунтобетонними, глинобетонними.

Щоб запобігти руйнуванню будівель від вибуху пилоповітряних сумішей слід передбачати можливість легкого розкидання значних площ будівель, що забезпечує необхідний викид продуктів вибуху пилу, і уникнути створення під підлогою каналі? і приміщень, в яких можливе скупчення вибухонебезпечного пилу, а також передбачати системи вентиляції і вживати заходів щодо попередження скупчення в них пило-повітряних сумішей і утворення джерел ініціації вибуху.

Таким чином, основним напрямом попередження вибухів пилу повинна бути максимальна герметизація технологічних систем і обладнання, а також систематичне і ефективне прибирання приміщень, що виключає накопичення пилу до небезпечних меж. Наявність аспіраційної установки, що забезпечує нормальні санітарні умови для роботи, виконання технологічного процесу по відбору домішок, які мають відмінний від зерна опір потоку повітря, попереджує можливість виникнення пожеж і пилових вибухів.

ВИСНОВКИ

В результаті проведення досліджень, на основі аналізу та узагальнення інформації, формування висновків і рекомендацій, мету роботи досягнуто, а саме обґрунтовано науково-методичні засади та практичні рекомендації щодо забезпечення сталого економічного розвитку підприємств зернового господарства України.

Для досягнення цієї мети нами було вирішено низку завдань:

- визначено економічну сутність ефективного розвитку;
- розкрито сутність методичних підходів до оцінки економічного розвитку;
- досліджено стан і тенденції ринку зернової продукції;
- обґрунтовано напрями удосконалення виробничої діяльності двох підприємств представників зернового господарства.

Ефективний стабільний розвиток – це основний показник розвитку і добробуту будь-якої країни, одна з основних макроекономічних цілей, досягнення якої зумовлене необхідністю випереджаючого зростання національного доходу у порівнянні із зростанням чисельності населення. Дослідження і критичний аналіз визначень зарубіжних і вітчизняних науковців сутності поняття «ефективний розвиток» дозволило дійти висновку, що, в цілому сутність цього поняття розглядається в межах трьох підходів: процесного, результативного і трансформаційного. Екстенсивний зростання – економічне зростання на основі кількісного збільшення економічного потенціалу країни незмінної якості та ефективності. Інакше кажучи, екстенсивний розвиток має місце в разі збільшення кількості застосованих факторів виробництва при незмінній технології їх з'єднання. Інтенсивний розвиток – економічне зростання на основі підвищення якості

(ефективності) економічного потенціалу країни при незмінній кількості використовуваних факторів виробництва.

Можна виділити три основні етапи вивчення економічного розвитку. Перший з них був пов'язаний з роботами Кейнса, Харрода і Домара, другий – з розвитком неокласичного підходу до теорії зростання у працях Солоу і Удзави, третій етап відродження інтересу до цієї проблеми базується на роботах «нового неокласичного напрямку».

Ринок зерна є однією з основних складових частин агропродовольчого ринку. Він являє собою досить складну систему різних взаємовідносин товаровиробників (продавців) та споживачів (покупців) зерна, відповідних господарських зв'язків між ними, а також впливу регулюючих державних органів на ефективність його роботи. При аналізі регіонального ринку зерна слід враховувати всі особливості, властиві виробництву та збуту аграрної продукції в окремому регіоні, а також основні соціально-економічні тенденції регіонального розвитку.

З того кола проблем, які були визначені під час проведення аналізу виробничо-господарської діяльності підприємств-представників зернового господарства ми зупинились на розробці шляхів вирішення проблеми за двома напрямками: оновлення основних фондів і покращення оборотності оборотних засобів.

Для ТОВ «Бузький елеватор» обґрунтовано модернізацію основних засобів, а саме: запропоновано замість застарілого сепаратора А1-БЦС встановити більш продуктивне та новіше обладнання, таке як: сепаратор А1-БІС-100 та додатково скальператор А1-БЗО-100, оскільки зерно часто містить крупні домішки.

Ефект від удосконалень передбачався в тому, що при збільшені об'ємів заготівель зерна збільшиться і ефективність операцій, які виконуються, а отже і прибуток підприємства підвищиться, тобто поліпшиться економічний стан підприємства, клієнтська база користувачів поповниться за рахунок

підвищення попиту на виконання окремих операцій у даному випадку – очистки зерна.

Аналіз показників проектного року показав, що в результаті впровадження заходу на ТОВ «Бузький елеватор» зростуть всі показники ефективності виробничої діяльності, а саме – підвищиться обсяг виробництва і реалізації продукції, покращиться ефективність використання основних засобів, зменшаться витрати на 1 грн. продукції, зростуть показники прибутковості.

З метою підвищення оборотності оборотних фондів на ПАТ «Кагарликський елеватор» пропонується застосувати систему ощадливого виробництва, яка покликана управляти виробничим підприємством, засновуючись на прагненні мінімізації усіх видів втрат і клієнторієнтованості бізнесу.

Аналіз показників проектного року показав, що в результаті впровадження концепції ощадливого виробництва на ПАТ «Кагарликський елеватор» покращиться оборотність оборотних засобів, що призведе як до підвищення ефективності їх використання, так і зростання ефективності діяльності підприємства. За умов прибуткової роботи підприємства наслідком прискорення процесу обертання оборотних коштів є збільшення величини реалізованої продукції та річного прибутку.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Довгань Л.Є., Каракай Ю.В., Артеменко Л.П. Стратегічне управління : навч. посібн. К. : Центр навч. літ-ри, 2009. 440 с.
2. Космамбетова Р.П. Стратегія стійкого соціально-економічного розвитку й механізми її реалізації на прикладі республіки Казахстан. Персонал. 2005. № 10. с. 72. 81. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://personal.in.ua/article.php?ida=150>].
3. Лук'яненко Д.Г. Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації : монографія / за ред. д-ра екон. наук, проф. Д.Г. Лук'яненка. К. : КНЕУ, 2001. 538 с.
4. Митяй О.В. Проектний аналіз : навч. посібн. К. : Професіонал, 2008. 288 с.
5. Мізюк Б.М. Стратегічне управління : підручник. Вид. 2-ге, [перероб. та доп.]. Львів : Магнолія плюс, 2006. 392 с.
6. Пирог О.В., Катан Л.І. Сталий соціально-економічний розвиток України в умовах формування інвестиційної політики держави. 2008. № 4-2. [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Aprer/2008_4_2/63.pdf.
7. Портер М. Стратегія конкуренції : пер. з англ. К.: Основи, 1998. 236 с.
8. Решетило В.П. Національна економіка : навч. посібн. / за заг. ред. В.П. Решетило. Хар-ків : Вид-во ХНАМГ, 2009. 386 с.
9. Чистов С.М., Никифоров А.Є., Куценко Т.Ф. та ін. Державне регулювання економіки : навч. посібн. К. : Вид-во КНЕУ, 2000. 316 с.
10. Швайка Л.А. Державне регулювання економіки : навч. посібн. К. : Знання, 2006. 435 с.
11. Шершньова З.Є. Стратегічне управління : підручник Вид. 2-ге, [перероб. та доп.]. К. : КНЕУ, 2004. 699 с.

12. Комарницький І. Ф. Економічна теорія: Курс лекцій. Чернівці: Рута, 2006. 334 с.
13. Кемпбелл Р.М., Брю С.Л. Аналітична економія: принципи, проблеми і політика / Пер. з англ. Львів: Просвіта, 1997. Ч. 1: Макроекономіка. 671 с.
14. Дорнбуш Р., Фішер С. Макроекономіка / Пер. з англ. В. Мусієнко, В. Овсієнко. К.: Основи, 1996. 814 с.
15. Самуельсон П., Нордхаус В. Экономика. Economics: Учеб. пособие / Пер. с англ. 16-е изд. М.; СПб.; К.: Вильямс, 2000. 688 с.
16. Kuznets S. Modern Economic Growth. Yale University Press: New Haven, 1966. – 230 p.
17. Шніцер М. Порівняння економічних систем / Пер. з англ. К.: Основи, 1997. 519 с.
18. Bade R. Foundations of Macroeconomics. 4th Edition. Boston: Addison Wesley Higher Education, 2003. 250 с.
19. Кабаці Б.І. Теоретичні аспекти дослідження впливу фінансово-кредитного механізму регулювання на економічне зростання. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2013. Вип. 23.17. С. 210–217.
20. Дзюбик С. Д. Механізм регулювання ринкової економіки. К.: ІДУС, 1995. 66 с.
21. Єрохін С. А. Структурна трансформація національної економіки (теоретико-методологічний аспект): Монографія. К.: Світ знань, 2002. 528 с.
22. Висоцька І.Б. Чинники економічного зростання. *Фактори економічного зростання: Збірник наук. праць Інституту економіки НАН України*. К., 2001. С. 4–11.
23. Чепінога В. Г. Основи економічної теорії: Навч. посібник. К.: Юрінком Інтер, 2003. 456 с.
24. Безугла В.О. Парадигма економічного зростання в умовах відкритої економіки. *Modern trends in scientific thought development: Materials*

Digest of the 2nd International Scientific and Practical Conference Economic Sciences. Odessa: InPress, 2011. P. 160–163.

25. Оголь Д. О. Економічне зростання: сутність, якість і стійкість. *Економічна теорія та історія економічної думки*. 2015. №2. С. 67–72.

26. Сацик І. В. . Якісне економічне зростання в Україні: сучасний стан і шляхи забезпечення [Електронний ресурс]. 2010. Режим доступу до ресурсу: www.economy.nauka.com.ua.

27. Томас В., Дайламі М., Дарешвар А. та ін. Якість економічного зростання / Пер. з англ.; Наук. ред. пер. О. Кілієвич. К.: Основи, 2002. 350 с.

28. Human Development for Everyone. Briefing note for countries on the 2018 Human Development Report. Human Development Report, 2018. URL: <http://report.hdr.undp.org/> (Last accessed: 26.09.2021).

29. Лутчин Н. Статистичне вивчення якості та стійкості економічного зростання: регіональний аспект. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2011. №129. С. 29–32.

30. Міщук О. В. Стратегія стійкого розвитку в забезпеченні умов економічного зростання [Електронний ресурс]. 2008. Режим доступу до ресурсу: www.confcontact.com.

31. Новий тлумачний словник української мови / укл. В. Яременко, О. Сліпущко. К. : Аконіт, 1998. 351 с.

32. Предборський В. А. Економічна теорія : Підручник для студентів вищих навчальних закладів / Під ред. В. А. Предборського. К.: Кондор, 2003. 491 с.

33. Корнійчук Л. Економічне зростання і сталий розвиток. *Економіка України: Політико-економічний журнал*. 2008. № 4. С. 82-90.

34. Коляденко С. В. Структурні зміни в економіці регіонів як запорука економічного зростання. *Ефективна економіка* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=485>.

35. Жаліло Я. А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави: монографія. К.: НІСД, 2009. 336 с.

36. Попкова Е. Г. Новое качество экономического роста и «воронки отсталости». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.econ.asu.ru/lib/sborn/iecm2006/pdf/stat15.pdf>.
37. Стан світу - 2002 [Текст] / [К. Флавін, Г. Френч, Г. Гарднер та ін.; пер. з англ. ВГО "Україна. Порядок денний на XXI століття" та інститут сталого розвитку]. К. : Інтелсфера, 2002. 289 с.
38. Амоша О.І., Новікова О.Ф. Проблеми та шляхи забезпечення соціальної орієнтації економіки України. *Журнал європейської економіки*. 2005. Т.4 (№2). С.184-196.
39. Білецька Л.В., Білецький Л.В., Савич В.І. Економічна теорія: Політекономія. Мікроекономіка. Макроекономіка : Навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2005. 651 с.
40. Тарасевич В.М., Білоцерківець В.В., Горобець С.П., Давидов О.В. та ін. Економічна теорія : Підручник / За ред. В. М. Тарасевича; М-во освіти і науки України, Нац. металургійна акад. України. К.: Центр навчальної літератури, 2006. 779 с.
41. Томас В., Дайламі М., Дерешвар А. та ін. Якість економічного зростання / Пер. з англ.; наук. ред. пер. О. Кілієвич. К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2002. 350 с.
42. Геєць В. М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку: монографія. Ін-т економіки та прогнозування НАН України. К., 2009. 863 с.
43. Геєць В. М. Нестабільність та економічне зростання. Х.: Форт, 2000. 344 с.
44. Осауленко О.Г. Стійке економічне зростання: макроекономічна політика та державне регулювання. К.: 2001. 84 с.
45. Ivaschenko O. Growth and inequality: evidence from transitional economies. *Fiscal policy, macroeconomics and growth*. 2002. №5. С. 74–79.

46. Wyatt G. Corruption, Productivity and Transition / Geoffrey Wyatt. – School of Management and Languages, Heriot-Watt Un: School of Management and Languages, Heriot-Watt University, Edinburgh, 2002. 112 с.
47. Bojadzieva H. Factors of Economic Growth in the Transition Economies of Eastern Europe: The Case of Macedonia. *Smith College. Issues in Political Economy*. 2005. №14. С. 196–202.
48. Білецька Л. В. Економічна теорія: Політекономія. Мікроекономіка. Макроекономіка : Навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2005. 651 с.
49. Крупка М., Островерх П., ергій Реверчук С. Основи економічної теорії : Підручник / Львівський нац. ун-т ім. І.Франка. К.: Атіка, 2001. 343 с.
50. Solow R. M. A Contribution to the Theory of Economic Growth. *The Quarterly Journal of Economics*. 1956. Т. 70, № 1 (February). С. 65-94.
51. Solow R. M. Technical Change and the Aggregate Production Function. *The Review of Economics and Statistics[en]*. 1957. Т. 39, № 3 (August). С. 312-320.
52. Економічна теорія. Політекономія : Підручник / Віктор Базилевич, Віктор Попов, Катерина Базилевич та ін.; За ред. В.Д.Базилевича. -3-тє вид., доп. і перероб.. К.: Знання-Прес, 2004. 615 с.
53. Sheshinski E. Optimal accumulation with learning by doing / E.Sheshinski // Karl Shell, ed., *Esseys on the Theory of Optimal Economic Growth*. Cambridge, MA: MIT Press, 1967. 112 p.
54. Lucas R.E. On the mechanics of economic development. *Journal of Monetary Economics*. 1988, July. № 22, № 1. P. 3-42.
55. Romer P.M. Growth based on increasing returns due to specialization. *American Economic Review*. 1987, May. V. 77. № 2.
56. Romer P.M. Increasing returns and long-run growth. *Journal of Political Economy*. October, 1986. V. 94. P. 1002-1037.
57. Aghion P., Howitt P., Model of Growth through Creative Distraction. *Econometrica*. 1992. Vol. 60. P. 223-251.

58. Шегда А.В. Взаємозв'язок економічного зростання та конкурентоспроможності. *Економіка і управління*. 2008. № 1. С. 5-11.
59. Радіонова І.Ф. Економічне зростання з участю людського капіталу. *Економіка України*. 2009. № 1. С. 19-30.
60. Бородіна О.М., Киристюк С.В., Попова О.Л. та ін. Державна підтримка агросфери: еволюція, проблеми / за ред. д-ра екон. наук О.М. Бородіної. К.: Ін-т екон. та прогнозування НАНУ, 2008. 264 с.
61. Данильченко Р.В. Міжнародний досвід функціонування та регулювання зернового ринку. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2014. Вип. 1. с. 109-118
62. Колодійчук В.А. Логістична концепція управління запасами на регіональному зерновому ринку. *Вісник Львівського національного аграрного університету : економіка АПК*. 2012. №19(1). С.160–169.
63. Колодійчук В.А. Галузеве позиціонування зернопродуктового підкомплексу АПК України. *Економічний часопис ХХІ*. 9-10(1)'2014. С.45-49.
64. Дмитрук Б.П. Про реформування інфраструктури ринку зерна. *Економіка АПК*. 2013. №1. С. 60-65.
65. Колесник В.М. Організаційні аспекти маркетингу у зернопродуктовому підкомплексі АПК. *Тези доповідей Причорноморської регіональної науково-практичної конференції*. Миколаїв, 2006. С. 36-38.
66. Герцик В.А. Ієрархічна структура організаційно-економічного механізму управління розподілом підприємства. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/knp/1.
67. Соболев Д.А. Роль інструментів державного регулювання у вдосконаленні логістичної системи торгівлі зерном в Україні. *Економіка АПК*. 2012. № 8. С. 44-46.
68. Ганганов В.М., Лисюк В.М., Нікішина О.В. Механізм розподілу доходів на зерновому ринку України. *Економіка АПК*. 2012. №12. С. 30-39.

69. Власюк В. Траектория украинского ВВП: есть ли возможность ее изменить. [Електронний ресурс]. 2020. Режим доступу до ресурсу: <https://www.epravda.com.ua/rus/columns/2019/05/7/647578/>.
70. Сацик В. І. Якісне економічне зростання в Україні: сучасний стан і шляхи забезпечення. *Ефективна економіка* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=485>
71. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
72. Пирог О. В. Стратегічні перспективи економічного розвитку національної економіки України. *Бізнес інформ*. 2019. №11. С. 32-34.
73. Чмерук Т. Глобальна економічна шахівниця та Україна [Електронний ресурс]. 2020. Режим доступу до ресурсу: <https://ua.112.ua/mnenie/hlobalna-ekonomichna-shakhiynytsia-ta-ukraina-534028.html>.
74. FAO. Короткий огляд попиту і пропозиції зерна [Електронний ресурс]. 2019. Режим доступу до ресурсу: <http://www.fao.org/countryprofiles/index/ru/iso3=UKR>.
75. Бізнес довідник "Флагма" [Електронний ресурс] // Flagma, 2018. Режим доступу до ресурсу: <https://flagma.ua/luzga-podsolnechnika-so420721-2.html>.
76. Ключан В. І. Підвищення економічної ефективності виробництва зерна в аграрних підприємствах Миколаївської області. *Український журнал прикладної економіки*. 2019. №4. С. 76–86.
77. Історія ПАТ «Кагарликський елеватор». Режим доступу до ресурсу: <http://hkhp.ks.ua/ua/>
78. Історія ТОВ «Бузький елеватор». Режим доступу до ресурсу: https://youcontrol.com.ua/catalog/company_details/42896243/
79. Мерко І.Т., Моргун В.О. Наукові основи і технологія переробки зерна. Одеса, 2001 348 с.

80. Дзюбинська Х. М., Шашина М. В. Обґрунтування необхідності застосування систем ощадливого виробництва для підвищення ефективності промислових підприємств. *Економіка та суспільство*, 2018. №18.
81. Кузнєцова Т.В., Красоввська Ю.В., Подлевська О.М. Управління потенціалом підприємства: Навчальний посібник. Рівне: НУВГП, 2016. 195 с.
82. Привабливість харчового бізнесу в Україні : монографія / Басюркіна Н.Й. та ін.; за ред. д.е.н. Басюркіної Н.Й. Одеса : ОНАХТ, 2017. 192 с.
83. Економічні трансформації бізнес-структур в Україні: монографія / Басюркіна Н.Й. та ін.; за ред. д.е.н. Басюркіної Н.Й. Одеса : ОНАХТ, 2018. 288 с.
84. Інноваційно-інвестиційний розвиток бізнес-структур в Україні : монографія / Басюркіна Н.Й. та ін.; за ред. д.е.н. Басюркіної Н.Й. Одеса: ОНАХТ, 2019. 226 с.
85. Ефективність використання інноваційно-інвестиційного потенціалу продовольчого бізнесу: монографія / Н. Й. Басюркіна, Н. С. Белали, Т. В. Бордун та ін. ; за ред. Ю. О. Бровкіної ; Одес. нац. акад. харч. технологій. Одеса : ОНАХТ, 2020. 151 с.
86. Басюркіна Н.Й. Агропромислові формування в забезпеченні продовольчої безпеки : монографія. Одеса: ІПРЕЕД НАНУ, 2013. 441 с.
87. Басюркіна Н.Й. Дудка Т.В., Меліх О.О. Адаптація харчових підприємств України до нестабільних умов господарювання : Монографія // Одеса: ОНАХТ, 2013. 160 с.
88. Беликов А.С., Касьян А. И., Дмитрюк С. П., Устимович Л. Д., Годяев С. Г., Голендер В. А. Основы охраны труда: учебник для студентов высших учебных заведений Украины III-IV уровней аккредитации./ Под ред. д. т. н. профессора А.С. Беликов. Днепропетровск. «Журфонд», 2007. 494 с.
89. ПІ 2.0.00-083-1999. Примірний інструкція з охорони праці під час післязбиральної доробки зерна (3192).

90. Методичні вказівки до виконання і оформлення кваліфікаційної роботи магістра напряму підготовки 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність» за освітньою програмою «Економіка підприємства», «Управління бізнесом», «Міжнародна торгівля» та «Міжнародна торгівля зерном» денної та заочної форми навчання / Укл. Н.Й. Басюркіна, Т.В. Свистун. Одеса: ОНАХТ, 2016. 40 с.

91. Методичні вказівки до виконання і оформлення дипломної роботи – економічної частини міжкафедрального комплексного дипломного проекту сту-дентів напряму підготовки 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність» за освітньою програмою «Економіка підприємства» денної та заочної форми навчання / Укл. Н.Й. Басюркіна, Т.В. Свистун. Одеса: ОНАХТ, 2016. 38 с.

92. Методичні вказівки до виконання курсової роботи «Управління проектами» для студентів спеціальності 051 «Економіка» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» і спеціальності 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність» галузі знань 07 «Управління та адміністрування» / Укл. Н.Й. Басюркіна. Одеса : ОНАХТ, 2017. 45 с.

93. Басюркіна Н.Й. «Антикризове управління підприємницькими структурами»: конспект лекцій для студентів за напрямом підготовки магістра 07 «Управління та адміністрування» спеціальністю 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність» освітньою програмою «Економіка підприємства». Одеса : ОНАХТ, 2017. 50 с.

94. Басюркіна Н.Й. «Управління проектами»: конспект лекцій для студентів, що навчаються за спеціальністю 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність» освітньою програмою «Економіка підприємства» та спеціальністю 051 «Економіка» освітньою програмою «Економіка підприємства» за напрямом підготовки магістра денної і заочної форм навчання. Одеса : ОНАХТ, 2017. 172 с.

95. Басюріна Н.Й. Кон'юнктура світових ринків товарів та послуг: конспект лекцій для бакалаврів спеціальності 6.030504 "Економіка підприємства" денної та заочної форм навчання. Одеса: ОНАХТ, 2015. 27 с.

96. Вігуржинська С.Ю., Басюріна Н.Й., Свистун Т. В. Економіка підприємства : навч. посібник / за ред. С.Ю. Вігуржинської. Одеса : ОНАХТ, 2018. 116 с.

97. Карпов В.А., Басюріна Н.Й., Горбаченко С.А., Шевченко-Перепьолкіна Р.І. Проектний аналіз : навч. посібник / за ред. проф. Карпова В.А. Київ: Видавничий дім «Кондор», 2019. 324 с.

98. Методи проведення спеціальних економічних розрахунків : підручник / Осіпов П.В., Басюріна Н.Й., Дудка Т.В. та ін.; під ред. д.е.н., проф. Осіпова П.В. Одеса: Друк, 2010. 262 с.

99. Свистун Т.В., Басюріна Н.Й., Вігуржинська С.Ю. Підприємництво та інвестиційна діяльність в харчовій та переробній промисловості: навч. посібник. Дніпро: Середюк Т.К., 2021. 248 с.

ДОДАТКИ**ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Факультет Експертизи, біотехнології, харчової інженерії, підприємництва та торгівлі

Кафедра Торговельного підприємництва, товарознавства та управління бізнесом

Ступінь вищої освіти – другий (магістр)

Спеціальність 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність»

Освітня програма «Підприємництво і торгівля, товарознавство та експертиза в митній справі»

**ГРАФІЧНІ МАТЕРІАЛИ
ДО КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ МАГІСТРА**

**на тему: «Стратегія повоєнного розвитку
зернового господарства України»**

Здобувачка _____ Кучеренко Валерій Олександрович
Підпис

Керівник: _____ д.е.н., професор Басюркіна Н.Й.
Підпис

Таблиця 1

Визначення поняття «стратегія» різними авторами

Автор	Визначення
З. Шершньова	Стратегія – це конкретизована у певних показниках позиція в середовищі, яку займає підприємство, це своєрідний погляд на внутрішнє і зовнішнє середовище і спроба знайти шляхи ефективного пристосування до зовнішніх, неконтрольованих фірмою факторів, а також проведення необхідних змін елементів та їхніх комбінацій внутрішнього середовища
Л. Швайка	Стратегія – це узагальнена модель майбутнього стану економіки та планових дій щодо його досягнення, яка встановлює основні напрями, цілі та пріоритети діяльності, визначає критичні ресурси та необхідні нововведення, містить засоби реалізації пріоритетів та індикатори досягнення планованого результату
С. Чистов	Стратегія – це детальний, усебічний комплексний план, спрямований на втілення місії організації (держави)
Б. Мізюк	Стратегія – це складний і потенційно потужний інструмент, за допомогою якого сучасне підприємство може протистояти швидким і непередбачуваним змінам середовища
К. Андрюс	Стратегія – цілеспрямовані рішення, які визначають і розкривають цілі компанії; приводять до розроблення принципів планів і політик організації, які спрямовані на досягнення цілей; визначають рамки ділової активності компанії і тип людської та економічної організації; визначають природу економічного та неекономічного вкладу, який компанія намагається зробити задля своїх власників, працівників, клієнтів і громадськості
Дж. Б. Куін	Стратегія – це спосіб поведінки або план, який інтегрує основні цілі організації, норми та дії в єдине ціле, допомагає спрямовувати та розмішувати ресурси унікальним чином, який заснований на відносних внутрішніх перевагах і недоліках організації, очікуваних змінах в оточенні та пов'язаних з ними діями конкурентів
А. Чандлер	Стратегія – встановлення основних довгострокових цілей і намірів організації, а також напрямку дій і ресурсів, які необхідні для досягнення цілей
Г. Ансофф	Стратегія – набір правил для прийняття рішень, якими організація керується у своїй діяльності
Б. Карлоф	Стратегія – узагальнююча модель дій, необхідних для досягнення встановлених цілей шляхом координації розподілу ресурсів компанії
М. Портер	Стратегія – аналіз внутрішніх процесів та взаємодій між різними складовими організації для того, щоб визначити як і де додається цінність, позиціонування організації щодо галузевого середовища
А. Мескон	Стратегія – комплексний план, сформований для здійснення місії організації та досягнення її цілей

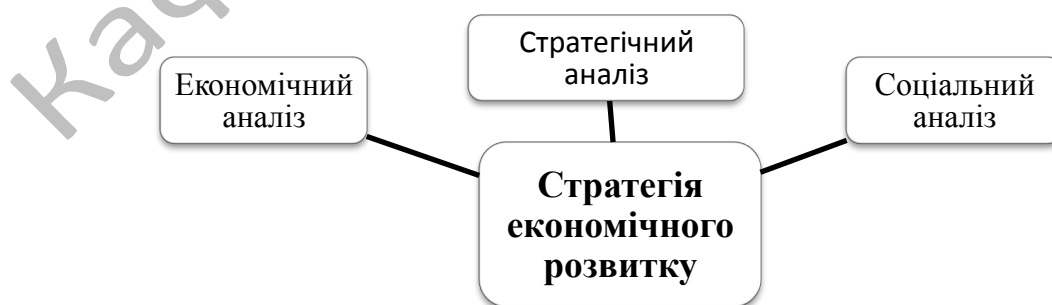

Рис. 1. Типи аналізу для розробки стратегії економічного розвитку

Рис. 2. Критерії ефективного розвитку

Рис. 3. Джерела економічного розвитку

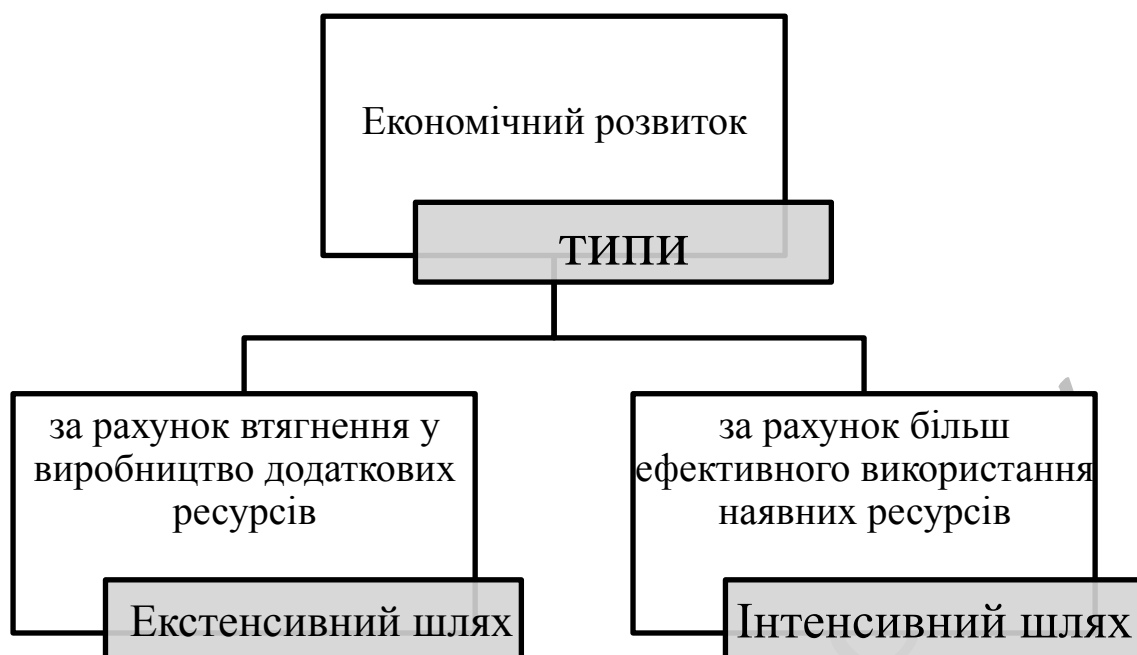

Рис. 4. Типи економічного розвитку

Таблиця 2

Кон'юнктура світового ринку зернових культур

Період	Виробництво	Пропозиція	Споживання	Торгівля	Запаси на кінець періоду	Глобальний показник співвідношення обсягів запасів і споживання	Співвідношення запасів основних експортерів до їх використання
	МЛН. ТОН					Відсотків	
2009/2010	2260,6	2795,8	2223,1	279,4	572,7	25,2	20,3
2010/2011	2249	2821,7	2273	289,9	548,7	23,6	18,1
2011/2012	2340,9	2887,7	2317,3	322,5	566,5	24,5	18,4
2012/2013	2294,1	2860,6	2313,2	318,2	558,1	23,1	17,2
2013/2014	2526	3084,2	2418,8	364,2	636,3	25,5	18,6
2014/2015	2572,5	3208,9	2493,7	376,9	711,7	28,3	19,1
2015/2016	2541,3	3253,1	2513,6	392,7	743,3	28,6	16,8
2016/2017	2612,6	3346,8	2570,6	405,2	772,8	29,6	17,6
2017/2018	2657,8	3430,6	2615	421,6	809,7	30,5	18
2018/2019	2608,6	3418,3	2651,5	413,4	766,5	28,3	16,7

Таблиця 3

Кон'юнктура ринку зерна України та його вплив на глобальну торгівлю

Період	Виробництво	Пропозиція	Споживання	Торгівля (експорт)	Торгівля (Імпорт)	Запаси на кінець періоду
	МЛН.ТОН					
2009/2010	45,616	54,821	26,975	20,965	0,143	7,023
2010/2011	38,93	45,952	27,133	12,336	0,227	6,711
2011/2012	56,412	63,123	29,956	21,827	0,205	11,544
2012/2013	45,879	57,423	26,711	23,204	0,176	7,684
2013/2014	62,899	70,582	27,255	32,6	0,219	10,945
2014/2015	63,653	74,598	26,979	34,85	0,163	12,932
2015/2016	59,941	72,873	24,001	39,635	0,179	9,416
2016/2017	65,529	74,873	23,196	44,669	0,219	7,3
2017/2018	60,827	68,127	22,264	40,071	0,227	6,018
2018/2019	69,033	75,051	21,582	47,097	0,246	5,807

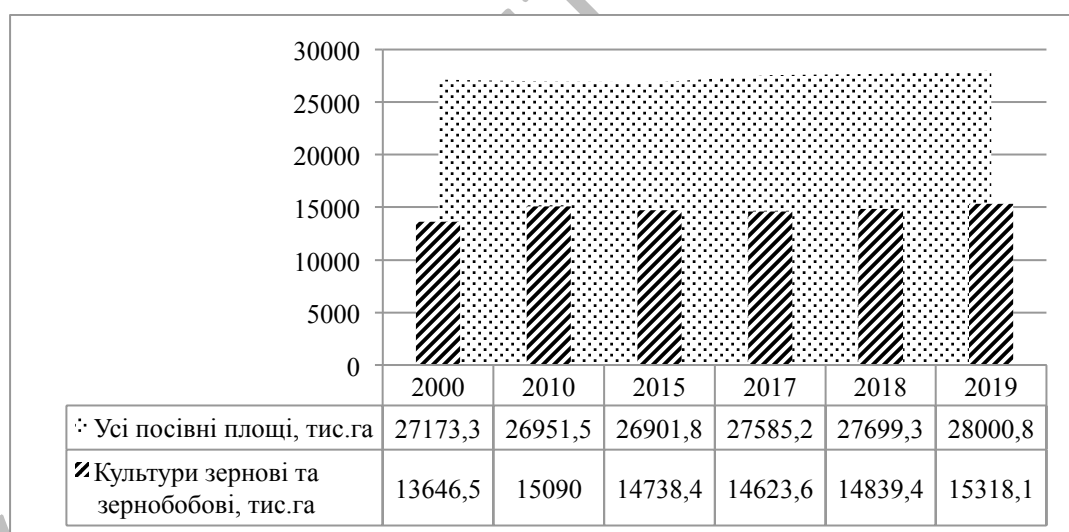

Рис. 5. Динаміка зміни посівних площ під зерновими культурами

Рис. 6. Динаміка виробництва стратегічних зернових культур.

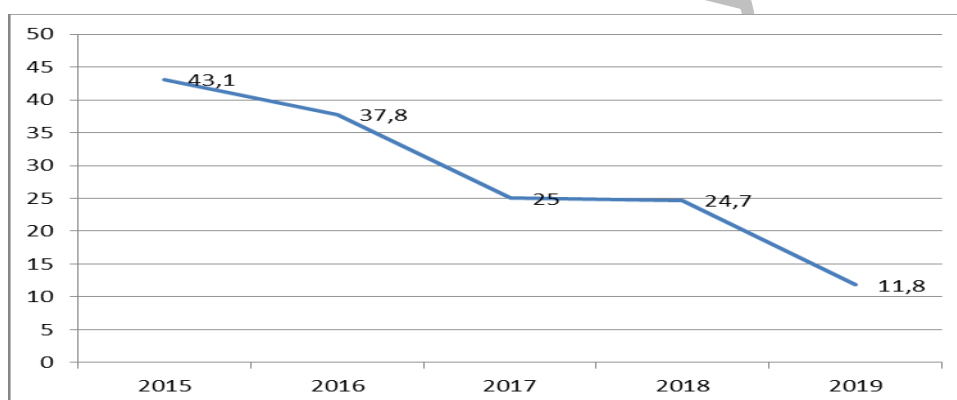

Рис. 7. Рівень рентабельності зернових та зернобобових культур, %.

Таблиця 4

Порівняння рентабельності виробництва основних зернових культур у 2015 році та 2019-му, %

Культури	2015 р.	2019 р.	2019 до 2015 р.
Зернові та зернобобові, усього	43,1	11,8	-31,3
Пшениця	36,4	7,3	-29,1
Кукурудза на зерно	50,3	17,8	-32,5
Ячмінь	28,3	2,3	-26
Жито	21,9	9,9	12
Овес	21,5	8,8	-12,7
Гречка	100	6,6	-93,4
Просо	58,4	20,2	-38,2

Таблиця 5

Основні техніко-економічні показники виробничо-господарської
діяльності ПАТ «Кагарликський елеватор»

Показник	Попередній рік	Звітний рік	Відхилення	
			абсолютне	відносне
1. Середньорічна виробнича потужність, (натур. од.)	96,6	96,6	0,00	0,00
2. Фактично вироблено продукції, (натур. од.)	14,2	14,8	0,60	0,04
3. Коефіцієнт використання виробничої потужності, частки	14,70	15,32	0,62	0,04
4. Обсяг виробленої промислової продукції (без ПДВ й акцизного збору):	64691	81064	16373,00	0,25
5. Обсяг реалізованої продукції в діючих цінах (без ПДВ й акцизного збору), тис. грн	69043,3	75729,6	6686,30	0,10
6. Середньорічна вартість основних фондів основного виду діяльності, тис. грн.	46122,5	42498,5	-3624,00	-0,08
7. Фондовіддача, грн/грн	1,40	1,91	0,50	0,36
8. Середній залишок оборотних коштів, тис. грн.	75265	173328	98063,00	1,30
9. Коефіцієнт оборотності оборотних коштів, частки	0,92	0,44	-0,48	-0,52
10. Середньооблікова чисельність штатних працівників облікового складу, осіб	421	381	-40,00	-0,10
11. Середньорічний виробіток одного працівника, тис. грн. /осіб	153,66	212,77	59,11	0,38
12. Середньорічна заробітна плата одного працівника, тис. грн.	154,8	162	7,20	0,05
13. Операційні витрати на виробництво продукції, тис. грн.	125925	154299	28374,00	0,23
14. Витрати на 1 гривню виробленої продукції, грн/грн	0,83	0,89	0,06	0,07
15. Матеріалоємність, грн/грн	0,57	0,60	0,03	0,06
16. Чистий дохід (виторг) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн.	151516	173699	22183,00	0,15
17. Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн.	125925	152882	26957,00	0,21
18. Чистий прибуток, тис. грн.	2419	-4331	-6750,00	-2,79
19. Рентабельність капіталу	1,83	-1,82	-3,65	-2,00
20. Рентабельність продажів	1,60	-2,49	-4,09	-2,56

Таблиця 6

Основні техніко-економічні показники виробничо-господарської
діяльності ТОВ «Бузький елеватор»

Показник	Попередній рік	Звітний рік	Відхилення	
			абсолютне	відносне
1. Середньорічна виробнича потужність, (натур. од.)	61	61	0	0,00
2. Фактично вироблено продукції, (натур. од.)	15,6	19	3,4	17,89
3. Коефіцієнт використання виробничої потужності, частки	25,57	31,15	5,57	17,89
4. Обсяг виробленої промислової продукції (без ПДВ й акцизного збору):	51284	51863	579	1,12
5. Обсяг реалізованої продукції в діючих цінах (без ПДВ й акцизного збору), тис. грн	50074	50957	883	1,76
6. Середньорічна вартість основних фондів основного виду діяльності, тис. грн.	23458	22973	-485	-2,07
7. Фондовіддача, грн/грн	2,19	2,26	0,07	3,26
8. Середній залишок оборотних коштів, тис. грн.	19835	21220	1385	6,98
9. Коефіцієнт оборотності оборотних коштів, частки	2,52	2,40	-0,12	-4,88
10. Середньооблікова чисельність штатних працівників облікового складу, осіб	70	61	-9	-12,86
11. Середньорічний виробіток одного працівника, тис. грн. /осіб	732,63	850,21	117,58	16,05
12. Середньорічна заробітна плата одного працівника, тис. грн.	83,14	84,90	1,76	2,11
13. Операційні витрати на виробництво продукції, тис. грн.	30688	36876	100	0,33
14. Витрати на 1 гривню виробленої продукції, грн/грн	0,60	0,71	0,11	18,82
15. Матеріалоємність, грн/грн	0,14	0,13	0,01	x
16. Чистий дохід (виторг) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн.	50 074	50 957	883	1,76
17. Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн.	36111	39558	3447	9,55
18. Чистий прибуток, тис. грн.	222	8843	8621	3883,33
19. Рентабельність капіталу	0,47	21,31	20,85	x
20. Рентабельність продажів	0,44	17,35	16,91	x

Таблиця 7

Базовий кошторис витрат ТОВ «Бузький елеватор»

Статті	Одиниці вимірювання	Всього витрат	Заробітна плата	Відрахування на СЗ	Паливо	Електроенергія	Матеріали	Амортизаційні відрахування	Інші витрати
З/П робітників	Грн	285600	285600	-	-	-	-	-	-
Нарахування на С/З	Грн	62832	-	62832	-	-	-	-	-
Паливо і електроенергія	Грн	1217730,8	-	-	865520	352211	-	-	-
Втрати	Грн	112500	-	-	-	-	-	-	112500
Загальногосподарські витрати	Грн	4659684	1155000	254100	851560	12564	837600	48860	1500000
Всього	Грн	6338346,8	1440600	316932	1717080	364774,8	837600	48860	1612500
Рентабельність	%	20	-	-	-	-	-	-	-
Прибуток	Грн	1267669,4	-	-	-	-	-	-	-

Таблиця 8

Розрахунок прибутку ТОВ «Бузький елеватор»

Операції	Т/%		Прибуток на 1 грн		Прибуток всього, грн	
	до	після	до	після	до	після
Приймання	25000	36150	9,08	9,08	227018,15	328268,25
Відпуск	24600	35750	9,08	9,08	223385,86	324635,96
Зберігання	90000	130140	9,08	9,08	817265,35	1181765,69
Очищення	79000	114234	4,85	2,77	383150,00	316428,18
Всього	218600	316274			1650819,36	2151098,08

Таблиця 9

Прогноз зміни показників економічної діяльності ТОВ «Бузький елеватор»

Показник	Звітний рік	Проект	Відхилення	
			абсолютне	відносне
1. Середньорічна виробнича потужність, (натур. од.)	61	61	х	х
2. Фактично вироблено продукції, (натур. од.)	19	27,36	8,36	44
3. Коефіцієнт використання виробничої потужності, частки	31,15	44,85	13,7	х
4. Обсяг виробленої промислової продукції (без ПДВ й акцизного збору):	51863	74682,72	22819,72	44
5. Обсяг реалізованої продукції в діючих цінах (без ПДВ й акцизного збору), тис. грн	50957	73378,08	22421,08	44
6. Середньорічна вартість основних фондів основного виду діяльності, тис. грн.	22973	23547,35	574,35	2,50
7. Фондовіддача, грн/грн	2,26	3,17	0,91	40,27
8. Середній залишок оборотних коштів, тис. грн.	21220	21220	0,00	0,00
9. Коефіцієнт оборотності оборотних коштів, частки	2,4	3,51	1,11	46,25
10. Середньооблікова чисельність штатних працівників облікового складу, осіб	61	61	0,00	0,00
11. Середньорічний виробіток одного працівника, тис. грн. /осіб	850,21	1224,307	374,10	44,00
12. Середньорічна заробітна плата одного працівника, тис. грн	84,9	84,9	0	0
13. Операційні витрати на виробництво продукції, тис. грн	36876	50888,88	14012,88	38
14. Витрати на 1 гривню виробленої продукції, грн/грн	0,71	0,68	-0,03	х
15. Матеріалоемність, грн/грн	0,13	0,12	-0,01	х
16. Чистий дохід (виторг) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн.	50 957	73 378	22421,08	44,00
17. Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн.	39558	53570,88	14012,88	35,42
18. Чистий прибуток, тис. грн.	8843	9253,23	410,23	4,64
19. Рентабельність капіталу	21,31	22,9	1,59	х
20. Рентабельність продажів	17,35	18,1	0,75	х

Таблиця 10

Характеристика систем ошадливого виробництва

Система	Мета системи	Задачі системи
Total Productive Maintenance	Досягнення найкращого співвідношення рівня ефективності використання обладнання і витрат на їх утримання. Засіб досягнення: залучення до процесу обслуговування обладнання всього персоналу підприємства	Уникнення нещасних випадків; уникнення несправності обладнання; мінімізація проблем з якістю; виключення несвоєчасних поставок
5S	Організація робочого місця в п'ять кроків: Seri (сортування) – розподіл речей на потрібні і непотрібні; Seiton (підтримання порядку) – система зберігання речей, що забезпечує швидкий і простий доступ до них; Seiso (підтримання в чистоті) – чистота і охайність на робочому місці; Seiketsu (підтримка порядку) – стандартизація виробничих процесів; Shitsuke (вдосконалення) – виховання звички до точно виконання усіх процедур і дотримання правил у працівників	Спрощення використання робочого місця; впорядкування виробництва; доведення до автоматизму усіх виробничих процесів; мінімізація ймовірності випуску браку за рахунок людського фактору
Poka-yoke «захист від дурня»	Допомагає уникнути помилок в процесі виробництва або вчасно їх виявити. Мінімізації підлягають помилки, викликані людським фактором. Poka-yoke регулює виробничий процес одним із двох методів: системою контролю (зупинка обладнання при порушенні норми або блокування заготовок зажимами) і системою попередження (сигнал для оператора, що вимагає подолати проблему)	Мінімізація впливу людського фактору на ефективність виробничого процесу; уникнення браку; підвищення якості випущеної продукції
Single-Minute Exchange of Dies	Зменшення витрат виробництва при переналадці і переоснащенні обладнання. За допомогою SMED переналадка обладнання займає до 10 хвилин робочого часу. В основі системи лежить розподіл процесу переоснащення на два типи операцій: внутрішні та зовнішні. Внутрішні виконуються під час зупинки обладнання, зовнішні – під час роботи.	Мінімізація втрат часу на переоснащення обладнання; синхронізація процесів роботи і переналадки обладнання; підвищення ефективності використання обладнання; стандартизація процесу переоснащення
Кайдзен	Заснована на безперервному вдосконаленні процесів виробництва, розробки і управління. До процесу вдосконалення залучаються усі працівники підприємства. Основоположні принципи Кайдзен: фокусування на клієнтах, безперервні зміни у всіх сферах діяльності, визнання і обговорення проблем, пропаганда відвертості і відкритості, створення робочих команд і кружків якості тощо	Задоволення потреб клієнтів; поступовий невпинний розвиток усіх процесів на підприємстві; підвищення ефективності виявлення «вузьких» місць; підвищення ефективності пошуку рішень проблем, що виникли; швидке поширення інформації підприємством; ефективний розподіл функцій працівників
Канбан	Ефективність і гнучкість системи досягається за рахунок орієнтації працівників на місцях, а не вибудовування складних і громіздких планів керівництвом. Керування виробничими процесами в межах системи відбувається за допомогою спеціальних карток, котрі слугують сигналом для робітників, що і в якій послідовності робити. В основі системи лежать також принципи безперервного вдосконалення і точно в строк	Підвищення ефективності організації виробництва на підприємстві; гнучкість виробництва; позамова орієнтованість виробничої системи; мінімізація рівня виробничих запасів і витрат на їх зберігання; спрощення процесу керування виробництвом; «прозорість» і відкритість кожного виробничого процесу; підвищення швидкості виконання замовлень
Just in time	Організація руху матеріальних потоків, за котрої досягається постплення усіх матеріалів і напівфабрикатів в необхідній кількості, в зазначене місце і точно в час	підвищення ефективності керування рухом матеріальних потоків в виробництві; мінімізація запасів сировини та матеріалів і готової продукції; зниження обсягів незавершеного виробництва; зниження обсягів витрат

Таблиця 11

Прогноз зміни показників економічної діяльності

ПАТ «Кагарликський елеватор»

Показник	Звітний рік	Проект	Відхилення	
			абсолютн е	віднош е
1. Середньорічна виробнича потужність, (натур. од.)	96,6	96,6	0	0
2. Фактично вироблено продукції, (натур. од.)	14,8	14,8	0	0
3. Коефіцієнт використання виробничої потужності, частки	15,32	15,32	0	0
4. Обсяг виробленої промислової продукції (без ПДВ і акцизного збору):	81064	81064	0	0
5. Обсяг реалізованої продукції в діючих цінах (без ПДВ й акцизного збору), тис. грн	75729,6	102397,4	26667,77	0
6. Середньорічна вартість основних фондів основного виду діяльності, тис. грн	42498,5	42498,5	0	0
7. Фондовіддача, грн/грн	1,91	1,91	0	0
8. Середній залишок оборотних коштів, тис. грн	173328	146660,2	26667,77	15,39
9. Коефіцієнт оборотності оборотних коштів, частки	0,44	0,98	0,54	x
10. Середньооблікова чисельність штатних працівників облікового складу, осіб	381	381	0	0,00
11. Середньорічний виробіток одного працівника, тис. грн /осіб	212,77	212,77	0	0,00
12. Середньорічна заробітна плата одного працівника, тис. грн	162	162	0	0,00
13. Операційні витрати на виробництво продукції, тис. грн	154299	154299	0	0,00
14. Витрати на 1 гривню виробленої продукції, грн/грн	0,89	0,89	0	0,00
15. Матеріалоемність, грн/грн	0,6	0,6	0	0,00
16. Чистий дохід (виторг) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн.	173699	200366,8	26667,77	15,35
17. Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн	152882	152882	26957	17,63
18. Чистий прибуток, тис. грн.	-4331	47484,77	51815,77	x
19. Рентабельність капіталу, %	-1,82	16,2	18,02	x
20. Рентабельність продажів, %	-2,49	20,1	22,59	x